

T.C.

ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı

**AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ
MADDE 6 BAĞLAMINDA SUSMA HAKKI**

Feride ÇELİK

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Prof. Dr. Sevtap YOKUŞ

İstanbul, 2023

**AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ MADDE 6
BAĞLAMINDA SUSMA HAKKI**

Feride ÇELİK

Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ

2023

Feride ÇELİK tarafından hazırlanmış ve 28.11.2023 tarihinde sunulmuş AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ MADDE 6 BAĞLAMINDA SUSMA HAKKI başlıklı tez Kamu Hukuku Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak **oy birliği** ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Sevtap YOKUŞ

Danışman

Tez Savunma Sınavı Jüri Üyeleri:

Prof. Dr. Sevtap YOKUŞ

Hukuk Fakültesi,

Altınbaş Üniversitesi

Prof. Dr. Hasan SINAR

Hukuk Fakültesi,

Altınbaş Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi

Emine

Hukuk Fakültesi,

KARACAOĞLU

MEF Üniversitesi

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak bütün şartları sağladığımı beyan ederim.

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü kabul tarihi: ____/____/____

Bu tezdeki tüm bilgilerin akademik kurallara ve etik davranışlara uygun olarak edinildiğini ve sunulduğunu beyan ederim. Ayrıca, bu kuralların ve davranışların gerektirdiği şekilde, bu çalışmada, orijinal olmayan tüm materyalleri ve sonuçları tamamen alıntı yaptığımı ve referans gösterdiğimi de beyan ederim.

Feride ÇELİK

İmzası

X X X X X

TEŐEKKÜR

Bu araştırma sürecinde beni yönlendiren, bilgi birikimi ve rehberliğiyle değer katan danışmanım Prof. Dr. Sevtap YOKUŞ' a, tez jürisinde yer alan bilimsel perspektifleriyle ve nazik rehberlikleriyle sürekli destek sağlayan saygın hocalarım Prof. Dr. Hasan SINAR ve Dr. Öğr. Üyesi Emine KARACOĞLU' na ayrı ayrı içten teşekkürlerimi sunarım.

Tez yazım aşamasındaki sürekli ilgi, heyecanımı paylaşma anlayışları ve bilgileriyle katkıda bulunan ve karşılaştığımız zorlukları birlikte aşarak güçlenmemizi sağlayan annem Salihe ÇELİK, babam Vahap ÇELİK ve tüm değerli aileme minnettarlığımı sunuyorum. Ayrıca bu süreçte verdiği moral ve motivasyonla destek sağlayan, çalışmama olan bağlılığımın temel kaynaklarından olan Salih AKYILDIRIM' a içten teşekkürlerimi iletiyorum.

Her birine, bu akademik yolculuğumdaki destekleri için derin minnettarlığımı sunarım. İlginiz, bilgileriniz ve yönlendirmelerinizle bu çalışmanın kalitesine önemli katkılar sağladınız.

ÖZET

AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ MADDE 6 BAĞLAMINDA SUSMA HAKKI

ÇELİK, Feride

Yüksek Lisans, Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, Altınbaş Üniversitesi

Danışman: Prof. Dr. Sevtap YOKUŞ

Tarih: Kasım / 2023

Sayfa: 131

Araştırma, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesindeki adil yargılanma hakkına bağlı olarak susma hakkının kapsamının, unsurlarının nelerden ibaret olduğunun, ihlal edilen durumları ve bu hakkın Türk hukukundaki nasıl yer aldığına dair özellikli bir çalışmadır. Magna Carta' dan bugüne kadar sürekli gelişen adil yargılanma hakkı, esas olan insan haklarından birisi olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde yerini bulmuştur. Bu doğrultuda susma hakkı, savunma hakkı için mühim bir unsur olduğu şekilde, adil yargılanma ve masumiyet karinesi için de oldukça mühimdir. Susma hakkı, insanın doğuştan gelen kendini savunma isteğidir. Kişi suçlandığı suç karşısında birtakım haklara sahiptir. Bu haklardan susma hakkı, kişinin kendisine yöneltilen suçlamalara ve sorulara sessizlik halini temsil eder. Çalışmada ayrıca Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi madde 6 bağlamında susma hakkı diğer ülkelerin var olan süreçleri karşılaştırılmalı olarak incelenmiştir. Uygulamada ülkelerin ne tür farklara sahip olduğunu anlamak için vakaya dayalı çalışmalara ihtiyaç vardır. Türkiye bu noktada sınırlarını Anayasa ve Ceza Muhakemesi Kanunu ile belirlemiştir. Bu doğrultuda kişinin susma hakkı ve beyanını kendi iradesi ile ifade etmesini olumsuz yönde etkileyecek olan birtakım yöntemler incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Adil Yargılanma Hakkı, Susma Hakkı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Madde 6, Türk Hukuku, Karşılaştırmalı Hukuk.

ABSTRACT

THE RIGHT OF SILENCE IN THE CONTEXT OF ARTICLE 6 OF THE EUROPEAN CONVENTION ON HUMAN RIGHTS

ÇELİK, Feride

M.A., Department of Law, Altınbaş University

Supervisor: Prof. Dr. Sevtap YOKUŞ

Date: November / 2023

Pages: 131

The research is a specific study on the scope of the right to remain silent, its elements, the situations in which it is violated, and how this right is included in Turkish law, depending on the right to a fair trial in Article 6 of the European Convention on Human Rights. The right to a fair trial, which has continuously developed since Magna Carta, has found its place in the European Convention on Human Rights as one of the fundamental human rights. In this regard, the right to remain silent is an important element for the right to defense, as well as for a fair trial and the presumption of innocence. The right to remain silent is man's innate desire to defend himself. A person has certain rights regarding the crime he is accused of. Among these rights, the right to remain silent represents the state of silence towards accusations and questions directed at oneself. In the study, the existing processes of the right to remain silent in the context of Article 6 of the European Convention on Human Rights were also examined comparatively in other countries. Case-based studies are needed to understand what differences countries have in practice. At this point, Türkiye has determined its borders with the Constitution and the Code of Criminal Procedure. In this regard, some methods that would negatively affect the person's right to remain silent and his ability to express his statement with his own will were examined.

Keywords: Right to a Fair Trial, Right to Remain Silent, European Convention on Human Rights Article 6, Turkish Law, Comparative Law.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET	vi
ABSTRACT	viii
KISALTMALAR	xv
GİRİŞ.....	1
1. AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ VE ADİL YARGILANMA HAKKI	3
1.1 ADİL YARGILANMA HAKKI	3
1.1.1 Adil Yargılanma Hakkının Tarihsel Gelişimi	3
1.1.1.1 On iki levha kanunu.....	3
1.1.1.2 Magna carta libertatum.....	3
1.1.1.3 1628 tarihli haklar dilekçesi	4
1.1.1.4 1679 tarihli habeas corpus act	5
1.1.1.5 1689 tarihli haklar bildirisi	6
1.1.1.6 1696 tarihli ihanet suçu yargılama yasası.....	6
1.1.1.7 1776 tarihli virginia haklar bildirisi.....	6
1.1.1.8 1776 tarihli amerikan bağımsızlık beyannamesi	7
1.1.1.9 1789 tarihli evrensel insan hakları ve yurttaş hakları bildirgesi.....	7
1.1.1.10 1848 fransız anayasası ve 1789 fransız insan hakları bildirgesi.....	8
1.1.2 Adil Yargılanma Hakkının Türk Hukukundaki Tarihsel Gelişimi.....	8
1.1.2.1 İslam hukukunda adil yargılanma hakkı.....	9
1.1.2.2 Tanzimat fermanı.....	10

1.1.2.3 Islahat fermanı	10
1.1.2.4 Kanun-i esasi	11
1.1.2.5 1924 anayasası	11
1.1.2.6 1961 anayasası	12
1.1.2.7 1971 anayasa değişiklikleri	13
1.1.2.8 1982 anayasası	13
1.1.3 Adil Yargılanma Hakkı Terimi	14
1.1.3.1 Terimsel olarak adil yargılanma hakkı	14
1.1.3.2 Adalet	16
1.1.3.3 Yargılama	17
1.1.3.4 Hak	17
1.1.4 6. Maddede Yer Alan Adil Yargılanma Hakkının Unsurları ve Güvenceleri... 18	
1.1.4.1 Adil bir mahkemede yargılanma hakkı	18
1.1.4.2 Yargılanma hukukunda makul süre	22
1.1.4.3 Yargılama hukukunda usuli güvence hakkı	27
1.1.4.4 Yargılama hukukunda masumiyet karinesi	30
1.1.4.5 Tercümandan yararlanma hakkı	32
1.1.4.6 Avukattan yararlanma hakkı	33
1.1.5 AİHS Madde 6: Adil Bir Yargılanmanın Teminatı	35
1.2 AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ'NİN KAPSAMI, TARİHÇESİ, ÖNEMİ VE AMACI, TÜRK HUKUKUNDAKİ YERİ	37
1.2.1 Sözleşme'nin Kapsamı	37
1.2.2 Sözleşme'nin Tarihçesi	39
1.2.3 Sözleşme'nin Önemi ve Amacı	40

1.2.4 Sözleşme'nin Türk Hukukundaki Yeri.....	42
2. SUSMA HAKKI	48
2.1 SUSMA HAKKININ KAVRAMSAL YAPISI VE ÖNEMİ, TARİHSEL BOYUTU	48
2.1.1 Susma Hakkının Kavramsal Yapısı ve Önemi	48
2.1.2 Tarihsel Boyutu	50
2.1.2.1 Anglo-sakson hukuku	50
2.1.2.2 Kıta avrupası hukuku.....	52
2.1.2.3 Türk Hukuku	52
2.2 SUSMA HAKKININ HUKUK DEVLETİ İLKESİ VE BAŞLICA HAKLAR İLE İLİŞKİSİ.....	57
2.2.1 Hukuk Devleti İlkesi.....	57
2.2.2 İtibar Hakkı.....	58
2.2.3 Adil Yargılanma Hakkı	59
2.2.4 İfade Hürriyeti Hakkı	61
2.3 SUSMA HAKKININ BOYUTLARI	65
2.3.1 Delil Güvenirliği.....	66
2.3.2 İtham Sistemi.....	67
2.3.3 Özel Hayatın Gizliliği.....	67
2.4 SUSMA HAKKININ HUKUKİ NİTELİĞİ	69
2.5 SUSMA HAKKININ MUHTEVASI, ÇEŞİTLERİ VE SINIRLARI.....	72
2.5.1 Susma Hakkının Muhtevası.....	72
2.5.2 Susma Hakkının Çeşitleri	73
2.5.2.1 Tam susma.....	73

2.5.2.2 Kısmi susma	74
2.5.2.3 Geçici susma.....	74
2.5.3 Susma Hakkının Sınırları.....	75
2.5.3.1 Yalan beyan	75
2.5.3.2 Şüpheli ve sanıkların kimliklerine ilişkin susmaları.....	77
2.5.3.3 Şüpheli ve sanıkların muhakeme sürecine tahammülü.....	78
2.5.3.4 Sağlık muayenesi ve numune alınması.....	79
2.5.3.5 Kanıtların sağlanması	80
2.5.3.6 Haberleşmenin kontrol edilmesi.....	81
2.6 SUSMA HAKKININ İHLALİ.....	82
2.6.1 Susma Hakkının Bilinmemesi	83
2.6.2 Memnu İfadeler ve Sorgulama Usulleri	84
2.6.2.1 Uygunsuz davranışlar	84
2.6.2.2 İşkence ve diğer uygunsuz durumlar	84
2.7 SUSMA HAKKININ ADİL YARGILANMA HAKKININ BİR UNSURU OLARAK ŞEKİLLENMESİ.....	91
2.8 SUSMA HAKKININ KARŞILAŞTIRMALI HUKUK MEVZUATI VE AİHM KARARLARI KAPSAMINDA ELE ALINIŞI	95
2.8.1 Anglo - Sakson Ülkeleri	96
2.8.1.1 Birleşik krallık	96
2.8.1.2 ABD.....	100
2.8.2 Kıta Avrupası Ülkeleri.....	104
2.8.2.1 Almanya	104
2.8.2.2 Fransa	105

2.8.2.3 Hollanda	106
3. SONUÇ	108
REFERANSLAR	111

KISALTMALAR

a.g.e	:	Adı Geçen Eser
a.g.m	:	Adı Geçen Makale
ABAD	:	Avrupa Birliği Adalet Divanı
ABD	:	Amerika Birleşik Devleti
AİHM	:	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	:	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
ASBÜHFD	:	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜHFD	:	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AY	:	Anayasa
AYM	:	Anayasa Mahkemesi
bkz.	:	Bakınız
C.	:	Cilt
CD.	:	Ceza Dairesi
CGK	:	Ceza Genel Kurulu
CHD	:	Ceza Hukuku Dergisi
CHKD	:	Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi
CLRC	:	Ceza Hukuku Revizyon Komitesi
CMK	:	5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu
CK	:	Ceza Kanunu
Çev.	:	Çeviren
DÜSBD	:	Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
E.	:	Esas No

E.T.	:	Erişim Tarihi
GÜİİBFD	:	Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
İBD	:	İstanbul Barosu Dergisi
İÜHFM	:	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
K.	:	Karar No
m.	:	Madde
MÖ	:	Milattan Önce
MS	:	Milattan Sonra
MÜHFAD	:	Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi
NATO	:	Kuzey Atlantik Paktı Teşkilatı
p.	:	Page/Pages
para.	:	Paragraf
s.	:	Sayfa
S.	:	Sayı
T.	:	Tarih
TAAD	:	Türkiye Adalet Akademisi Dergisi
TBB	:	Türkiye Barolar Birliği
TBBD	:	Türkiye Barolar Birliği Dergisi
T.C.	:	Türkiye Cumhuriyeti
TMK	:	Türk Medeni Kanunu
vb.	:	Ve benzeri
Vol.	:	Volume
Yay.	:	Yayınevi/ Yayıncılık/ Yayınları

Y. : Yıl
YCGK : Yargıtay Ceza Genel Kurulu
yy. : Yüzyıl

GİRİŞ

İnsan hakları, kişinin özgürlük ve itibarını güvenceleyen ve herkes tarafından kullanım hakkı sağlayan haklardır. Kişilere kamu gücüne karşı hukuki koruma sağlayan normlar, Anayasa ve kanunlarla kısıtlı olmayıp, uluslararası sözleşmeler de bu konuda oldukça etkilidir. Avrupa ve ülkemiz bakımından bu konuda en önemli uluslararası sözleşme şüphesiz Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'dir. Hiç şüphe yok ki evrensel insan haklarının en önemlilerinden biri, adil yargılanma hakkıdır. AİHS' in 6. maddesi, adil yargılanma hakkına ve bu kapsama nelerin dâhil olduğu hususunda önemlidir. Bu doğrultuda adil yargılanma hakkının unsurlarından biri olarak kabul gören susma hakkı, herkese karşı ileri sürülebilen haklardandır.

AİHS adil yargılanma hakkını düzenleyen altıncı maddede, susma hakkı ifadesi açıkça bulunmasa dahi; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 1990'lı yıllardan itibaren kararları ile bu hakkın öncülüğünü yapmış ve adil yargılanma hakkı bağlamında değerlendirmiştir.¹ Susma ve kendi kendini suçlamama hakkı, AİHS'nin 6. maddesinin birinci fıkrasında örtülü halde belirtilmektedir. Kendini suçlamama hakkı, adil yargılanmanın esaslı ve gerekli bir unsurudur. Susma hakkının aslı, kovuşturma mercilerinin sanığın kendi hür iradesiyle elde edilen delillere karşı, baskıyla elde edilen delillere dayanmasını kesin şekilde yasaklamaktadır. AİHS'nin 6. maddesinin devam eden bentlerine göre; kendisine dair yöneltilmiş bir suç bulunan kimse, yöneltilen suçlamanın niteliği ve sebebi hakkında idrak edebileceği lisanda, yeterince açık şekilde ve hızlıca bilgilendirilmelidir.

“Nemo tenetur se ipsum accusare”; kişinin kendisini suçlamaya zorlanmaması ilkesine² dayalı olarak gelişen susma hakkı, bir kimsenin kendisine yönelik gerçekleşen yargılanma aşamalarına dahil olmak zorunluluğunda kalmamasıdır. Sessiz kalma, kişinin beyanda bulunmaması adına söz konusu olan haktır. Bu ilke, kişiyi her türlü hukuka aykırı işlem ve

---

¹ Inceoğlu, Sibel: **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa**, Beta Yay., 3. Baskı, İstanbul, 2013, s. 272.

²“Suçlayan olmadıkça ceza verilmez (*Nemo punitur sine accusatore*), kimse kendi ayıbını açıklamak zorunda değildir (*Nemo tenetur detegere turitudinem suam*), kimse kendine ihanet etmek zorunda değildir (*Nemo tenetur se ipsum prodere*) ve kimse kendini suçlamak zorunda değildir (*Nemo tenetur se ipsum accusare*) şeklinde ifade edilmektedir.” İtişgen, Rezzan: **Kişinin Kendi Kendini Suçlamaya Zorlanamaması İlkesi (Nemo Tenetur İlkesi) ve Susma Hakkı**, Oniki Levha Yayınları, İstanbul 2013, s. 3.

eyleme karşı koruyarak, kişinin gerçekten de içinde bulunduğu durumda kendini ifade edebilme özgürlüğüyle hareket etmesini gerektirir. Hukukumuzda bu koruma, sadece sanık veya şüpheli adına olmayıp, tanıkların da bu ilke kapsamında olmasını sağlamaya yöneliktir. Kişinin hür iradesine aykırı her davranış, insan haysiyetine aykırıdır.³Burada anlatılmak istenilen, kişinin bir zorunluluk olarak yasak da olsa beyanda bulunulması şeklinde değil, bilakis yanlış da olsa özgürce ifadelerini belirtmesidir. Çünkü buna aykırı olarak baskı altında alınan beyanlar, insan itibarına olan saygının da ihlali sonucunu doğuracaktır.

Susma hakkı, AİHS içinde adil yargılanma hakkını düzenlemekte olan madde 6 kapsamında yer alır. Bu iki hak, gerçek anlamda birbirini tamamlayıcı haklardandır. Aynı şekilde Türk hukuk sistemi içinde ise, Anayasa'nın 38. maddesinin 5. fıkrasında korunma altına alınmış bir hakkı ifade eder. Genellikle birbirinin yerine ve kendi kendini suçlamaya karşı olarak kullanılan sessizlik hakkının, bazı dokunulmazlık içerdiği düşünülebilir, fakat ceza muhakemesi bağlamında, bir şüpheli veya sanığın kendisine gelen soruları yanıtlamayı reddetme hakkı olarak tanımlanabilir.

Araştırmada birinci bölümde; adil yargılanma hakkının uluslararası düzeydeki temel belgelere nasıl yansıdığını ve özellikle AİHS'nin 6. maddesinde nasıl düzenlendiğini detaylı bir şekilde ele alacaktır. AİHS madde 6'nın metni açıklanacak ve susma hakkının bu madde kapsamında nasıl korunduğu örneklerle açıklanacaktır. İkinci son bölümde; susma hakkının tarihsel olarak hangi aşamalardan geçerek geliştiğini ve Türk hukuk sisteminde susma hakkının nasıl ele alındığı, hangi maddeler kapsamında incelendiği ve hangi temel ilkelere dayandığı açıklanacaktır. Ayrıca, susma hakkının diğer insan hakları ilkeleriyle nasıl bağlantılı olduğu ve nasıl birçok farklı hakkı içerdiği açıklanacaktır. Susma hakkının kapsamı ve sınırları bu bölümde ayrıntılı olarak tartışılacaktır. Susma hakkının ihlal edildiği durumlar ve bu ihlallerin nasıl ele alınması gerektiği detaylı olarak tartışılacaktır. AİHM' in susma hakkıyla ilgili kararları karşılaştırmalı hukuk perspektifiyle ifade edilip, bu hakkın uluslararası düzeyde nasıl korunduğu ve uygulandığı açıklanacaktır.

---

³ Şahin, Cumhur: **Sanığın Kolluk Tarafından Sorgulanması**, Yetkin Yay., Ankara, 1994, s.72.

1. AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ VE ADİL YARGILANMA HAKKI

1.1 ADİL YARGILANMA HAKKI

1.1.1 Adil Yargılanma Hakkının Tarihsel Gelişimi

1.1.1.1 On iki levha kanunu

Adil yargılama hakkının temel ilkelerinin kökenleri, Roma döneminde MÖ.455 civarında ilk yazılı kanun olan On İki Levha Kanunu'na kadar uzanmaktadır. Roma Hukuku, birçok modern hukuk sisteminin temelini oluşturmuş ve adil yargılama hakkı gibi önemli hukuki prensipleri geliştirmiştir. Roma Hukuku'nun birçok yasal ilkeleri ve uygulamaları bu konuda önemli bir etkidir. Bu dönemden gelen bazı temel ilkeleri şu şekilde sıralayabiliriz: Roma Hukukunda, davacı ve davalının davada yer almasını ve savunma hakkını korumuştur. Bu, modern adil yargılama hakkının temel bir unsuru olarak kabul edilir. Roma Hukuku, vatandaşlar arasında eşitlik ilkesine dayalı bir yargılama sistemi benimsemiş ve tüm tarafların eşit bir şekilde muamele görmesi gerektiği vurgulanmıştır. Roma Hukuku, bir kişinin kendini savunma hakkını kabul eder ve bu modern adil yargılama hakkının temel taşlarından biridir. Bu ilkelere dayalı olarak, Roma Hukuku adil yargılama hakkı ve hukukun üstünlüğü ilkelerini geliştirmiş ve bu ilkeler modern hukuk sistemlerinin temelini oluşturmuştur. Bu tür ilkelere sahip bir hukuk anlayışı, demokratik bir toplumun temel taşlarından biri olarak kabul edilir ve günümüzde birçok ülkenin hukuk sistemlerinde yansımalarını görmekteyiz.

1.1.1.2 Magna carta libertatum

Magna Carta Libertatum, İngiltere tarihinde 1215 yılında Kral John ile İngiliz soyluları ve kilise liderleri arasında imzalanan bir anlaşma olan ve "Büyük Özgürlükler Şartı" olarak da bilinen belgedir. Magna Carta, adil yargılanma hakkı ve hukukun üstünlüğü ilkesi gibi bir dizi temel hukuki ilkeyi içeren önemli bir belge olarak kabul edilir. Bu belge, hukukun insan haklarını ve adaleti korumak için bir araç olarak kullanılmasının bir örneğini sunar. Adil yargılanma hakkının modern kavramları ve ilgili hukuki ilkeleri, bu tür tarihsel belgelerin etkisiyle şekillenmiştir ve günümüz hukuk sistemlerinde de temel unsurları oluşturmuştur. Magna Carta'nın adil yargılanma hakkı ile ilgili önemli noktalarına

bakılırsa: Magna Carta, kişilerin keyfi olarak hapsedilmesine karşı koruma sağlayan "habeas corpus" ilkesini içerir. Habeas corpus ilkesi, adil yargılama hakkının temel bir unsuru olarak kabul edilir. Magna Carta, suçlu bulunana kadar kişilerin masum sayılmasını vurgular. Bu, adil yargılama hakkının temel bir ilkesidir ve suçlu bulunana kadar bir kişinin suçlu kabul edilmemesini ifade eder. Belge, kişilerin adil bir yargılama hakkına sahip olduğunu vurgular ve kralların da hukuka ve yasalara uymaları gerektiğini belirtir. Bu nedenle, Magna Carta bu süreç içerisinde Krala karşı muhalefetin ve direnişin bir sembolü olarak kabul edilmiş ve aslında içerik olarak pek de karşılığı olmayan bir saygıdan ibaret sembolik bir durum oluşmuştur.⁴

Arbroath Antlaşması, 6 Nisan 1320'de İskoçya'da imzalanan tarihi bir belgedir. Bu antlaşma, İskoçya'nın bağımsızlığını İngiliz hakimiyetinden korumak için yazılmış ve İskoç bağımsızlık hareketinin önemli bir belgesi olarak kabul edilir. Arbroath Antlaşması, İskoçya'nın bağımsızlığını savunmak amacıyla yazılan bir bildirgedir ve adil yargılama hakkına vurgu yapar. Bu belge, özgürlük ve eşitlik ilkesini vurgulayarak, kişilerin keyfi olarak hükümet gücüne karşı korunmasını savunur. Magna Carta ve Arbroath Antlaşması gibi belgeler, insan hakları ve adil yargılama hakkının tarih boyunca nasıl geliştiğini gösteren önemli örneklerdir. Bu belgeler, daha sonraki dönemlerde insan hakları ve hukukun üstünlüğü ilkesinin temelini atmış ve birçok modern hukuk sisteminin esaslarına etki etmiştir.⁵

1.1.1.3 1628 tarihli haklar dilekçesi

7 Haziran 1628 tarihli Haklar Dilekçesi veya İngilizce adıyla "Petition of Right" olan belgede, adil yargılanma hakkı ile ilgili olarak; kimsenin, ülke yasalarınca uygun bir karar bulunmadıkça, mal ve can güvenliğinden yoksun bırakılmayacağını, yasal bir hüküm olmadan tutuklanmayacağını, mallarına ve miras haklarına el konulmayacağı ifadeleri yer almıştır. Bu belge, hükümetin vatandaşların temel haklarına saygı göstermesini ve

---

⁴ Gemalmaz, Semih: **Ulusalüstü İnsan Hakları**, s. 24, dpn. 70; Göze, Ayferi: **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, s. 418 vd.

⁵ Matviieva, Lillia: 'Legal Process In The National Legal Doctrine Of Ukraine Through The Scope Of The Case Law Of The European Court Of Human Rights', **International Journal For Court Administration**, Vol. 13, 2022, p. 3.

hukukun üstünlüğünü kabul etmesini talep eder.⁶ Haklar Dilekçesi, hükümetin keyfi güç kullanımına ve yasalara uygun olmayan uygulamalara karşı bir koruma sağlamayı amaçlar. Adil yargılama hakkı, bu belgede yer alan bazı ilkelere paralel olarak kabul edilmiş ve daha sonraki dönemlerde hukukun üstünlüğünün gelişmesine katkı sağlamıştır.

Haklar Dilekçesi' nin en dikkat çekici özelliği, vergilerin yalnızca parlamentonun onayıyla konulması gerekliliği ve barış zamanında savaş hukukunun uygulanmaması ilkesinin yanı sıra, bu inceleme bağlamında önemli bir rol oynayan, kişilerin meşru bir neden olmaksızın tutuklanmaması, hapsedilmemesi ve başka şekillerde özgürlüklerinin kısıtlanmaması gerekliliğini vurgulamasıdır. Bu özelliği Haklar Dilekçesi' ni kısa bir süre sonra yürürlüğe girecek olan Habeas Corpus Yasası'nın öncüsü olarak görmemizi sağlar.⁷ Sonuç olarak Haklar Dilekçesi, vergilerin denetimini ve kişisel özgürlükleri koruma konusundaki çabalarını içeren önemli bir tarihi belge olarak kabul edilir ve Habeas Corpus Yasası gibi daha sonraki yasaların temelini atmıştır. Bu bağlamda, belgenin içeriği ve hedefleri, tarihsel ve hukuki evrimi açısından büyük bir öneme sahiptir.

1.1.1.4 1679 tarihli habeas corpus act

Habeas Corpus Act⁸, İngiltere'de 1679 yılında kabul edilen ve kişilerin özgürlüğünü korumaya yönelik önemli bir yasadır. Bu yasa, özgürlük ve güvenliği tehdit eden keyfi tutuklamalara ve hapsedilmelere karşı etkili bir koruma sağlamayı amaçlar. Habeas Corpus Act, adil yargılanma hakkının unsurlarından biri olan makul sürede yargılanma ilkesiyle doğrudan ilişkilendirilir ve bu ilkeyi güçlendirir. Habeas Corpus Act, adil yargılanma hakkını ve kişilerin özgürlüğünü koruma amacı taşırken, keyfi tutuklamalara ve hükümetin yetki kötüye kullanımına karşı etkili bir koruma sağlar. Bu nedenle, adil yargılanma hakkının bir parçası olan makul sürede yargılanma ilkesinin güçlendirilmesine katkıda bulunur.

---

⁶ Akad, Mehmet / Abdullah Dinçkol: **Gerekçeli İçtihatlı 1982 Anayasası Madde Gerekçeleri ve Maddelerle İlgili Anayasa Mahkemesi Kararları**, İstanbul 1998, Alkım Yay., s. 148.

⁷ Sınar, Hasan: 'Karşılaştırılmalı Hukuk ve Türk Hukuku Yönünden Ceza Muhakemesinde Adil Yargılanma Hakkının Tarihsel Temelleri', **TAAD**, Nisan 2015, s. 187.

⁸ Akad, Mehmet: **a.g.e.**, s. 148.

1.1.1.5 1689 tarihli haklar bildirisi

Haklar Bildirisi, 1689 yılında İngiltere'de kabul edilmiş ve İngiliz hükümetinin sınırlarını ve vatandaşların temel haklarını düzenlemiştir. Haklar Bildirisi, kişilerin yargılanmasında adalet, eşitlik ilkesini vurgular ve silahların eşitliği kavramını önemser. Haklar Bildirisi, İngiltere'de hükümetin keyfi güç kullanımına ve yasa dışı uygulamalara karşı bir koruma sağlayarak adil yargılanma hakkını güçlendirmeyi amaçlar.⁹ Aynı zamanda bu belge, hükümetin vatandaşların temel haklarına saygı göstermesini ve yasal sınırlamalara tabi olmasını talep eder. Bu tür belgeler, adil yargılanma hakkı gibi temel insan haklarını korumak ve güvence altına almak için önemli araçlar olarak kabul edilir.

1.1.1.6 1696 tarihli ihanet suçu yargılama yasası

1696 tarihli belge; ihanet suçlaması yöneltilen kişilerin dahi adil savunma hakkından yoksun bırakılmamalarını, haklarındaki suçlamayı içeren iddianame metnini yargılamadan önce bilgi edinme ve bu şekilde lehe durumlardaki hususları vurgulaması yönünden adil yargılanma hakkının unsurlarını bulundurur.¹⁰

1.1.1.7 1776 tarihli virginia haklar bildirisi

1776 tarihli Virginia Haklar Bildirisi'nin; adil yargılanma hakkını güvenceleyen ilk belgelerden olduğu söylenebilir. Bu bildiriye göre;¹¹ herkesin suçlamayı öğrenme, mahkemeden davanın hızlı biçimde sonuçlandırılmasını isteme hakkı vardır. Kimsenin aleyhine tanıklığa zorlanamayacağı ayrıca belirtilmiştir. Bu hükümlerin adil yargılanma hakkı kapsamında değerlendirilmesi gereklidir. Bildiri'nin 8. maddesi, tüm cezai kovuşturmalarda suçlanan bir kişinin sahip olduğu temel hakları açıkça tanımlayarak; adaletin sağlanması, suçlamaların dürüst bir şekilde ele alınması ve keyfi tutuklamalara karşı temel hakları koruma konusunda kritik bir rol oynamaktadır. Bu maddeye göre, suç işlemekle suçlanan bir kişi, kendisine yöneltilen suçlamaların nedenini ve niteliğini

---

⁹Sınar, Hasan: 'Karşılaştırılmalı Hukuk ve Türk Hukuku Yönünden Ceza Muhakemesinde Adil Yargılanma Hakkının Tarihsel Temelleri', **TAAD**, Nisan 2015, s. 188.

¹⁰ Gemalmaz, Mehmet Semih: **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, Legal Yay., İstanbul, 2005, s. 42.

¹¹ Akıllıoğlu, Tekin: **İnsan Hakları**, AÜSBF Yay., No: 7, Ankara, 1995, s. 122-123.

öğrenme hakkına sahip olmaktadır. Ayrıca, bu kişi, kendi çevresinden bağımsız bir jüri tarafından hızlı bir şekilde yargılanma hakkına sahiptir. Ayrıca, bu madde ülkenin yasaları veya kendi eşitleri tarafından verilen bir hüküm olmadıkça kişinin özgürlüğünden yoksun bırakılamayacağını vurgulamaktadır.¹²

1.1.1.8 1776 tarihli amerikan bağımsızlık beyannamesi

İnsanların, doğuştan başkasına bırakamayacağı birtakım hakları vardır. Devletler bu hakları sağlamak için kurulup, bunlar için güvenceler sağlamakla yükümlüdürler. Eğer buna aykırı hareket eden bir devlet olursa, bunu sorgulamak milletin hakkıdır. 4 Temmuz 1776 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri'nin bağımsızlığını ilan ettiği tarihli bir belge olan Amerikan Bağımsızlık Beyannamesi, ilk kez insanların doğuştan sahip oldukları hak ve özgürlükler ile temel ilkeleri belirlemesi açısından önemlidir. Adil yargılanma hakkı, 18. yüzyılda özellikle Amerika'da ve diğer yerlerde büyük önem kazanmış bir ilkedir. Bu hak, bir kişinin yargılanma sürecinde adil bir mahkeme tarafından yargılanma, savunma hakkını kullanma ve hukuka uygun bir şekilde yargılanma hakkını içerir. Amerika Birleşik Devletleri Anayasası'ndaki Değişiklikler, suçlu bulunmadan önce adaletin sağlanması ve savunma hakkının güvence altına alınması gerekliliğini ifade eder. Ayrıca, hızlı ve adil bir yargılanma hakkını içerir.¹³ Bu nedenle, Amerikan Bağımsızlık Beyannamesi ve ABD Anayasası, insan haklarına ve adil yargılanma hakkına vurgu yapar ve bu hakları korumak için temel ilkeleri belirler. Bu belgeler, modern hukuk sistemlerinin temel taşlarından biridir ve bu hakların evrensel olarak kabul edilmesine katkıda bulunmuştur.

1.1.1.9 1789 tarihli evrensel insan hakları ve yurttaş hakları bildirgesi

Hukukumuzu kamusal anlamda etkileyen 1789 Evrensel İnsan Hakları ve Yurttaş Hakları Bildirgesi, 1789 Fransız Devrimi sırasında kabul edilen ve insan haklarını ve yurttaş haklarını tanımlayan önemli bir belgedir. Metinde yer alan 7., 8. ve 9. maddeler, adil yargılama hakkı ile ilgili hükümleri içerir. Özellikle tutuklama, suç ve ceza hükümleri ile masumiyet karinesi gibi önemli kavramlar bu maddelerde vurgulanır. Bildirgenin adil yargılanma açısından önemi; güçlü bir krallık halinde tutuklamanın yasallığı, suç ve

---

¹² Sınar, a.g.m., s. 191.

¹³ <http://www.1numara.org/archive/index.php?t-3079.html>, (E.T: 27.03.2023)

cezalarda kanuniliğin yerine getirilmesi ve masumiyet karinesinin gerekliliğinin olduğunca belirtilmesidir.¹⁴ Bugün dahi insan hakları ve özgürlükleri konuşulduğunda ilk akla gelen metin, Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'dir. Bu, Bildiri'nin yalnızca Fransız vatandaşlarını değil, bütün insanlığı kapsayan evrensel bir özgürlük anlayışını temsil etmesinin sonucudur.¹⁵

1.1.1.10 1848 fransız anayasası ve 1789 fransız insan hakları bildirgesi

Fransız Devrimi, çağları etkileyen bir tarihi olaydır ve insan haklarının kabul edilmesine büyük katkı sağlamıştır. 1789 tarihinde yayımlanan Fransız İnsan Hakları Bildirgesi, adil yargılanma hakkının temeli olarak yorumlanır. Tutuklama, suç ve ceza hükümleri ile masumiyet karinesi gibi unsurlar bu bildirmede yer alır. Sonrasında, 1791'de kabul gören Fransız Anayasası'nda da adil yargılanma hakkını içeren hükümler bulunur. Bu belgeler ve tarihsel gelişimler, adil yargılanma hakkının evrensel bir ilke olarak kabul edilmesine ve korunmasına katkıda bulunmuştur.

1.1.2 Adil Yargılanma Hakkının Türk Hukukundaki Tarihsel Gelişimi

Adil yargılanma hakkı, modern hukuk sistemlerinin temel taşlarından biri olarak kabul edilir. Bu hak, hukukun üstünlüğü ilkesinin ve insan haklarının korunmasının ayrılmaz bir parçasıdır. Türk hukuk sisteminde adil yargılanma hakkı büyük bir öneme sahiptir ve çeşitli düzenlemelerle korunmaktadır. 2004 yılında Anayasa'nın 90/5. maddesinde; *“usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır”* şeklinde bir değişiklik yapılmıştır. Bu değişiklik kapsamında Türkiye; AİHS'ni 1954 yılında onaylamış, 2004 yılında Anayasa değişikliği ile de iç hukuk hükümleri ile Sözleşme hükümlerinin çelişmesi hâlinde, Sözleşme'nin geçerli olduğunu kabul ederek, iç hukukun üstünde olduğunu kabul etmiştir. Aynı şekilde, 1987 ve 1989 yıllarında AİHM'ne bireysel başvuru kabul edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, adil yargılanma hakkını temel bir insan hakkı olarak kabul eder. Anayasa'nın 36. maddesi, adil yargılanma hakkının çerçevesini çizer ve bu

---

¹⁴ Tanilli, Server: **Anayasalar ve Siyasal Belgeler**, Cem Yay., İstanbul 1976, s. 452-453.

¹⁵ Sınar, **a.g.m.**, s. 194.

hakkın korunmasını güvence altına alır. Bu maddeye göre, herkes, yargılaması makul sürede tamamlanacak şekilde adil bir yargılanma hakkına sahiptir. Bu hükümler, Türk hukukunda adil yargılanma hakkının temelini oluşturur.

Hukuk sistemimiz içerisinde, adil yargılanma hakkının ihlali durumunda başvurulabilecek yasal bir yetkili mercii bulunmaktadır: Anayasa Mahkemesi, bireylerin adil yargılanma hakkının ihlal edildiği iddialarını değerlendirir. Mahkeme, bu hak ihlallerini tespit ettiğinde, kişinin haklarının ihlal edildiği kararına varabilir ve bu kararlar bağlayıcıdır. Bu nedenle, Anayasa Mahkemesi'nin rolü, adil yargılanma hakkının korunmasında hayati bir öneme sahiptir. Adil yargılanma hakkı, Türk hukuk sisteminin temel bir ilkesidir ve insan haklarının korunmasının ayrılmaz bir parçasıdır. Bu ilke, hukukun herkes için eşit ve adil bir şekilde uygulanmasını vurgular. Adil yargılanma hakkı da bu ilkenin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Hukukun üstünlüğü ilkesi, devletin ve yargının bireylere karşı gücünü sınırlar ve adil bir yargılama sürecini teşvik eder. Türk hukukunda adil yargılanma hakkının korunması, bireylerin hukuki haklarını güvence altına alır ve adaletin yerine getirilmesini sağlar. Bu nedenle, Türk hukuk sisteminde adil yargılanma hakkının tarihsel gelişimine dair açıklamalar yapılacaktır:

1.1.2.1 İslam hukukunda adil yargılanma hakkı

İslam hukuku, fıkıh olarak isimlendirilmiştir. İslam hukukunda adil yargılanma hakkı, adalet ve hukukun üstünlüğünü temsil eden önemli bir kavramdır. İslam hukukuna dair bilgiler adına: İslam hukuku; adaletin sağlanması, insan haklarının korunması ve adil bir yargılama sürecinin temelini oluşturur. İslam hukukunda şahitlik, adil bir yargılama sürecinin önemli bir parçasıdır. İslam Ceza Hukuku, suç ve cezada kanunilik, şahsilik, umumilik, suçta ve cezada orantılılık prensiplerini Avrupa kıtası hukukundan çok daha önce uygulamıştır. İslam ceza hukukunda suçsuzluk karinesi, insanların özünde masum olduğu ve suçsuzluğun ispat edilinceye kadar her insanın masum kabul edilmesi gerektiği ilkesini vurgular. İslam inancına göre, insanlar yaratılışları itibarıyla masumdur ve herhangi bir suç işleme eğiliminde doğarlar. Bu nedenle suçsuzluğun ispatı, suçlayan tarafından şeklinde belirtilmektedir.¹⁶ Bu, adil yargılanma hakkının ve masumiyet karinesinin İslam ceza hukukundaki önemli bir yansımasıdır. Bu nedenle İslam ceza

---

¹⁶ Sınar, a.g.m., s.182.

hukukunda suçsuzluk karinesi, adil yargılanma hakkının ve insan haklarının korunmasında önemli bir rol oynar. İslam hukukunda adil yargılanma hakkı, adaletin ve hukukun üstünlüğünün korunmasını amaçlayan önemli bir ilkesidir ve adaletin sağlanması için önemlidir.

1.1.2.2 Tanzimat fermanı

Tanzimat Fermanı, Osmanlı İmparatorluğu'nda hukuk ve yargılama alanında önemli reformların başlangıcı olarak kabul edilir. Bu ferman, Türk hukuk sisteminin gelişiminde önemli bir dönüm noktası ve Türk tarihinde demokratikleşmenin ilk adımıdır. Bu ferman, 3 Kasım 1839'da II. Mahmud döneminde ilan edilmiş ve Osmanlı İmparatorluğu'nda bir dizi reformun başlangıcını temsil etmiştir. İlerlemenin ve modernizmin bir parçası olarak, Tanzimat Fermanı'nın metni çeşitli reformları ve yargılama süreci ile ilgili önemli ilkeleri içermiştir. Fermanın içeriğine göre: Kimse hakkında açıkça yargılama yapılmaksızın gizli veya açık idam ve ceza uygulanmayacağı ve adil yargılama hakkının unsurlarından olan açıklık ilkesinin bu fermanla bulunduğu gerçeği oluşmaktadır.¹⁷ Adil yargılanma hakkının unsurlarından olan yargılamada açıklık ilkesine yer vermesi, hukukun üstünlüğünü korumayı hedeflemesi adil yargılanma ilkesi açısından önemli bir adımdır. Bu ilkeler, daha sonraki dönemlerde Türk hukuk sisteminde daha fazla gelişme ve reforma zemin hazırlamıştır.

1.1.2.3 Islahat fermanı

1856 tarihli Islahat Fermanı, Osmanlı İmparatorluğu'nda hukuk ve yönetim alanındaki reformları içeren önemli anayasal nitelikte bir belgedir. Bu fermanın yayınlanması, Osmanlı İmparatorluğu'nda modernleşme ve Batılılaşma sürecinin bir parçası olarak kabul edilir ve bu süreç, adil yargılama hakkı gibi temel insan haklarının tanınması ve korunmasını da içermiştir. Islahat Fermanı, adil yargılama hakkı ile ilgili önemli bazı gelişmeleri içerir: Islahat Fermanı, bütün vatandaşların yasa önünde eşit olduğunu ve adaletin herkese eşit bir şekilde sağlanması gerektiğini vurgular. Ferman, mahkemelerde savunma hakkını tanır, ayrıca mahkemelerin bağımsızlığını ve tarafsızlığını korumayı hedefler. Bunlar, adil yargılama hakkının önemli bileşenleridir. Ferman, ceza işleminin

---

¹⁷ Akıllıoğlu, a.g.e, s. 126.

yasalara uygun bir şekilde gerçekleştirilmesini belirtmiştir. Islahat Fermanının hemen ardından 1858 Ceza Kanunu yürürlüğe girmiştir. 1810 Fransız Ceza Kanunu, Osmanlı İmparatorluğu'nda ceza hukukunun modernleşmesi için bir temel sağlamıştır. Kanunun, Türk hukuk sistemi üzerindeki etkileri büyük olmuş ve hukukun modernleşmesinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. 1858 Ceza Kanunu ile ceza işlerinde laik hukuka geçiş sürecine öncülük etmiştir.¹⁸ Islahat Fermanı, Osmanlı İmparatorluğu'nda adil yargılanma hakkının tanınması ve bu hakkın korunması açısından önemli bir adımdır. Bu ferman, hukukun üstünlüğünün ve insan haklarının korunmasının temelini atmış ve adil yargılanma hakkını daha da geliştirmiştir. Bu nedenle Islahat Fermanı, adil yargılanma hakkının tarih içindeki evriminde önemli bir rol oynamıştır.

1.1.2.4 Kanun-i esasi

1876 tarihli Kanuni Esas reformları, Osmanlı İmparatorluğu'nda hukukun modernleşmesini ve Batı hukuk sistemine yaklaşmayı amaçlayan önemli adımlardır. Kanuni Esas, Osmanlı İmparatorluğu'nda hukukun yeniden düzenlenmesi ve modern hukuk kurallarının uygulanması amacıyla oluşturulan bir dizi yasal düzenlemeyi içerirken, bu reformlar aynı zamanda adil yargılanma hakkının tanınması ve korunması konularında da önemli adımlar içermiştir. Kanuni Esasi, yasaların tüm vatandaşlar için eşit olarak uygulanması gerektiği ve adil yargılanma hakkının temel bir ilke olduğunu vurgulamıştır. Bu çerçevede Kanuni Esasi, savunma hakkını tanıır ve yargılamada savunma hakkının korunmasını sağlar. Bu hak, Sözleşme'nin 6. maddesinde hak arama hürriyeti olarak yerini almıştır. Ayrıca, bağımsız ve tarafsız mahkemelerin oluşturulmasını ve yargılamaların adil, tarafsız ve herkesin eşit bir şekilde yasalar önünde yer almasını savunmuştur. Kanuni Esas, bu ilkeyi güçlendirmeye yönelik önemli bir çaba olarak kabul edilir.

1.1.2.5 1924 anayasası

1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk anayasasıdır ve Osmanlı İmparatorluğu'nun sona ermesinin ardından Cumhuriyet döneminin ilk yasal çerçevesini sunmuştur. 1924 Anayasası, Fransız İhtilali anlayışı ile yapılmış bir anayasa

---

¹⁸ Sınar, **a.g.m.**, s.217.

olup, 1789 Fransız Devrimi'nin etkilerini taşıyan 1875 Fransa Anayasası'ndan yoğun bir şekilde ilham alır. Örneğin, özgürlük tanımı, doğrudan 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nden esinlenerek oluşturulmuştur.¹⁹1924 Anayasası, adil yargılama hakkına ilişkin bazı temel ilkelere ve kurallara yer vermiştir: Anayasa, hukukun üstünlüğünü ve yargı organlarının bağımsızlığını vurgular. Anayasa, adil yargılanma ilkesini tanır ve korur. Herkesin yasalar önünde eşit olduğunu ve adil bir yargılanma süreci hakkına sahip olduğunu vurgular. Bu Anayasa, hâkimlerin müdahale edilemezliği, azledilmelerinin güçlüğü, alenilik ilkesi, savunma hakkı gibi adil yargılanma hakkının temel ilkelerini içermiş ve yargı organlarının bağımsızlığına vurgu yapmıştır. Uygulamada 1924 Anayasası'nın sadece anayasal metinlerle değerlendirmenin yanıltıcı olacağına dair açıklamaya bakacak olursak: 1924 Anayasası'nda yer alan hak ve hürriyetlerin temelini oluşturan ruha büyük ölçüde aykırıdır çünkü Anayasa'da yer alan hak ve hürriyetleri ifade eden hükümlere karşı çıkarılan kanunlar, bu hakları büyük ölçüde kısıtlamıştır. 1924 Anayasası, genel olarak hak ve hürriyetlerle ilgili hükümleriyle oldukça liberal bir çerçeve sunsa da uygulama aşamasında Anayasa'nın korumak amacı güttüğü liberal ilkelere uygun olmayan temel bir felsefenin sonucu olarak, hak ve hürriyetlerin uygulanması açısından liberal düşünceyle uyumsuz olduğu söylenebilir.²⁰

1.1.2.6 1961 anayasası

1961 Anayasası, özellikle haklar ve özgürlükler konusunda, 1876, 1921 ve 1924 Anayasalarına göre daha ayrıntılı yapıda uzun bir metin halinde hazırlanmıştır ve 1961 Anayasası, Cumhuriyetin temel özelliklerini düzenleyen 2. madde içerisinde "insan haklarına dayalı devlet" ifadesini kullanarak, insan haklarını anayasal olarak koruma altına almıştır.²¹ Anayasa, her bireyin adil bir yargılanma hakkına sahip olduğunu belirtir. Bu hakkın bir parçası olarak, *mahkemelerin bağımsızlığı ve tarafsızlığı, hakimlik teminatı, alenilik* gibi ilkeler ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir. Ayrıca, Anayasa Mahkemesi'ni kurması, adil yargılanma ve temel haklar açısından oldukça önemli bir gelişmedir. 1961 Anayasası'nda 33. maddede 'Cezaların kanuni ve şahsi olması, zorlama yasağı' başlığı

---

¹⁹Kapani, Münci: **Kamu Hürriyetleri**, Yetkin Yay., Ankara, 2013, s. 97.

²⁰Erdoğan, Mustafa: **Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset**, Liberte Yay., Ankara, 2003, s. 60-63.

²¹ Sınar, **a.g.m.**, s. 219.

altında: 'Kimse, işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanunun suç saymadığı bir fiilinden dolayı cezalandırılmaz...

Kimse, kendisini veya kanunun gösterdiği yakınlarını suçlandırma sonucu doğuracak beyanda bulunmaya veya bu yolda delil göstermeye zorlanamaz. Ceza sorumluluğu şahsîdir.' ifadeleri, adil yargılanma ve susma hakkına dair olarak düzenlenmiştir.

1.1.2.7 1971 anayasa değişiklikleri

12 Mart 1971' de yapılan muhtıra sonunda, 1961 Anayasası' nın bazı maddelerinde değişiklikler yapılmıştır. 1971 yılında yapılan değişikliklerle, temel hak ve hürriyetlerin sınırlanmasını gerektiren genel nedenler anayasal hükümlerle belirtilmiştir ve değişen maddeler arasında adil yargılanma hakkıyla ilgili maddeler de bulunmaktadır. 1961 Anayasası'nda yer alan, *tabii hâkimden başka ibaresi kanunen tabii olduğu mahkemeden başka* deyimiyle değiştirilmiştir. Ayrıca 1971 yılında, 1961 Anayasası'nda yapılan değişikliklerle, adil yargılanma hakkının en önemli unsurlarından bir tanesi olan *tabii hâkim* ilkesi göz ardı edilmiştir.

1.1.2.8 1982 anayasası

1982 Anayasası'nda, adil yargılanma hakkının kapsamına dahil olan *hakimlerin bağımsızlığı ve hakimlik teminatı* gibi ilkelerden bahsedilmektedir. Adil yargılanma hakkının anayasal bir kavram olarak 1982 Anayasası içerisinde yer edinmesi, 2 Ekim 2001 tarih ve 4709 sayılı Kanun'la gerçekleştirilen anayasa değişikliği ile gerçekleştirilmiş ve adil yargılanma hakkı, hak arama hürriyetinin düzenlendiği 36. maddede yer bulmuştur.²² Madde; herkesin, yasaklanmamış araçlar ve yöntemlerden faydalanarak yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak, iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkı olduğunu ve mahkemenin, görev ve yetkisi içindeki davaya bakmaktan kaçınamayacağını ifade etmiştir. Aynı şekilde 1982 Anayasası içerisinde; "Hak arama hürriyeti" başlıklı madde 36, "Kanuni hâkim güvencesi" başlıklı madde 37, "Suç ve cezalara ilişkin esaslar" başlıklı madde 38 ve "Temel hak ve hürriyetlerin korunması" başlıklı madde 40 gibi düzenlemeler, adil yargılanma hakkı ile yakından ilişkilendirilebilecek hükümleri içerir. Madde 37, yargılama

---

²² Sınar, a.g.m., s. 220.

süreçlerinde adil bir hâkim tarafından karar verilmesini sağlar, bu da adil yargılanma hakkının teminat altına alınmasına katkı sağlar. Madde 38, suçlar ve cezaların düzenlenmesini içerir ve bu, adil yargılanma süreçlerinde hangi yasal esasların uygulanacağını belirler. Madde 40 ise temel hak ve özgürlüklerin korunmasına yönelik genel bir hüküm içerir, bu da adil yargılanma hakkının etkin bir şekilde uygulanmasını destekler. Bu düzenlemeler, 1982 Anayasası'nda adil yargılanma hakkını güvence altına alan ve bu hakkın uygulanmasını destekleyen önemli hükümleri içerir.

1.1.3 Adil Yargılanma Hakkı Terimi

Adil yargılanma hakkı, içinde birçok farklı kavramla ele alınması gereken bir kavramdır. Adil yargılamanın kavramsal niteliği içinde; adalet, yargılama ve hak gibi diğer kavramlar bulunur. Bu nedenle araştırmanın bu kısmında, her bir kavram üzerinde ayrıca durulacaktır.

1.1.3.1 Terimsel olarak adil yargılanma hakkı

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesinde geçen adil yargılanma hakkı²³ kavramının tanımı yapılmamış olup, her somut olayın özelliğine göre hakkın mevcut olup olmadığı incelenmektedir. Türkçe'ye çevirisi, adil yargılama hakkı biçiminde olan 'fair trial' kavramı Amerikan kökenlidir: Amerikan Anayasasında zorunlu yasal yargılama olarak betimlenmiştir. Amerikan hukukuna da kökleri 1215 tarihli Magna Carta'ya kadar uzanan İngiliz hukukundan geçmiştir. 6. maddenin Türkçe'ye çevirisinde 'fair hearing' kavramının karşılığı olarak hakkaniyete uygun dinlenme kavramı kullanılmıştır. Ancak bu kavram, 6. maddede yer alan hak ve ilkelerden sadece biri olduğu için, maddenin bütününe ele alırken yayınların çoğunda 'fair trial' kavramı kullanılmaktadır. Buna göre terimsel olarak adil yargılanma hakkı; bir kişinin yargılanma sürecinde birtakım (savunma hakkı, masumiyet hakkı, tarafsız ve bağımsız bir mahkemede yargılanma..vb.) temel ilkelere dayanarak adaletin sağlanmasını temsil eden bir hukuk kavramıdır.²⁴ Bu terim, birçok uluslararası insan hakları belgelerinde ve anayasal düzenlemelerde yer alır ve temel bir

---

²³ Soyaslan, Doğan: **Adil Yargılanma Hakkı ve Türk Ceza Yargılaması**, Nergiz Yay., İstanbul, 2004, s. 291.

²⁴ İnceoğlu, Sibel: **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı-Kamu ve Özel Hukuk Alanında Ortak Yargısal Hak ve İlkeler**, Beta Yay., İkinci Bası, İstanbul, 2005, s. 2.

hukuk ilkesini ifade eder. Adil yargılanma hakkı, herkesin hukuki süreçlerinin adil, şeffaf ve yasalara uygun bir şekilde yürütülmesini sağlamak için büyük öneme sahiptir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin "Adil Yargılanma İlkesi" başlıklı 6. maddesi;

- a. *Herkes davasının, medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili uyuşmazlıklar ya da cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, kamuya açık olarak ve makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir. Karar alenî olarak verilir. Ancak, demokratik bir toplum içinde ahlak, kamu düzeni veya ulusal güvenlik yararına, küçüklerin çıkarları veya bir davaya taraf olanların özel hayatlarının gizliliği gerektirdiğinde veyahut aleniyetin adil yargulamaya zarar verebileceği kimi özel durumlarda ve mahkemece bunun kaçınılmaz olarak değerlendirildiği ölçüde, duruşma salonu tüm dava süresince veya kısmen basına ve dinleyicilere kapatılabilir.*
- b. *Bir suç ile itham edilen herkes, suçluluğu yasal olarak sabit oluncaya kadar masum sayılır.*
- c. *Bir suç ile itham edilen herkes aşağıdaki asgari haklara sahiptir:*
  - i. *Kendisine karşı yöneltilen suçlamanın niteliği ve sebebinden en kısa sürede, anladığı bir dilde ve ayrıntılı olarak haberdar edilmek;*
  - ii. *Savunmasını hazırlamak için gerekli zaman ve kolaylıklara sahip olmak;*
  - iii. *Kendisini bizzat savunmak veya seçeceği bir müdafinin yardımından yararlanmak; eğer avukat tutmak için gerekli maddî olanaklardan yoksun ise ve adaletin yerine gelmesi için gerekli görüldüğünde, resen atanacak bir avukatın yardımından ücretsiz olarak yararlanabilmek;*
  - iv. *İddia tanıklarını sorguya çekmek veya çektirmek, savunma tanıklarının da iddia tanıklarıyla aynı koşullar altında davet edilmelerinin ve dinlenmelerinin sağlanmasını istemek;*
  - v. *Mahkemede kullanılan dili anlamadığı veya konuşamadığı takdirde bir tercümanın yardımından ücretsiz olarak yararlanmak.*" biçiminde düzenlenmiştir.

Gerçekten de adil yargılanma hakkı, sınırsız bir hak olmayıp özüne dokunulmamak kaydıyla bu hakka bazı sınırlamalar getirilebilir. Bu hak, yargılama öncesi ve sonrası tüm aşamaları kapsar. Bir kişinin hukuki işlem veya davada, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından yargılanma hakkını, savunma hakkını kullanma özgürlüğünü, hukuka uygun bir

şekilde yargılanma hakkını, makul bir süre içinde yargılanma hakkını ve diğer adil yargılama ilke ve standartlarını içeren temel bir insan hakkıdır. Bu hak, hukukun üstünlüğünü korur, keyfi müdahalelere karşı koruma sağlar ve suçsuzluk karinesine dayanır. Adil yargılama hakkı, modern hukuk sistemlerinin temel taşlarından biridir ve uluslararası hukukta da korunur.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde yer alan adil yargılanma hakkı kavramı, insan hakları alanında temel, köklü ve evrensel bir hak olarak kabul edilir. Bu hak, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin 6. maddesinde düzenlenmiş olup hem bölgesel düzeyde hem de uluslararası arenada bir dizi sözleşme tarafından koruma altına alınmıştır. Hukukumuzda da Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi haricinde, Anayasa ile de güvence altına alınmıştır. Söz konusu metinlerde açıkça tanımına yer verilmeyen adil yargılanma hakkı, bir devlette savunma hakkının tam olarak kullanılabilmesi, uyuşmazlıktan önce kurulmuş mahkemeler önünde ve tabii hâkim tarafından yargılanma olarak tanımlanmıştır. Şöyle ki; bağımsız ve tarafsız bir mahkemede sanığa tanınan savunma imkânı ile hukuka uygun delillerle yapılan yargılama olduğu denilebilir. Buradan anlaşılacağı üzere, amaçlanan temel kriter yargılama sonucu değil, yargılamanın hukuka uygunluğudur. AİHS 6.madde de yer alan bu ilke ile devlete yargılamanın hakkaniyetli ve adil bir şekilde yapılması yönünde bir görev yüklenmektedir. Adil yargılanma hakkı söz konusu olduğunda, üzerinde durulan diğer kavramlar ise adalet, yargılama ve haktır:

1.1.3.2 Adalet

Adalet kelimesi, hak veya hukuk anlamına gelen Latince *jus* kelimesinden türetilmiş evrimsel bir kavramdır. İngilizce sözlüğü, adil kişiyi; tipik ve ahlaki olarak doğru olanı yapan ve herkese hakkını vermeye yatkın olan kişi olarak tanımlar. Adaletin en eski yazılı tanımları, antik Yunan döneminden Aristoteles'e aittir: "*Eşitlere eşit ve eşitsiz davranılmalıdır*" diyerek adalet kavramının temelini ifade etmiştir. Aristoteles, dağıtıcı adalet, düzeltici adalet, değişmeli adalet, yasal adalet, ahlaki adaletten bahsetmektedir. Orta çağda Aziz Augustine adaleti, kilise tarafından yaratıldığı ve devletin temeli olarak tanımlamıştır. Karl Marx'a göre ise adalet, fikri ve içeriği egemen sınıfın ekonomik çıkarlarına göre değişen bir gerçeklik olarak tanımlanmıştır. Gautam Buddha' nın adalet

kavramı, yalnızca yasaya saygı duymakla sınırlı değildir, aynı zamanda yasa kötüyse yasaya meydan okuma kavramını da haklı çıkarır.²⁵ Bu bağlamda adil yargılanma hakkı, kişinin ve hukuk sisteminin sahip olduğu adalet anlayışının yerine getirilmesini sağlamak adına önemlidir. Adil yargılanma hakkı ile beraber hukuki güvenlik sisteminin yerine getirilmesi, yargılama sürecinin doğru bir şekilde yürütülmesi ile beraber adaleti de sağlamış olur.

1.1.3.3 Yargılama

Yargı, iki taraf arasındaki hak ve yükümlülükleri belirleyerek var olan anlaşmazlığı karara bağlayan mahkeme sürecidir. Yargılama, anlaşmazlığın başından sonuna kadar olan süreci ifade etmektedir. Adil yargılanma hakkı ile yargılama ifadeleri arasında çok yakın bağlantı vardır. Çünkü adil yargılanma hakkı, yargının gerekliliklerini yerine getirecek bir zemin hazırlar. Adil yargılanma, tüm davalar ve mahkemeler için geçerlidir. Adil bir duruşmayı oluşturan, kişi ve tüm tarafların çıkarlarının tanınması durumudur. Bir yargılamada taraflar, davalarını diğer taraflara karşı makul bir fırsata sahip şekilde eşitlik ilkesine göre davranmalıdırlar.

1.1.3.4 Hak

Hak terimi, farklı bağlamlarda çeşitli anlamlar içerebilen bir kavramdır ve tam olarak ne anlama geldiği, kullanıldığı bağlama bağlı olarak değişebilir. Ancak genel olarak haklar; insanların veya tüzel kişilerin, belirli bir tür davranış veya koşullardan yararlanma veya korunma taleplerini ifade eden yasal, etik veya sosyal normlardır. Haklar, toplumsal düzeni düzenleyen ve bireylerin insan onuruna saygı gösterilmesini sağlayan önemli normlardır.²⁶ Bu haklar, genellikle hukuk sistemleri, anayasalar ve uluslararası sözleşmeler tarafından korunur ve uygulanırlar.

---

²⁵ Çalış, Nurullah: 'İnsan Hakları ve Hukuk Bağlamında Adalet Sisteminin Sosyal Boyutu: Adli Sosyal Hizmet', *The Journal Of Social Science*, C. 6, 2022, s. 115.

²⁶ Şirin, Tolga: 'İnsan Haklarının ve Temel Hakların Korunması İçin Sözleşme'nin Türkçe Çevirisi Sorunu', *Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi-Journal of Penal Law and Criminology*, Vol. 9/1, 2021, p. 54.

1.1.4 6. Maddede Yer Alan Adil Yargılanma Hakkının Unsurları ve Güvenceleri

Adil yargılanma hakkı, cezai kapsamda büyük öneme sahip bir haktır ve bu hak, ceza davaları sırasında birçok yönü içerir. Aynı zamanda, bu hak, susma hakkı ile yakından ilişkilidir. Adil yargılanma hakkının cezai kapsamına ve susma hakkına dair detaylı açıklamalar kapsamında şu sonuçlar çıkarılabilir: Adil yargılanma hakkı, masumiyet karinesine dayanır. Bu, herkesin suçlu olduğu kanıtlanmadıkça masum olduğu ilkesini ifade eder. Adil yargılanma hakkı, ceza davalarının hızlı ve adil bir şekilde sonuçlanmasını gerektirir. Cezai davalar, bağımsız ve tarafsız bir hâkim tarafından yönetilmelidir. Şüpheli veya sanık, ifade verme ve savunma hakkına sahiptir. Cezai davalar sırasında, şüpheli veya sanık, avukat temsiline sahiptir. Adil yargılanma hakkı, tutuklama ve gözaltı süreçlerinin hukuka uygunluğunu vurgular. Bunlar, adil yargılanma hakkına bağlı olan susma hakkının cezai kapsamını detaylandıran önemli unsurlardır.

Susma hakkı, adil yargılanma hakkının bir parçasıdır ve şüpheli veya sanığın ifade verme konusunda zorlanamayacağı veya cezalandırılmayacağı ilkesini içerir. Susma hakkı, kişinin kendini suçlu ilan etme korkusu olmadan adil bir şekilde savunma yapabilmesini sağlar. Şüpheli veya sanık, ifade verme konusunda özgürdür ancak tercih ettiği takdirde ifade verebilir. Sonuç olarak adil yargılanma hakkı ve susma hakkı, birlikte çalışarak kişinin haklarını korur ve adaletin sağlanmasına katkıda bulunur. Bu haklar, ceza davalarında hukuki teminat sağlar ve masumiyet karinesinin korunmasını destekler.

1.1.4.1 Adil bir mahkemede yargılanma hakkı

Adil yargılanma hakkı, temel insan haklarından biri ve hukuk devletinin vazgeçilmez bir unsuru olarak kabul edilir. Bu hak, yargılama sürecindeki adaletin ve tarafsızlığın korunmasını amaçlar ve uluslararası sözleşmeler ile yerel yasal düzenlemeler tarafından güvence altına alınır. Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ve İnsan Haklarına İlişkin Amerikan Sözleşmesi, adil yargılanma hakkının temel ilkelerini içerir. Bu sözleşmeler, bağımsız ve tarafsız mahkemelerin varlığını ve yargılamanın etik ve adil bir şekilde yapılabilmesini gerektirir. Örneğin; bir hâkimin önce savcı olarak görev yapmış ve aynı dava hakkında mahkeme üyeliğine atanmış olması, tarafsızlık ilkesini tehlikeye

atabilir.²⁷ Bu tür durumlar, hukuka duyulan güveni zedeler ve adil yargılanma hakkının ihlaline yol açabilir.

AİHS, adil yargılanma hakkını güvence altına alırken, bu hakkın etkili bir şekilde kullanılabilmesi için mahkemelerin belirli özelliklere sahip olmasını öngörmektedir. Bu özellikler şu şekilde ifade edilebilir:²⁸ İlk olarak; mahkemelerin, yargılama işlevlerini bağımsız bir şekilde yerine getirmesi gerekmektedir. Bu, mahkemelerin dış etkilere karşı dirençli olmaları, yargılamada karar verme yetkisine sahip olmaları ve diğer organlar veya kişiler tarafından kontrol edilmemeleri anlamına gelir. İkinci olarak; mahkemelerin verdiği kararlar kesin ve bağlayıcı olmalıdır. Mahkemelerin kararlarına başka bir organın müdahale etme yetkisi olmamalıdır. Üçüncü olarak; mahkemelerin yargı yetkisi ve işleyişleri, açık ve kesin bir kanuni dayanağa sahip olmalıdır. Bu, yargılama süreçlerinin yasa ve hukuk kurallarına uygun olarak yürütülmesini sağlar. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, AİHS hükümlerini yorumlayarak ve uygulayarak bireylerin adil yargılanma hakkını korur. AİHM, bu tür şartların yerine getirilip getirilmediğini değerlendirir ve AİHS' e taraf devletlerin mahkemelerinin yargılama süreçlerini denetler. Bu prensipler, adil yargılanma hakkının temelini oluşturur ve bu hak, bireylerin hukuki haklarının korunmasında kritik bir rol oynar.

06.11.2018 tarihli Otegi Mondragon ve diğerleri / İspanya²⁹ kararında; yargıçların tarafsızlığının sağlanmadığı gerekçesiyle adil yargılanma hakkının ihlali olayı şu şekildedir: Başvurucu Otegi Mondragon, ETA³⁰ örgütü ile bağlantılı olarak, 'terörizmi teşvik etmek' suçundan yargılanırken, mahkeme başkanı kendisine, ETA' nın şiddet eylemlerini kınayıp kınamadığını sormuş, cevap alamayınca da başvurusunun bu soruya

---

²⁷ Barsan, Maria: 'The Right to be Judged by an Independent and Impartial', **Transilvania University in Brasov, Faculty of Law and Sociology, Department of Law, B-dul Eroilor**, nr. 25, Romania, 2011, p. 22(<http://hdl.handle.net/123456789/187>)

²⁸ Yüksel, Murat: 'Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Adil Yargılanma Hakkı Üzerine Bir İnceleme', **Legal Hukuk Dergisi**, S.17, Mayıs 2004, s. 1280.

²⁹Otegi Mondragon vd. / İspanya Başvurusu, Başvuru No.: 4184/15, 4317/15, 4323/15, 5028/15 ve 5053/15,6.11.2018),Bkz: <https://insanhaklari.barobirlik.org.tr> ,(E.T.: 10.09.2023)

³⁰ETA (Euskadi Ta Askatasuna): Ayrılıkçı terör örgütü, İspanya'da hâkim olan Francisco Franco diktatörlüğüne karşı 1959 yılında İspanya ve Fransa toprakları arasında bölünmüş olan tarihi Bask Bölgesinde Bask halkına ait bağımsız bir devlet kurma amacıyla kurulmuştur. Bkz: <https://www.teram.org/>, (E.T.: 10.09.2023)

cevap vermeyeceğini zaten biliyor olduğunu belirtmiştir. Mahkemenin verdiği mahkumiyet, mahkeme başkanının tarafsız olmadığı gerekçesiyle bozulmuş ve başvuru beraat etmiştir. Öte yandan, Otegi Mondragon' un da dahil olduğu 5 sanık (Mondragon ve diğer 4 başvuru), ETA örgütü ile bağlantılı başka suçlardan aynı mahkemede yargılanmışlar ve mahkûm edilmişlerdir. Mahkeme başkanının tarafsız olmadığına ilişkin itirazları olumlu sonuç vermemiştir. AİHM, 5 sanığın yargılandığı mahkemenin başkan ve üyelerinin, görüş ve davranışlarıyla tarafsız olmadıklarına ilişkin bir bulguya rastlanmadığını; buna karşılık mahkeme başkanının, ETA örgütüyle bağlantılı 'terörizmi teşvik etmek' suçunun yargılanması sırasında tarafsız olmadığına ortaya çıkması nedeniyle, 5 sanığın, mahkeme başkanının tarafsız olmayacağı ve diğer üyeleri de etkileyebileceği konusunda haklı kuşkularının bulunabileceğini kabul etmiş ve adil yargılanma haklarının ihlal edildiğine karar vermiştir.

Yargı sisteminin bağımsız ve tarafsız konumu, sistemin devamlılığı için odak noktalarından biridir. Eğer hükümet veya diğer yetkililer yargıyı istedikleri zaman görevden alabilirlerse, bu onların bağımsızlıkları güvence altına alınmadığını gösterir. Ayrıca, mahkemelerin veya hakimlerin yargı dışı kuruluşların kontrolü altında olması durumunda, bağımsızlıkları ve tarafsızlıkları zedelenir. Adil yargılanma hakkı, her birey için tüm bu durumları ortadan kaldıracak bir sistemin içinde var olan yargılanmayı gerektirir. Adil yargılanma, gerçekten de bağımsız ve baskı altında bulunmayan bir yargılama süreciyle mümkün olmaktadır.

Türkiye'de, hâkimlerin/mahkemelerin tarafsızlığını ve bağımsızlığını korumak amacıyla Anayasa ve Ceza Muhakemesi Kanunu tarafından belirlenen bazı kurallar bulunmaktadır. Türkiye Anayasası, hâkimlerin ve savcılarının bağımsızlığını güvence altına alır. Anayasa, hâkimlerin ve savcılarının görevlerinde azlolunamayacağını, belirli bir yaşa gelmeden önce emekliye ayrılamayacağını ve özlük haklarından yoksun kılınamayacağını açıkça belirtir. Bu hükümler, hâkimlerin ve savcılarının bağımsızlığını ve tarafsızlığını sağlama amacı güder ve dış müdahalelere karşı koruma sağlar. Türkiye'deki hukuki çerçeve, adil yargılanma hakkının korunmasına büyük önem vermektedir. Bu çerçeve, uluslararası sözleşmelere uygun olarak hâkimlerin ve mahkemelerin bağımsızlığını ve tarafsızlığını sağlamak için tasarlanmıştır. Tüm bu düzenlemeler ışığında, yasayla kurulmuş bağımsız ve tarafsız mahkemede yargılanma hakkı, Anayasa'da 36. maddede yer alan adil yargılanma hakkının

zımnî ögesi olduğunu kanıtlar niteliktedir.³¹ Hukuk devleti ilkesi, adil yargılanma hakkının temelini oluşturur ve toplumun mahkemelere güven duymasını sağlar. Bu nedenle, hâkimlerin ve mahkemelerin bu ilkelere tam olarak uymaları, adaletin sağlanması için önemlidir.

Türkiye’de bir valinin bir memura aylıktan kesme, sendikanın izinsiz basın bildirisini dağıtması olayında; bu cezanın disiplin nitelikli olması, medeni hak ve yükümlülüklerle ilgili olmaması ve bağımsız ve tarafsız bir yargılama sonucu verilmediği gerekçeleriyle kabul edilemez bulunmasını içermektedir³². Kararda, valinin bir memura verdiği disiplin cezasının bağımsız ve tarafsız bir yargılama olmadığı nedeniyle kabul edilemez bulunduğu ve yargılama sürecinin tarafsızlık ve bağımsızlık eksikliği nedeniyle yasal standartları karşılamadığı ifade edilmektedir. Bağımsız ve tarafsız yargılama hakkı, birçok ülkede temel bir insan hakkıdır ve adil yargılanma hakkının ayrılmaz bir parçasını oluşturur. Bu kapsamda yargı kararlarının yasallığı ve adil olup olmadığı, bağımsız ve tarafsız mahkemeler tarafından belirlenmeli ve hukuki süreç içerisinde incelenmelidir. Zira 1982 Anayasası'nın 138. maddesi, “*Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez*”, mahkeme kararlarına uyma zorunluluğunu düzenlemektedir ve bu düzenleme, birçok uluslararası insan hakları standardı ve prensibiyle uyumludur, özellikle AİHM kararları ile uyumlu olması önemlidir. AİHM, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme kararının yargı yetkisini kullanma hakkına saygı duyulmasını ve bu kararların uygulanmasını bekler. Belirtilen Anayasa maddesi, bu prensipleri yansıtmakta ve AİHM kararları ile uyumlu bir şekilde mahkeme kararlarının bağlayıcılığını vurgulamaktadır. Ancak uygulamada, mahkeme kararlarının uygulanması ve takip edilmesi bazen zorlu bir süreç olabilir ve bu tür durumlar hukuk sistemlerinde tartışmalara yol açabilir. Bu nedenle, mahkeme kararlarının etkin bir şekilde uygulanmasını sağlamak ve hukuk devleti ilkesini korumak için bu tür düzenlemelere uyulması büyük bir önem taşır.

---

³¹ İnceoğlu, Sibel: **Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi 4- Adil Yargılanma Hakkı**, Avrupa Konseyi Basım, Nisan 2018, s. 69.

³²Yokuş ve arkadaşları/Türkiye, Başvuru No: 23143/93, Özdek, Yasemin: **Avrupa İnsan Hakları Hukuku ve Türkiye**, Ankara 2004, s.200.

Ceza Muhakeme Kanunu, hâkimlerin ve mahkemelerin dava ile ilgili yasaklı durumları net bir şekilde belirtir. Bu düzenlemeler, hukuk devleti ilkesinin ve adil yargılanma hakkının korunmasına katkıda bulunur. Yargılamayı yapan mahkemede, görevli hâkimin davada tarafsız olması gerektiği hususundaki bu karar önemlidir: *"Mahkeme'nin kamuoyunda mutlak surette güven vermeleri için örgütsel konumlarının göz önünde bulundurulması zorunludur. Bir hâkimin, daha önce savcı olarak görevliyken ve bu işlevi gördüğü esnada belirli bir olayda yetkili konumda iken daha sonra bu olayla ilgili davada mahkeme üyesi olarak görevlendirilmiş olması, tarafsızlığı konusunda kuşku uyandırmaktadır. Hukuka saygı gereği, bu durumda tedirginlik oluşabilir."*³³ Bir mahkemenin tarafsızlığının değerlendirilmesinde kritik bir hususun, yargılama öncesi aşamada yargıcın dosyanın esasına ne kadar aşına olduğunun ve hangi ölçüde çalışma yaptığının belirlenmesi önemlidir. Ayrıca, bu derecenin her olay için nesnel bir şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir³⁴. Bu, adil yargılama hakkının bir parçası olan bağımsız ve tarafsız bir yargıcın varlığının korunması için önemli bir ilkedir. Dolayısıyla, yargıçların yargılama öncesi aşamada ne kadar dikkatli ve tarafsız davrandığı, mahkeme kararlarının hukuki geçerliliği ve adil olup olmadığı üzerinde büyük bir etkiye sahiptir.

1.1.4.2 Yargılanma hukukunda makul süre

Makul sürede yargılanma hakkı, dünyada ilk anayasal belge olarak bilinen 1215 tarihli Magna Carta Libertatum' da; *"Kimseye hakkı ve adaleti satmayacağız, menetmeyeceğiz ve geciktirmeyeceğiz"*³⁵ şeklinde ve AİHS' in 6. maddesinin 1. fıkrasında herkesin makul bir süre içinde, hakkaniyete uygun ve açık olarak yargılanmasını istemek hakkına sahip olduğu düzenlenmiştir. Kişinin sorgusu sırasında makul sürelerin dışına çıkılması, gözaltı sürelerinin kasıtlı olarak uzatılması ve işlemler sırasında bekleme süreleri arasına maksimum sürelerin eklenmesi hak ihlaline neden olur. Bu noktada yargılanma sürecinin, makul bir sürede gerçekleşmesi önem arz etmektedir. Bunun ihlal edilmesi, beraberinde birçok farklı sorunun meydana gelmesine neden olur. Suçsuz olduğuna karar verilecek

---

³³ Yıldız, Mustafa: **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Yargısı**, Alfa Yay., İstanbul 1998, s. 121.

³⁴ İnceoğlu, Sibel: **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı**, Beta Yay., İstanbul 2022, s.191-192.

³⁵12 Haziran 1215 tarihli Magna Carta Libertatum, Bkz: <http://www.gutenberg.org/dirs/etext06/magna01.txt>, (E.T.: 10.09.2023)

olan bir kimsenin, makul bir süre içinde yargılanmıyor olmasının o kişi üzerinde fiziksel, ruhsal ve sosyal olarak yaratacağı etkiler buna örnek olarak verilir. Bir kişinin makul bir sürede yargılanma hakkı şunları gerektirir:³⁶Bir suçtan dolayı tutuklanan veya gözaltına alınan herkesin, makul bir süre içinde yargılanması veya serbest bırakılması gereklidir. Tutuklama için yeterli neden olup olmadığı, duruşmadan önce gözaltına alınmanın gerekli olup olmadığı, tutuklunun gözaltından serbest bırakılıp bırakılmayacağı, tutuklunun temel haklarının ihlal edilmesi, tutukluya itiraz etme ve tutuklama haklarını ihlal ederse serbest bırakılmasını sağlama fırsatları verilmelidir.

Adil yargılama güvencesi, özel hukuk ve ceza hukuku alanında uygulanacaktır. Şöyle ki 6. maddenin birinci fıkrası gerek özel hukuk davalarında gerekse ceza davalarında herkesin adil yargılanma hakkına sahip olduğuna ilişkin genel kuralı koymuş, bunu yaparken de adil yargılama kavramının içeriğini dolduran unsurların önemli bir kısmını güvence altına alarak açıkça saymıştır. Devlet bu güvenceleri sunmakla kalmayıp, aynı zamanda bu hukuki güvencelerin vatandaşların haklarını etkili bir şekilde kullanmalarına ve adil bir şekilde mahkemeye erişimine olanak tanınması gereklidir. Yani sadece avukat sağlamakla kalmamalı, aynı zamanda bu hizmetin etkili bir biçimde kullanılabilmesi için uygun şartlar ve süreçler sağlamalıdır. Burada Tabor, Polonya kararı³⁷örneğini incelemek faydalı olacaktır: ‘1. Dava, Polonya vatandaşı olan Bay Józef Tabor tarafından (“başvurucu”) 11 Ocak 2001 tarihinde İnsan Hakları ve Temel ve Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi’nin (“Sözleşme”) 34. maddesi uyarınca Polonya Cumhuriyeti’ne karşı Mahkeme’ye başvuru (no. 12825/02) yapılmasından kaynaklanmıştır.....3. Başvurucu, Mahkeme’nin kendisine Yüksek Mahkeme’ye yapacağı temyiz başvurusunun hazırlanması ile bağlantılı olarak adli yardım verilmesini reddetmesinin adil yargılanma hakkını ihlal ettiğini iddia etmiştir....’

Mahkeme’nin değerlendirme kısmı şu şekilde ifade edilmiştir; ‘...39. Mahkeme, medeni yargılamalardaki uyuşmazlıklar (contestations) bakımından Sözleşme kapsamında adli yardım sağlama yükümlülüğü bulunmadığını, çünkü ceza yargılamalarından karşılıksız

---

³⁶Bazarova, Dildora: ‘Challenges Of Enhancement Of The Procedural Guarantees Of The Rights And Interests Of Participants In Criminal Proceedings’, **Tashkent State University of Law- Elementary Education Online**, 2021, V. 20, p. 1671-1678.

³⁷ Tabor – Polonya, Başvuru No: 12825/02, 27.06.2006, Bkz. Çev. Emine Karacaoğlu: **Prof. Dr. Hakan Pekcanitez’e Armağan**, DEÜHFD, C. 16, 2015, s. 4211-4224.

adli yardım hakkını belli şartlarda güvence altına alan 6. maddenin 3 (c) bendinin ifadesi ile adli yardıma hiçbir yollama yapmayan 1. fıkrasının ifadesi arasında açık bir ayrım olduğunu başından işaret eder (Del Sol - Fransa, no. 46800/99, § 20, ECHR 2002-II). Öte yandan, Mahkeme Sözleşme'nin pratik ve etkili hakları güvence altına almayı amaçladığını hatırlatır. Bu, demokratik toplumda öncelikli bir yere sahip adil yargılanma hakkı göz önüne alınacak olursa, mahkemeye erişim hakkı açısından özellikle geçerlidir (bakınız Airey/İrlanda, 9 Ekim 1979 tarihli karar, Series A no. 32, § 24). Bir davacının davasını mahkeme önünde etkili bir şekilde sunma şansının reddedilmemesi, ceza yargılamalarından olduğu gibi medeni yargılamalarda da adil yargılanma kavramının merkezidir (ibid.; aynı zamanda diğer örnekler arasında bakınız Steel ve Morris - Birleşik Krallık, no. 68416/01, § 59, ECHR 2005- ...).... 43. Bu yükümlülüğün yerine getirilmesinde, Devlet ayrıca, 6. maddede güvence altına alınan hakların gerçek ve etkili kullanımını bu kişiler bakımından sağlamak için özen göstermelidir (R.D.- Polonya, no. 29692/96 ve 34612/97, § 44, 18 Aralık 2001).... 47. Sonuç olarak, davanın koşulları bir bütün olarak ele alındığında, Mahkeme Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrasının ihlal edildiği görüşündedir..... Bu nedenlerle, Mahkeme oybirliği ile 1. Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrasının ihlalinin bulunduğuna karar verir;....' Başvurucu Polonya vatandaşı Józef Tabor, Polonya Cumhuriyeti'ne karşı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurarak, Yüksek Mahkeme'nin kendisine adli yardım verilmesini reddetmesinin adil yargılama hakkını ihlal ettiğini iddia ediyor. Yüksek Mahkeme, adli yardıma ilişkin ara karara karşı temyiz yolunun mevcut olmadığını ve adli yardım kararına karşı temyiz mümkün olmadığını açıklıyor. Başvurucu, Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrasının ihlal edildiğini iddia ediyor. Sözleşme'nin bu maddesi, herkesin kişisel hak ve yükümlülüklerinin karara bağlanmasında adil bir şekilde yargılanma hakkına sahip olduğunu belirtir. Sonuç olarak, Mahkeme, davanın koşulları gereğince Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrasının ihlal edildiği sonucuna varıyor ve bu ihlali onaylıyor. Bu nedenle Mahkeme, Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrasının ihlal edildiğine karar veriyor.

Hukuk devletinin bir gereği olarak, sanığa itham edilen fiilin belirli bir süre içinde sonuçlanması gerekmektedir. AİHS 6/1. maddesine göre; davaların mâkûl sürede görülmesi gereklidir. Kural olarak mâkûl süre, suç şüphesinden itibaren başlayıp hukuki

yolların tamamen tüketilmesine kadar geçen süreyi kapsar. Bu anlamda, standart bir sürenin varlığından söz edilmemektedir.³⁸ Kısacası makul sürenin aşılp, aşılmadığı somut olaya göre değerlendirilmelidir. Yargılama süresinin makul olup olmadığının, her dava için kendi özellikleri ve koşulları dikkate alınarak değerlendirilmesi önemlidir. Bu nedenle, her dava, kendine özgü durumlar içerebilir ve bu durumlar nedeniyle yargılama süreci farklılık gösterebilir. Dolayısıyla, bir davanın yargılama süresinin makul olup olmadığını belirlemek için her dava ayrı ayrı değerlendirilmelidir. Makul bir yargılama süresi, herhangi bir davanın özelliklerine ve karmaşıklığına bağlı olarak değişebilir ve bu nedenle mutlak bir süre belirlenmemiştir.³⁹ Davanın açılmasından itibaren geçen süre, makul bir süre olarak kabul edilip edilmeyeceği konusunda değerlendirmeye tabi tutulur. Makul sürede yargılanma ilkesi, adil yargılama hakkının bir parçası olup, yargılama sürecinin uzunluğunun adaletin gecikmesine yol açmaması gerektiğini vurgular. Bu çerçevede adaletin gecikmesi, tarafların haklarını etkileyebilir ve adil bir sonuca ulaşmayı zorlaştırabilir. Bu nedenle, her dava, kendi özellikleri ve koşulları dikkate alınarak makul bir yargılama süresi içinde sonuçlandırılmalıdır.

AY Mahkemesine yapılan Hatun Şimşekoğlu ve diğerleri⁴⁰ başvurusu makul sürenin ihlaline örnek teşkil etmektedir: *'...davanın uzun sürmesi nedeniyle makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiasına ilişkindir.....Mahkemece yapılan değerlendirme; Anayasa Mahkemesi, hukuk davalarında makul sürede yargılanma hakkının ihlali iddiasıyla yapılan başvurularda Güher Ergun ve diğerleri (B. No: 2012/13, 2/7/2013), idari davalar yönünden Selahattin Akyıl (B. No: 2012/1198, 7/11/2013), ceza davaları yönünden de B.E. (B. No: 2012/625, 9/1/2014) ve Nevriye Kuruç ([GK], B. No: 2021/58970, 5/7/2022) kararlarında bütün ilkeleri ortaya koymuş; makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği sonucuna ulaşmıştır. Somut başvuruda, anılan kararlarda açıklanan ilkelere ve ulaşılan sonuçtan ayrılmayı gerektiren bir durum bulunmamaktadır. Bu doğrultuda başvurucuların Anayasa'nın 36. maddesinde güvence altına alınan makul sürede yargılanma haklarının ihlal edildiğine karar verilmesi gerektiği*

---

³⁸ Özbek, Veli Özer / Kanbur, Nihat / Doğan, Koray: **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Seçkin Yay., 6. Baskı, Ankara, 2013, s. 492.

³⁹ İnceoğlu, **a.g.e.**, s. 277.

⁴⁰ **Hatun Şimşekoğlu ve diğerleri**, Başvuru No: 2022/5336, 11/1/2023(E.T.: 05.10.2023)

şeklindedir...*Mahkeme, Anayasa'nın 36. maddesinde güvence altına alınan makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği şeklinde hüküm kurmuştur.*' Anayasa Mahkemesi, bu başvuruyu değerlendirirken öncelikle benzer davalarda daha önce verilen kararları ve bu kararların içerdiği ilke ve sonuçları göz önünde bulundurmuştur. Bu bağlamda, hukuk davaları, idari davalar ve ceza davaları gibi farklı türdeki davalarda makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğine dair daha önceki kararları referans almıştır. Başvurucuların somut durumunda, daha önceki kararlarda ortaya konulan ilkelerin ve sonuçların uygulanmasını gerektiren özel bir durum bulunmamaktadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin "*Adil yargılanma hakkı*" kenar başlıklı 6. maddesinin 1. fıkrası gereği; Anayasa Mahkemesi, başvurucuların Anayasa'nın 36. maddesinde güvence altına alınan makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği sonucuna ulaşmıştır.

Aynı şekilde Serhat Gürbaz ve diğerleri⁴¹başvurusu; davanın uzun sürmesi nedeniyle makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiasına ilişkin başka bir örnek karardır. Anayasa'nın 36. maddesinde güvence altına alınan makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği şeklinde hüküm verilmiştir. Bu kararlar, makul sürede yargılanma hakkının önemini vurgulayan ve bu hakkın korunmasının hukukun üstünlüğü ilkesinin bir gerekliliği olduğunu gösteren örneklerdir. Makul süre içinde yargılanma hakkı, Anayasa'mızın 19/7 maddesinde şöyle ifade edilmiştir: "*Tutuklanan kişilerin makul süre içinde yargılanmayı... isteme hakları var.*" Ceza Muhakemesi Kanunu 190. maddesinde ise şu düzenleme yer almaktadır: "*Duruşmaya, ara verilmeksizin devam edilerek hüküm verilir. Ancak, zorunlu hallerde davanın makul süre içinde sonuçlandırılmasını olanaklı kılacak surette duruşmaya ara verilebilir.*" Buna göre, bir yargılamanın makul sürede sonuçlandırılması gerektiği ve sürenin hesaplanmasında somut olayın koşullarının göz önünde bulundurulması düzenlenmektedir. AİHM' in Türkiye adına verdiği kararın çoğunluğunda ihlallerin usuli eksikliklerden kaynaklı olmayıp, adil yargılanma hakkının unsurlarından olan makul sürede yargılanma hakkının ihlâlinden kaynaklandığı belirtilmektedir.

---

⁴¹ Serhat Gürbaz ve diğerleri, Başvuru No: 2022/62577, 11/1/2023(E.T.: 05.10.2023)

1.1.4.3 Yargılama hukukunda usuli güvence hakkı

Usuli güvence hakkı; hukukun üstünlüğü ilkesi çerçevesinde, yargılama süreçlerinin adil bir şekilde yürütülmesini sağlamayı amaçlayan önemli bir hukuki ilkedir. Bu hak, bireylerin yargı organlarından adalet arama hakkını güvence altına alır ve yargılama süreçlerinin adil, şeffaf ve hızlı bir şekilde yürütülmesini sağlar. Bu hakkın gerçekleştirilmesi, hukuk devleti gereği devletin bir takım hakkı garanti edebilmesini ve usul bakımından kimsenin mahrum olmamasını gerektirir. Silahların eşitliği, çelişmeli yargılanma, duruşmada hazır bulunma ve yargılamaya etkili katılım ile diğer temel delil kuralları zımnen 36. maddenin içinde yer almaktadır. Bu hak ve ilkelerin korunmadığı bir davada adil bir yargılanmadan söz etmek olanaklı değildir. Ayrıca 36. maddenin bu şekilde yorumlanmaması ulaşılmak istenen gayenin de gerçekleşmemesi anlamına gelir.⁴² Bu hak özel olarak, taraflar arasında eşitliğin sağlanmasını güvenceler. Aynı şekilde davanın aleni olarak görülmesi ve hükmün açık oturumda verilmesi önemli bir hak ve güvencedir.

Anayasa Mahkemesi, terörle mücadelede kapsamında yapılan başvurunun reddedilmesi nedeniyle hakkaniyete uygun yargılanma hakkının ihlal edildiği sebebiyle yapılan Yasin İlgin ve diğerleri başvurusunda⁴³ dayanaktan yoksunluk kararı vermiştir: “...*Tazminat taleplerinin 5233 sayılı Kanun kapsamında karşılanıp karşılanmayacağı noktasında Danıştay tarafından ihdas edilen içtihadi kriter olan ‘yerleşim yerinin tamamen boşalmış/boşaltılmış olması’ ölçütünden yararlanıldığı, bu hususun tespiti için de bir kısım idari birimden gelen tahkikat sonuçlarına dayanıldığı, bu belgelerin ve içeriklerinin Komisyon ya da İlk Derece Mahkemesi kararlarına aktarıldığı, bu suretle ilgili belgeler ve içeriklerine en geç İlk Derece Mahkemesi kararıyla başvuru sahiplerinin vakıf olduğu tespit edilmiştir. Başvuru sahiplerinin, temyiz ve karar düzeltme talep dilekçelerinde bu belgeler ışığında yapılan tespitlere karşı itiraz ve savunmalarını ileri sürme imkânlarının bulunduğu, başvuru sahipleri tarafından ibraz edilen delil ve beyan dilekçeleri kapsamında Mahkemelerce, idare ve başvuru sahipleri tarafından sunulan belgeler değerlendirilerek başvuru sahiplerine dava malzemesine ilişkin olarak tetkik ve beyanda bulunma olanağının*

---

⁴² İnceoğlu, Sibel: **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı**, Beta Yay., İstanbul, 2022, s.220.

⁴³ **Yasin İlgin ve diğerleri**, Başvuru No: 2013/5815, 15.12.2015(E.T.: 05.10.2023)

*tanındığı, bu çerçevede başvuru dosyaları kapsamında, başvurucuların yargılamanın sonucunu etkileyecek usule ilişkin bir imkândan mahrum bırakılmadığı anlaşıldığından başvuruların bu kısmının açıkça dayanaktan yoksun olması nedeniyle kabul edilemez olduğuna karar verilmiştir.”*AYM tarafından verilen kararın, Sözleşme kapsamında olan hakların korunması bağlamında yerinde bir karar örneği olduğu söylenebilir.

Bir diğer örnek karar olan İbrahim Demirayak⁴⁴ başvurusuna ilişkin olay şöyledir: Başvurucu, vekalet ücreti alacağını tahsil etmek amacıyla başlattığı icra takibinde, takip borçlusunun icra emrinin iptali talebiyle mahkemeye başvurduğunu belirtmektedir. Başvurucu, mahkemenin şikâyet dilekçesini kendisine tebliğ etmeden, duruşma yapmadan ve savunma imkânı tanımadan icra emrinin iptaline karar verdiğini iddia etmektedir. Bu durum, hukuki süreçte adaletin sağlanması ve hakkaniyete uygun bir yargılama sürecinin yürütülmesi ile ilgili önemli konuları gündeme getirir. Mahkemenin başvurusunun savunma hakkını tanımadan ve delil sunma olanağı vermeden karar vermesi, yargılama adaleti ve hakkaniyeti açısından sorun teşkil eder. Bir tarafın diğerine göre ayrıcalıklı bir konumda olması veya daha fazla fırsata sahip olması, adil bir yargılamanın temelini sarsar. Anayasa Mahkemesi, bu durumda silahların eşitliği ve çelişmeli yargılama ilkelerinin ihlal edildiğine karar vermiştir. Yargılamada adaletin sağlanması için her iki tarafın eşit şartlarda yarışabilmesi önemlidir. Sonuç olarak bu örnek kararda, başvurusunun adaletin sağlanması için gereken hukuki sürecin yeterince izlenmediğini iddia ettiği ve bu nedenle Anayasa Mahkemesi'nin bu ihlali onayladığı vurgulanmaktadır. Bu, hukuki süreçlerin adalet ve hakkaniyet temelinde yürütülmesinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

AİHS hükümlerine göre usuli güvence hakkı; adil yargılanma hakkının bir parçasıdır ve usule ilişkin bir hak olarak tanımlanır. Bu hak, bir kişinin mahkemeye erişimini ve adil bir yargılama sürecine tabi tutulmasını güvence altına alır. Ancak, usuli güvencenin esasa ilişkin olmadığını ve yalnızca usul kurallarının ihlali durumunda önemli olduğu söylenebilir. Eğer bir mahkeme kararı usuli kurallara aykırı bir şekilde verilirse, bu durumda AİHS 'in 6. maddesi ihlal edilmiş olabilir. Aynı şekilde mahkeme kararının keyfi veya açıkça makul olmayan bir karar olarak kabul edilmesi durumunda da AİHS' in 6. maddesi ihlal edilmiş olabilir. Bu madde, adil bir yargılama sürecini ve adil bir kararın

---

⁴⁴ İbrahim Demirayak, Başvuru No: 2013/4075, 10/3/2016(E.T.: 21.10.2023)

verilmesini garanti etmeyi amaçlar. Ayrıca, mahkeme kararlarının keyfi veya açıkça makul olmayan şekillerde verilmesi de insan hakları ihlali olabilir. Bu çerçevede Bochan/ Ukrayna başvuru örneği şöyledir:⁴⁵ ‘1. Dava, Bir Ukrayna vatandaşı olan Bayan Mariya Ivanivna Bochan (“başvurucu”) tarafından Ukrayna’ya karşı, 7 Nisan 2008’de, İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına Dair Sözleşme’nin (“Sözleşme”) 34. maddesi uyarınca yapılan bir başvurudan (no. 22251/08) kaynaklanmıştır. 2. Başvurucu, Ternopil’de avukatlık yapan oğlu Bay I. Bochan tarafından temsil edilmiştir. Ukrayna hükümeti (“Hükümet”) en yakın tarihte Adalet Bakanlığı’nda görevli olan, kendi çalışanı Bay N. Sevostyanova tarafından temsil edilmiştir. 3. Başvurucu Sözleşme’nin 6 § 1 maddesi ve 1 No.’lu Protokol’ün 1. maddesine dayanarak, kendisinin Mahkeme önünde daha önce açmış olduğu davada verilen karara dayanarak (bkz. Bochan - Ukrayna, no. 7577/02, 3 Mayıs 2007), yürürlükteki Ukrayna mevzuatı uyarınca yaptığı “olağanüstü durum nedeniyle itiraz başvurusu” hakkında yürütülen yargılamadan şikayetçi olmuştur.’

Mahkemenin değerlendirmesi şöyledir: ‘....29. Başvurucu, “karara karşı olağanüstü durum nedeniyle yaptığı itiraz” (“olağanüstü itiraz”) hakkında yürütülen ve Yüksek Mahkeme’nin 14 Mart 2008 tarihli kararıyla sonuçlanan yargılamadan şikayetçidir. Başvurucu özellikle Yüksek Mahkeme’nin olağanüstü itiraz başvurusunu ele alırken, Mahkeme’nin, ulusal mahkemelerin delil değerlendirmesi hakkında (bkz. yukarıda 15. paragraf) 3 Mayıs 2007’de verdiği ve Sözleşme’nin 6 / 1 maddesinin ihlal edildiğini tespit ettiği kararını dikkate almadığından yakınmıştır. Yüksek Mahkeme ayrıca davanın bazı önemli yönlerini, bilhassa ulusal mahkemelerin kararlarını temellendirdikleri asli yazılı delilin geçerliliğini ele almaktan kaçınmıştır. Ayrıca Yüksek Mahkeme’nin başvurusunun bir önceki başvurusunun sonucu hakkında yürüttüğü muhakeme, Mahkeme’nin 3 Mayıs 2007 tarihli kararındaki tespitlerle çelişkiye düşmüştür. (bkz. yukarıda 13 ve 18. paragraf). Başvurucuya göre, Yüksek Mahkeme’nin kendisinin olağanüstü itirazını adil olmayan bir biçimde ele alması Sözleşme’nin 6 / 1 ve 1 No.’lu Protokol’ün 1. maddelerinin yeniden ihlal edilmesine sebep olmuştur. Bu hükümlerin başvurusunun iddialarıyla ilgili olan bölümleri aşağıdaki gibidir: Madde 6 / 1 “Herkes medeni hak ve yükümlülüklerinin

---

⁴⁵ Bochan/ Ukrayna (No: 2)– 22251/08- 05.02.2015, paragraf 61, Harris, O’Boyle& Warbrick: **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku**, (Çev. Mehveş Bingöllü Kılıcı-Ulaş Karan) İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 4. Baskı, İstanbul, 2021, s.354.

esasının karara bağlanmasında ... [bir] ... mahkeme ... tarafından adil ... yargılanma hakkına sahiptir....' Bu gerekçelerle Mahkeme, Sözleşme' nin 6/ 1 maddesinin ihlal edildiğine oybirliğiyle karar vermiştir.

1.1.4.4 Yargılama hukukunda masumiyet karinesi

Masumiyet karinesi, hukuk sistemlerinin ve adil yargılama ilkelerinin temel taşlarından ve hukuk sistemlerinin temel değerlerinden biridir. Bu ilke, bir kişinin suçlu kabul edilmeden önce mahkeme kararı ile suçlu bulunana kadar masum kabul edilmesini savunur. Bu ilke, suçluluğun kanıtlanmadıkça hiçbir kişinin suçlu kabul edilmemesi gerektiğini vurgular ve adil bir hukuk sisteminin anahtarını oluşturur. Anayasa'daki düzenlemeye göre masumiyet karinesi, AİHM kararlarındaki gibi adil yargılanma açısından geniş kapsamlıdır. AYM, masumiyet karinesinin tanımını Kürşat Eyol⁴⁶ kararında şu şekilde düzenlemiştir: *"Masumiyet karinesi, kişinin suç işlediğine dair kesinleşmiş bir yargı kararı olmadan suçlu olarak kabul edilmemesini güvence altına alır. Bunun sonucu olarak kişinin masumiyeti 'asıl' olduğundan suçluluğu ispat külfeti iddia makamına ait olup kimseye suçsuzluğunu ispat mükellefiyeti yüklenemez. Ayrıca hiç kimse, suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar yargılama makamları ve kamu otoriteleri tarafından suçlu olarak nitelendirilemez ve suçlu muamelesine tabi tutulamaz. Bu çerçevede, masumiyet karinesi kural olarak, hakkında bir suç isnadı bulunan ve henüz mahkûmiyet kararı verilmemiş kişileri kapsayan bir ilkedir."* Söz konusu kararda başvuru, emekliye sevk edilerek Türk Silahlı Kuvvetlerinden ilişikinin kesilmesine yönelik işlem hakkında açtığı iptal davasının hakkında verilen hükmün açıklanmasının geri bırakılması kararına dayanılarak reddedildiğini belirterek Anayasa'nın 38. maddesinin dördüncü fıkrasında tanımlanan masumiyet karinesinin ihlal edildiğini ileri sürmüştür. Anayasa'da masumiyet karinesi 38. maddenin 4. fıkrasında düzenlenmiştir: *"Suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar kimse suçlu sayılamaz."* AİHS' in 6. maddesinin 2. fıkrası şöyledir: *"Kendisine bir suç isnat edilen herkes, suçluluğu yasal olarak sabit oluncaya kadar suçsuz sayılır."*

Masumiyet karinesi, iddia makamının suçu ispat etmesi gerektiğini ve aksi ispatlanana kadar sanığın masum kabul edildiğini ifade eden bir ilkedir. Masumiyet karinesi, kişilerin mahkeme tarafından yalnızca kanuna uygun olarak cezalandırılmasını sağlar. Bir kişi

---

⁴⁶ Kürşat Eyol, Başvuru No: 2012/665, 13/6/2013(E.T.: 21.10.2023)

suçlu bulunana kadar 'sanık' olarak bilinir. Bir sanık, yargılanmayı beklerken tutulabilir, ancak aksi ispatlanana kadar masum sayılır. Sanığın suçunu ispat yükü iddia makamındadır. İddia makamı, suçun her unsurunu özenli şekilde incelemeli ve kanıtlamalıdır. Ceza davalarında ispat, makul şüpheden fazlasını ifade eder. Bu yönde yargıçlar veya jüriler, iddia makamının iddiasını makul bir şüphenin ötesinde olup olmadığına karar verir.

Baars / Hollanda⁴⁷ başvurusunun ana noktalarını ve AİHM' in kararını daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse; '.....28. Bu dava ile Lutz davası arasındaki benzerlik, her iki davada da cezai yargılamanın zaman aşımına uğramış olması nedeniyle esasa ilişkin bir karar verilmeksizin sona ermiş olmasıdır. AİHM, Alman mahkemelerinin bu davalarda hareket etmeleri gerektiğini belirtmektedir ve bu nedenle başvurucuyla ilgili hala güçlü şüphelerin bulunduğunu vurgulamaktadır. Terimlerin belirsiz ve yetersiz olmasına rağmen, yerel mahkemelerin aslında davalının suç işlediği hususundaki makul şüpheyi ifade etmekle sınırlı olduğunu belirtir. Deliller ve özellikle Lutz' un önceki ifadelerine dayalı kararlar, şüphe durumunu tanımlamış ve herhangi bir suç tespiti içermemiştir. Bu nedenle AİHM, daha önce Minelli davasında verdiği daha ayrıntılı kararlara ters düştüğünü belirtmektedir. 29. Ancak bu davada Temyiz Mahkemesi, başvurucunun sahtekarlıkla suçlandığı ve tazminat ödenmemesi kararını, başvurucunun makbuzu sahte olarak düzenlediği görüşüne dayandırmış ve bu görüşü detaylı bir şekilde açıklamıştır. 30. Bu koşullar altında, Temyiz Mahkemesi'nin sadece başvurucuyla ilgili güçlü şüpheler olduğunu söylemek doğru değildir. 31. Temyiz Mahkemesi'nin kararı, aslında başvurucunun "kanunlara uygun olarak suçlu bulunmadığı" halde suçlandığını göstermektedir. Bu karar, diğer bir kişi olan B. aleyhindeki davada elde edilen sonuçlara dayanmaktadır. Başvurucu, 6. madde tarafından sağlanan savunma hakkına sahip olmadan, diğer davada sadece bir tanık olarak bulunmuştur. 32. Bu nedenle AİHM, AİHS'nin 6/2. maddesinin ihlâl edildiği sonucuna varmıştır.' Buna göre; şüphelinin suçsuzluğunu ispat etmesi değil, birinin suçlu olduğunu ispatlamak devletin

---

⁴⁷Baars / Hollanda, (Başvuru No:44320 / 98, 28.10.2003), Cengiz, Serkan / Fahrettin Demirağ / Teoman Ergül / Jeremy McBride / Durmuş Tezcan: **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Ceza Yargılaması Kurum ve Kavramları**, Şen Matbaa, Ankara 2008, s. 265.

sorumluluğundadır. Genel olarak, bir kişi susma hakkını kullanırsa, bu suçluluk kanıtı olarak veya onu yargılama öncesi gözaltına almak için bir sebep olarak kullanılmamalıdır. Bir suçtan hüküm giymenin ciddi, bazen yıkıcı sonuçları vardır. Eğer makul şüphe varsa, sanık şüpheden faydalanmalıdır. Bu bağlamda devlet kurumlarının veya yetkililerinin, bir kimsenin mahkûmiyetine kesin karar verilene kadar, kişinin suçlu olduğuna dair açıklamalarda bulunması halinde masumiyet karinesinin ihlali oluşabilir.⁴⁸

1.1.4.5 Tercümandan yararlanma hakkı

Tercümanın kullanılması, adil bir yargılanmanın önemli bir unsuru olarak AİHS 6. maddenin 3. fıkrasının (e) bendinde güvence altına alınmıştır. Tercümanın kullanılması, kişinin savunma hakkını kullanabilmesini sağlar. Dil bilmeyen veya yeterince iyi anlamayan bir kişi, savunma yapmak için tercümanın yardımına ihtiyaç duyar. Adil yargılanma hakkı, herkesin yargılanma sürecinde dil engellerini aşabilmesini sağlar. Yargılanan kişi veya şahitler, hukuki süreçte anadilini veya anladığı dili kullanma hakkına sahiptir. Ancak, bu dil engeli olan kişilere tercüman sağlanması, onların savunma haklarını korur ve yargılamanın adil olmasını sağlar. Tercümanın kullanılması, yargılanan kişinin yargılama sürecinde diğer tüm kişilerle eşit bir pozisyonda olmasını ve ifade özgürlüğünü korur. Kendi dilinde ifade edemeyen bir kişi, yargılama sürecinde haklarını savunamaz. Dil bilmeyen veya anlamayan bir kişiye, onun rızası olmadan tercüman sağlanmazsa, bu kişi haksız muameleye maruz kalabilir. Bu nedenle, tercümanın kullanılması, kişinin işkence, kötü muamele veya diğer insan hakları ihlallerine karşı korunmasına yardımcı olur. Tercümanın kullanılması adil yargılanma hakkının bir unsuru olarak, yargılanan kişinin haklarını korur ve yargılama sürecini daha adil hale getirir. Bu hakkın ihlali, adil olmayan bir yargılama sürecine yol açabilir ve temel insan haklarını zedeler.

AİHM Brozicek/İtalya⁴⁹ başvuru örneğinde; olay, İtalyan mahkemesinin bir Alman vatandaşına suç isnadını İtalyanca anladığı gerekçesiyle bildirmesi ve suçlamaya ilişkin belgenin başka bir dile çevirisini sağlamamasıyla ilgilidir. Ancak başvurucu, İtalya'da yaşamadığını, İtalyanca bilmediğini ve kendisine tebliğ edilen belgenin anlamakta zorluk

---

⁴⁸ İnceoğlu, Sibel: **Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi 4- Adil Yargılanma Hakkı**, Avrupa Konseyi Basım, Nisan 2018, s. 296.

⁴⁹ **Brozicek / İtalya (Plenary)**, Başvuru No: 10964/84, 19/12/1989(E.T.: 09.10.2023)

çektğini İtalyan adli makamlarına bildirmiştir. Başvurucu, suçlamaya ilişkin belgenin Almanca veya Birleşmiş Milletlerin resmi dillerinden birine çevrilerek kendisine verilmesini talep etmiştir. AİHM, bu başvuruyu incelediğinde, dosyada başvurunun suçlamayı yeterince anladığına dair bir delil bulunmadığı sonucuna varmıştır. AİHM' in İtalyan mahkemesinin suçlamayı İtalyanca bildirme gerekçesi; başvurunun anadili veya anladığı bir dili olmadığını dikkate almayarak bu hakkın ihlalidir. AİHM, başvurunun özel durumunu dikkate alarak, İtalyan adli birimlerin suçlamayı başvurunun anlayabileceği bir dile çevirme yükümlülüğünü vurgulamıştır. Ayrıca başvurunun Almanca veya resmi Birleşmiş Milletler dillerinden biri ile daha iyi iletişim kurabileceğinin açık olduğu belirtilmiştir. AİHM, başvurunun suçlamayı anlama yeteneğine ilişkin herhangi bir belgenin olmamasını dikkate almış ve suçlamayı anlama hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir. Sonuç olarak bu karar; dil engeli yaşayan veya başka nedenlerle suçlamaları anlama konusunda zorluk çeken kişilerin, yargılama süreçlerinde bu haklarının korunması gerektiğini vurgulamaktadır. AİHM, bu tür durumlarda, dil engeli olan kişilere gereken çeviri veya tercüme hizmetlerini sağlama sorumluluğunu yargı makamlarına yüklemektedir.

1.1.4.6 Avukattan yararlanma hakkı

Avukattan yararlanma hakkı; yargılanan kişinin yasal temsilciye, yani bir avukata sahip olma hakkını ifade eder. Adil yargılanma hakkının önemli bir unsuru olan yargılanan kişinin avukattan yararlanma hakkı AİHS 6 Madde 3-c fıkrası; sanığın kendi kendini ya da seçtiği avukatı aracılığıyla savunma hakkına sahip olduğu ve sanığın maddi gücü avukat tutmaya yetmediği durumlarda, adaletin selameti gerektiriyorsa⁵⁰ devletin görevlendireceği bir avukatın yardımından ücretsiz olarak yararlanabilmesini öngörmektedir. Bu çerçevede örnek Kamasinski / Avusturya⁵¹ kararında, AİHM 6. Madde 3-c bendinin Devlete yüklediği yükümlülüklerinin kapsamını tanımlamaktadır: *'Kuşkusuz adli yardım yoluyla bir savunma avukatının tayini tek başına 6. Maddenin 3-c bendinin gereklerine uyma sorununu mutlaka çözmüş demek değildir. Mahkeme'nin 13 Mayıs 1980 tarihli Artico*

---

⁵⁰ Gölcüklü, Feyyaz: 'Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Adil Yargılanma', **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 49, S. 1, 1994, s. 227.

⁵¹ **Kamasinski / Avusturya**, Başvuru No: 9783/82, 19/12/1989(E.T.: 09.10.2023)

davası kararında belirtmiş olduğu gibi: “AİHS teorik veya hayali birtakım hakları değil, pratik ve etkili hakları güvence altına almayı amaçlamıştır [...]. [T]ayin kendi başına etkili bir yardım sağlamaz, zira adli yardım amaçlarıyla tayin edilen avukat vefat edebilir, ciddi biçimde hastalanabilir, uzunca bir dönem boyunca görevini yapmasına engeller çıkabilir veya bu görevleri yapmaktan kaçınabilir..... 6. Maddenin 3-c bendi çerçevesinde, yetkili ulusal merciler ancak adli yardım yoluyla tayin edilmiş avukatın bu işi yapamadığı açıkça belli ise veya başka bir yoldan dikkatleri yeterince çekildiyse müdahale etmek yükümlülüğü altındadır.’

Kararda ifade edilen hususlar çerçevesinde; AİHS, 6. Maddesi'nin 3-c bendine odaklanır ve "adaletin selameti gerektiriyorsa" ifadesine dikkat çeker. Bu ifade, belirli koşullar altında yargılanan kişinin parasız avukat yardımı alma hakkını tanıır. Bu ifadeye dayanarak, bir kişinin adil bir şekilde yargılanabilmesi için avukata ihtiyaç duyduğu durumlarda, savunma hakkını etkili bir şekilde kullanamayacağı veya hukuki prosedürlere uygun bir şekilde temsil edilmemesi durumlarını içerebilir. Bazı durumlarda, devletin yargılanan kişiye ücretsiz avukat yardımı sağlamakla yükümlü olduğu doğrudur. Ancak aynı zamanda devlet, adli yardım yoluyla tayin edilmiş olan avukatın her tür hatasından sorumlu tutulamaz.⁵² Sonuç olarak Kamasinski kararı, yargılama sürecinin adil ve etkili bir şekilde yürütülmesi için yargılanan kişinin avukattan yararlanma hakkının belirlenmesi ve bu hakkın hangi durumlarda devreye gireceği konusunda önemlidir. Bu, adil yargılama hakkının önemli bir unsuru olup, yargılanan kişinin savunma hakkını güçlendirmek ve hukuki adaletin sağlanmasına katkıda bulunmak amacıyla varlığını sürdürür.

Susma hakkı ile avukat tarafından müdafiyeye erişim hakkı arasında bir bağlantı vardır. AYM, müdafî desteğinden faydalanmanın adil yargılanma bağlamında susma hakkı güvencesi olduğunu belirten kararlar desteklemiştir. Karar savunma hakkının sınırlandırılmasının usulsüz kullanılamayacağı anlamında bir örnek teşkil etmektedir: “Şüpheliye, kolluk tarafından ilk kez sorgulanmasından itibaren avukattan faydalanma hakkı sağlanması, kendisini suçlamama ve susma hakları yanında genel olarak da adil yargılanma hakkının işlevi sebebiyle sahip olması açısından önemlidir. Her davada

---

⁵² Harris, O’Boyle& Warbrick: **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku**, (Çev.: Mehveş Bingöllü Kılıcı-Ulaş Karan) İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 4. Baskı, İstanbul, 2021, s.453.

zorunlu sebepler ortaya çıkması halinde bu hak kısıtlanabilir ise de bu hallerde dahi suç şüphesi altındaki kişinin savunma hakkına telafisi mümkün olmayacak şekilde zarar verilmemesi gerekir.”⁵³ Bu hakkın temel amacı, yargılanan kişinin savunma hakkını güçlendirmek, yargılama sürecini dengelemek, hukuki sürecin şeffaf ve dürüst bir şekilde ilerlemesini sağlamaktır.

1.1.5 AİHS Madde 6: Adil Bir Yargılanmanın Teminatı

Hukuk devleti olmanın vazgeçilmez gereklerinden olan adil yargılanma hakkı, aynı zamanda demokratik devletin de vazgeçilmez unsurlarındandır. Devletler, adil yargılanma hakkını, ya kanunlarında temel haklar kısmında belirterek ya da hukuk devleti ilkesi kapsamında yorumlayarak güven sağlamaktadırlar. Adil yargılanma hakkı, kişilerin devlete karşı saygı görmelerinin ve yaşadıkları yerde kendilerini değerli hissetmelerinin en önemli gereğidir. Genel anlamda adil yargılanma hakkının bir devletin yasasında düzenlenmesi, o devlette yaşayanların bu hakka dair temel hakkının güvenceye bağlanması açısından oldukça gereklidir. Bu bağlamda kanun koyucu bu hakkı düzenlemekle, bu hakkın önemini vurgulamış olmakta ve bunu önemseydiğini uluslararası alanda da göstermiş olacaktır. Bu şekilde, hakkın ihlali durumu da ortadan kalkacaktır. Adil yargılanma hakkı, gerçekten de karmaşık ve çok yönlü bir hak olarak kabul edilir. Bu hak, bir davanın adil ve hukuka uygun bir şekilde yargılanmasını sağlamak için bir dizi önemli ilke ve usulü içerir. Ayrıca bu hakkın korunması, insan haklarının genel olarak korunmasının ve adaletin doğru şekilde uygulanmasının bir parçasıdır.

Adil yargılanma hakkı, insan hakları açısından temel bir hak olarak kabul edilir ve birçok uluslararası belgede koruma altına alınmıştır. Bu hak, bireylerin yasal haklarının ve özgürlüklerinin korunmasında kritik bir rol oynar. Adil yargılanma hakkının insan hakları açısından önemli yönleri şu şekilde sıralanabilir: Adil yargılanma hakkı, hukuk devleti ilkesinin bir parçasıdır. Bu ilkeye göre, herkes yasa önünde eşittir ve yargılama süreci yasaların ve adaletin üstünlüğüne dayanmalıdır; adil yargılanma hakkı, bireylerin savunma hakkını içerir; adil yargılanma hakkı, tarafsız ve bağımsız bir mahkeme veya yargıç önünde yargılanma hakkını içerir; adil yargılanma hakkı, bir kişinin suçlu olduğu kanıtlanana kadar masum kabul edilmesini gerektirir; yargılama sürecinin adil, açık ve

---

⁵³ **Aligül Alkaya ve diğerleri (2)**, B. No: 2016/12506, 7/11/2019(E.T.: 27.09.2023)

şeffaf olması önemlidir; adil yargılanma hakkı, işkence veya zalimane muameleye karşı koruma sağlar; uzun süreli yargılama süreçleri, adil yargılanma hakkını ihlal edebilir. Bu nedenle, yargılama sürecinin hızlı ve etkin bir şekilde yürütülmesi önemlidir. Sonuç olarak adil yargılanma hakkı, insan haklarına saygıyı ve korumayı temsil eden kritik bir unsurdur. Bu hak, her bireyin adalet arayışında eşit fırsatlara ve temel yasal korumalara sahip olmasını sağlar. Uluslararası sözleşmeler ve anayasal düzenlemeler, bu hakkın korunmasını ve uygulanmasını güvence altına alır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Madde 6; "Adil Yargılanma Hakkı" nı düzenleyen bir maddedir ve hukuk sistemlerinde temel bir öneme sahiptir. Bu madde, adil bir yargılanma sürecinin temel unsurlarını ve her bireyin bu haklardan nasıl yararlanabileceğini belirler. AİHS Madde 6'nın hukuki tanımlaması şu şekildedir:

AİHS Madde 6- Adil Yargılanma Hakkı:

- a. *Herkes, medeni haklarının ve yükümlülüklerinin veya kendisine yöneltilen herhangi bir suç isnadının karara bağlanmasında, kanunla kurulmuş bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından makul bir süre içinde adil ve kamuya açık olarak yargılanma hakkına sahiptir. Hüküm alenî olarak verilir, ancak küçüklerin menfaatlerinin veya küçüklerin özel hayatlarının korunmasının söz konusu olduğu demokratik bir toplumda ahlak, kamu düzeni veya millî güvenlik menfaatleri için basın ve kamuoyu yargılamanın tamamı veya bir kısmı dışında tutulabilir.*
- b. *Bir suçla itham edilen herkes, suçluluğu yasaya göre sabit oluncaya kadar masum sayılır.*
- c. *Bir suçla itham edilen herkes aşağıdaki asgari haklara sahiptir:*
  - i. *Kendisine yöneltilen suçlamanın niteliği ve nedeni hakkında en kısa sürede, anlayacağı bir dille ve ayrıntılı olarak bilgilendirilmek;*
  - ii. *Savunmasını hazırlamak için yeterli zamana ve olanaklara sahip olmak*
  - iii. *Kendisini şahsen veya kendi seçeceği bir hukuki yardım yoluyla savunmak veya hukuki yardım için ödeme yapmak için yeterli imkânı yoksa, adaletin çıkarları gerektirdiğinde ücretsiz olarak verilmesi*

- iv. *Aleyhindeki tanıkları sorguya çekmek veya dinlettirmek ve onun adına tanıkların, aleyhindeki tanıklarla aynı koşullar altında hazır bulunmasını ve sorgulanmasını sağlamak*
- v. *Mahkemede kullanılan dili anlamıyor veya konuşamıyorsa bir tercümanın yardımından ücretsiz olarak yararlanmak.*

Madde 6 genel anlamda; herkesin, kendi medeni hak ve yükümlülüklerinin tespiti veya cezai suçlamalar nedeniyle kendisine karşı açılan bir davada, yargılanma hakkına sahip ve bu hakkın uygulanmasında, mahkemelerin bağımsız ve tarafsız olması, adil bir şekilde yargılanma hakkının önemli unsurlarından biri olduğunu; herkesin bir suçla suçlandığında, suçluluğu kanıtlanana kadar masum sayılıp, suçlanan kişinin savunma hakkını ve kendini ispat etme hakkını içerdiğini; her suçlunun, suçlu bulunana kadar hukuki bir yargılama sonucunda ceza alana kadar özgür olduğunu; herkesin kamuoyu önünde açık bir şekilde yargılanmaya hakkı ve gizli yargılanmayı sınırlayan hükümlerin var olduğunu ifade etmektedir. Bu madde, AİHS kapsamındaki ülkelerin yargı sistemlerinin bağımsızlığı, tarafsızlığı, hukuki süreçlerin açıklığı ve adaletin sağlanması gibi önemli prensiplere uymalarını gerektirir. Madde 6, AİHS' in en temel ve vazgeçilmez maddelerinden biri olarak kabul edilir ve AİHM tarafından birçok dava incelemesinde önemli bir referans noktası olarak kullanılır.

1.2 AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ'NİN KAPSAMI, TARİHÇESİ, ÖNEMİ VE AMACI, TÜRK HUKUKUNDAKİ YERİ

1.2.1 Sözleşme'nin Kapsamı

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi; Avrupa Konseyi üyesi ülkeler tarafından kabul edilen, bireylerin temel insan haklarını ve özgürlüklerini koruma amacı güden ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından uygulanan bir insan hakları belgesidir. Sözleşme, birçok temel hak ve özgürlükleri içerir: AİHS' in ilk bölümünde kişisel ve siyasal haklar yer alırken; ikinci bölümde ise Sözleşme'nin güvence altına almış olduğu temel hak ve özgürlüklerin korunması amacıyla bir denetim mekanizması düzenlenmiştir.⁵⁴ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde temel hak ve hürriyetlerin yanı sıra, Avrupa İnsan Hakları

---

⁵⁴ Sınar, **a.g.m.**, s. 202.

Mahkemesi'nin kuruluşu ve görevleri ile yargılama usulü hakkında da düzenlemeler mevcuttur. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin en belirgin özelliği bir mahkemeye yer vermesi, kişileri Sözleşme' de yer alan haklarının ihlal edildiğinde mahkemeye başvurma yetkisiyle donatması ve böylece Sözleşme' ye taraf devletlerin uluslararası bir mahkeme tarafından yargılanmasına imkân tanınmasıdır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa Konseyi'ne üye ülkelerdeki insanların haklarını korur. Merkezi, Fransa'nın Strasbourg kentinde bulunan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, taraf devletlerin sözleşme ve bunun ek protokollerine uyumunu izler. Tam adı; 'İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme' dir. Üye devletlerin ilk görevi, kendi vatandaşları ve diğer milletlerden de dahil olmak üzere, sınırları içindeki herkesin temel haklarını güvence altına alacak bir anlaşma hazırlamaktır.1950 yılında Roma'da imzalanmış ve 1953 yılında yürürlüğe giren Sözleşme, şunları güvence altına alır: 'Yaşam Hakkı (Madde 2), İşkenceden Muafiyet (Madde 3), Kölelikten Kurtulma (Madde 4), Özgürlük Hakkı (Madde 5), Adil Yargılanma Hakkı (Madde 6), O Sırada Yasaya Aykırı Olmayan Bir Şey İçin Cezalandırılmama Hakkı (Madde 7), Aile Ve Özel Yaşama Saygı Hakkı (Madde 8), Düşünce, Vicdan Ve Din Özgürlüğü (Madde 9), İfade Özgürlüğü (Madde 10), Toplanma Özgürlüğü (Madde 11), Evlenme Ve Aile Kurma Hakkı (Madde 12), Bu Haklar Bakımından Ayrımcılığa Uğramama Hakkı (Madde 14), Mülkiyetin Korunması Hakkı (Protokol 1, Madde 1, Eğitim Hakkı (Protokol 1, Madde 2), Serbest Seçimlere Katılma Hakkı (Protokol 1, Madde 3, Ölüm Cezasının Kaldırılması (Protokol 13)' Mahkeme, bazı ilkeleri veya hakları maddede açıkça saymamasına rağmen, zımnî unsurlar olarak: Mahkemeye başvurma hakkı, silahların eşitliği, çelişmeli yargılama, gerekçeli karar, delillere ilişkin ilkeler, hukuki kesinlik ilkesi, susma ve kendini suçlamama hakkı, duruşmada hazır bulunma ve etkili katılım sıralamıştır.⁵⁵

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, bu hakları korumaya yönelik detaylı hükümler ve prosedürler içerir ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından uygulanır. Bu mahkeme, üye ülkelerdeki ihlalleri incelemek ve insan haklarına uygunluğu denetlemekle görevlidir. Bir üye devlet veya birey, Sözleşme' deki hakların bir üye devlet tarafından ihlal edildiğini

---

⁵⁵ Kunter, Nurullah/Yenisey, Feridun: **Muhakeme Hukuku Dahil Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku**, Beta Yay., İstanbul 1998, s. 41.

iddia ederek, Mahkeme'ye şikâyetle bulunabilir. Mahkeme'nin başvuruyu değerlendirmeye alabilmesi için başvurunun belirtilen şartları karşılaması gerekmektedir.⁵⁶ Öncelikle kişinin, Sözleşme' deki bir veya daha fazla maddesinin ihlali nedeniyle mağdur olması gerekmektedir. Kişi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurmadan önce, iç hukuktaki başvuru süreçlerini tüketmiş olması gerekmektedir. Son olarak AİHS' e başvuru, davanın sonuçlanmasından veya başvurmadan itibaren dört ay içinde yapılmalıdır.

1.2.2 Sözleşme'nin Tarihiçesi

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa'da insan haklarını korumak amacıyla oluşturulan önemli bir uluslararası anlaşmadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin tarihçesine bakacak olursak:⁵⁷ İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkileri sonrasında, Avrupa'da büyük insan hakları ihlalleri yaşanmıştı. Savaşın ardından, insan haklarını koruma ve uluslararası barışı sağlama amacıyla yeni bir uluslararası düzen oluşturma ihtiyacı doğdu. 1949 yılında Avrupa Konseyi kuruldu. Bu konsey, Avrupa'daki ülkeler arasında iş birliğini teşvik etmeyi ve insan haklarını koruma amacı güdüyordu. Avrupa Konseyi, Avrupa'da insan haklarını güvence altına alacak bir uluslararası sözleşmenin hazırlıklarına başladı. Bu süreçte, 1948'de Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi de kabul edilmişti. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 4 Kasım 1950'de Roma'da kabul edildi. Bu sözleşme, Avrupa Konseyi üyeleri tarafından imzalanıp onaylandı. Sözleşme, 3 Eylül 1953'te yürürlüğe girdi. Sözleşmeyi imzalayan ülkeler, insan haklarına saygıyı taahhüt ettiler ve mahkemeye başvurarak ihlal iddialarını inceletme hakkına sahip oldular. İlk olarak, Belçika, Danimarka, Fransa, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Norveç, Hollanda, İsveç ve Birleşik Krallık tarafından onaylandı. Sözleşme, insan hakları ihlallerini incelemek ve mahkemeye başvuruları kabul etmek üzere Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kurulmasını da öngörüdü. AİHM, 1959 yılında kuruldu ve Strasbourg, Fransa'da faaliyet gösterir.

AİHS, Avrupa Konseyi üyesi 46 ülke tarafından kabul edilmiş ve genişletilmiş bir belge haline gelmiştir. Sözleşme, Avrupa'da temel insan hakları ve özgürlüklerin korunmasına

---

⁵⁶ Tangör, Burak: 'Avrupa Birliği'nde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi', **GÜİİBFD**, C. 3, S. 1, 2001, s. 45.

⁵⁷ Bond, Martyn: **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Giriş**, (Çev.: Orhan Kemal Cengiz), Avrupa Konseyi Yay., Mart 2019, s. 5-7.

büyük katkı sağlamıştır ve uluslararası hukukun temel bir unsuru olarak kabul edilmektedir. Mahkeme kararları, Avrupa'daki insan haklarının korunmasında etkili bir araç haline gelmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, sözleşmenin uygulanmasını denetler ve bireylerin ihlal iddialarını inceleyerek adaleti sağlar. Bu sözleşme, Avrupa'daki insan hakları standartlarının yükseltilmesine ve korunmasına büyük katkı sağlamıştır. Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni kabul etmiş ve taraf olmuş bir ülkedir. AİHS, Türkiye tarafından 18 Mayıs 1954 tarihinde imzalanmış ve 2 Ağustos 1954 tarihinde onaylanarak yürürlüğe girmiştir.⁵⁸ Türkiye'nin AİHS'yi kabul etmesi, ülkenin insan haklarına ve hukukun üstünlüğüne verdiği önemin bir ifadesidir. Sözleşme, Türk hukuk sisteminin bir parçası haline gelmiş ve Türkiye'deki yargı organları tarafından uygulanmaktadır. AİHS, Türk vatandaşlarının temel hak ve özgürlüklerini koruma ve mahkemelerde bu hakları savunma hakkını güvence altına alır.

Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni onaylaması, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin yargı yetkisini tanıdığını ifade eder. Bu mahkeme, AİHS' in ihlal edildiği iddialarını inceleyerek kararlar verir ve bireylerin haklarını koruma amacı taşır. Türkiye'de AİHS kararları, mahkemeler tarafından dikkate alınmakta ve çoğunlukla buna uygun olarak uygulanmaktadır. Türkiye'nin AİHS' i kabul etmesi, uluslararası insan hakları standartlarına uymayı taahhüt ettiği anlamına gelir ve ülkenin iç hukukunda insan haklarını koruma sorumluluğunu artırır. Bu nedenle, Türkiye'nin AİHS' i kabul etmesi, ülkenin uluslararası insan hakları normlarına saygı göstermeye ve insan haklarını korumaya yönelik bir taahhüdünün ifadesidir. Türkiye, usulüne uygun yürürlüğe koyduğu Sözleşme ve protokolleri, Anayasa'nın 90. maddesine göre kanun hükmünde sayarak, bunlar hakkında Anayasa'ya aykırılık iddiasıyla AYM'ne başvurulamayacağını kabul ederek, Sözleşmenin kanunlara göre öncelikli uygulanması belirtilmiştir.

1.2.3 Sözleşme'nin Önemi ve Amacı

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 6. Maddesi, özellikle adalet ve hukukun üstünlüğü ilkesini savunan önemli bir madde olarak öne çıkar. AİHS'nin 6. Maddesi, herkesin adil ve kamuya açık bir yargılama hakkına sahip olduğunu vurgular. Bu madde, modern hukuk sistemlerinin temel taşlarından birini oluşturan adil yargılanma hakkını güvence altına alır.

---

⁵⁸ Bkz.:https://tr.wikipedia.org/wiki/Avrupa_İnsan_Hakları_Sözleşmesi, (E.T.:06.05.2023)

Adil yargılanma hakkı, birçok temel unsur içerir ve bu unsurların tümü, adaletin sağlanması ve hukukun üstünlüğünün korunması açısından kritik öneme sahiptir. AİHS 6. maddenin ana kuralı koyan birinci fıkrası; herkesin adil bir mahkeme tarafından davasının görülmesini isteme hakkına sahip olduğu hükmünden hareketle, söz konusu maddede hak arama, diğer bir deyimle bir mahkemeye başvurabilme olanağına sahip olma hakkının örtülü şekilde yer aldığını belirtmiştir. Belirtilmelidir ki; AİHS'i kendinden önceki sözleşmelerden farklı kılan yalnızca korunması gerekli hakları listelemeyip, bunların güvence altına alınmasını sağlayan denetim mekanizmasına sahip olmasıdır. Böylece Strasbourg'daki yargısal nitelikli organlara, üye devletlerin ülkelerinde ortaya çıkan insan hakları ihlalleri konusunda denetim yetkisi verilmiştir.

AİHS' in getirdiği güvencelerden biri, şüphesiz Sözleşme'nin 6. maddesindeki adil yargılanma hakkı olmuştur. AİHS' in 6. Maddesi, sanıkların adil yargılanma hakkını belirler ve bu hakkın etkin bir şekilde kullanılmasını sağlamakla ilgili bir yükümlülük getirir. İşte bu iki yönlü yaklaşımın açıklaması şu şekilde ifade edilebilir:⁵⁹ *Sanık Açısından Adil Yargılama Hakkı*: AİHS' in 6. Maddesi, bir kişinin suçlu olduğu iddiası altında yargılandığı durumlarda, o kişinin adil bir yargılama hakkına sahip olduğunu belirtir. Bu madde, sanığın yargılama süreci boyunca sahip olması gereken temel hakları ve güvenceleri sıralar. Bu haklar arasında suçluluğun kanıtlanana kadar masum kabul edilme, savunma hakkı, adil bir şekilde yargılanma hakkı, ifade özgürlüğü ve diğer temel haklar yer almaktadır. *Devlet Açısından Adil Yargılama Fiili*: AİHS' in 6. Maddesi, sadece sanıkların haklarını belirlemekle kalmaz, aynı zamanda devletlere, bu hakların etkin bir şekilde uygulanmasını sağlama yükümlülüğünü de getirir. Yani, devletler, adil yargılamayı garanti etmek için gerekli tedbirleri almak ve yargılama süreçlerini insan haklarına uygun bir şekilde düzenlemekle sorumludur.

AİHS' in 1. maddesi ise; üye devletlere, Sözleşme'nin birinci bölümünde yer alan hakları ve özgürlükleri güvence altına almaları gerektiğini belirtir. Bu nedenle, AİHS' in 6. Maddesi, adil yargılama hakkını, Sözleşme'nin birinci bölümünde yer alan temel hak ve özgürlüklerden biri olarak kabul eder ve bu hakkın korunmasını ve uygulanmasını devletlere yükler. Sonuç olarak, AİHS' in 6. Maddesi, hem sanıkların adil yargılama

---

⁵⁹ Gemalmaz, M. Semih: **İnsan Hakları Belgeleri Cilt I**, Legal Yay., İstanbul, Ekim 2011, s. 4.

hakkını tanır hem de devletlere bu hakkın etkin bir şekilde korunmasını ve uygulanmasını sağlama sorumluluğunu yükler.

6. maddenin uygulama alanının geniş olduğunu söylemiştik. Sözleşme uluslararası bir anlaşmadan da öte özel bir statüye sahiptir. Bu sebeptendir ki, sözleşmeyi kabul eden devletler sözleşmeyi imzalamakla kalmayıp, bununla birlikte sözleşmede bahsedilen yükümlülükleri de üstlenmiş olurlar. Görülmektedir ki, 6. maddenin ikinci fıkrası diğer fıkralarla doğrudan bağlantılıdır. Maddenin üçüncü fıkra ise; adil yargılama ilkesinin ceza yargılamasındaki bir başka yansımasıdır. Ancak şu husus gözden kaçırılmamalıdır ki; bunlar sanıklar için öngörülen güvenceler olup, sınırlı değildir. Üçüncü fıkrada yer alan,⁶⁰ hukuki yardımdan yararlanma ya da aleyhindeki tanıkları sorguya çekme haklarının, sadece ceza davalarına özgülenmediği, özel hukuk davalarına kıyasen uygulanabileceği ifade edilmektedir. Tüm bu hususlar doğrultusunda AİHS'nin 6. maddesi, bu hakka olan bağlılığını açıkça ifade eder ve uluslararası düzeyde bu hakkın korunmasına katkı sağlar. Adalet, toplumların istikrarı ve insanların güvencesi açısından hayati bir öneme sahiptir ve bu hakkın korunması, demokratik toplumların vazgeçilmez bir parçasıdır.

1.2.4 Sözleşme'nin Türk Hukukundaki Yeri

AİHS, 1. maddesiyle; Sözleşme'yi imzalayan ülkelerin, yetki alanları içinde bulunan herkese hak ve özgürlüklerin tanınmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu yükümlülüğü, hangi yoldan yerine getirecekleri devletlerin kendilerine bırakılmıştır. AİHS, Türkiye tarafından imzalanmakla hukukumuzun ayrılmaz parçası haline gelerek, mahkemeler ve tüm idareler için bağlayıcı özellikte olmuştur.⁶¹ Bu sebeple Türkiye tarafından imzalanan ve usulüne uygun olarak yürürlüğe konan temel hak ve hürriyetlere dair uluslararası bir sözleşme olan AİHS, hukukumuz için son derece önem arz etmektedir. Anayasa'nın 36. maddesinde açıkça düzenlenen adil yargılanma hakkının içeriğini oluşturan haklar, Türkiye'nin taraf olduğu bazı uluslararası sözleşmelerde de bireylere tanınması gereken temel haklar arasında düzenlenmiştir. Bunlar dışında, uluslararası kuruluşlar insan haklarını korumak amacıyla bildiri ve sözleşmeler geliştirmişlerdir. Sözleşme, hukukumuzun önemli

---

⁶⁰ İnceoğlu, a.g.e., s. 6.

⁶¹ Bkz: <http://www.anayasa.gov.tr/anayargi/turmen.pdf>, (E.T.: 10.09.2023)

kaynaklarından biridir. Sözleşme ve ek protokollerle hüküm altına alınan hak ve özgürlüklerin ihlal edilip edilmediği Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nce karara bağlanmaktadır. 1982 Anayasası 90/1 ve 104. Maddeleri gereğince; bir uluslararası sözleşmenin Türkiye Büyük Millet Meclisi' nin bir kanunla uygun bulunması ve sözleşmenin Cumhurbaşkanı tarafından onaylanması gereklidir. Cumhurbaşkanınca onaylandıktan sonra en nihayetinde Resmî Gazete' de yayımlanması ile yürürlüğe girer.

AİHS, Türk hukuk sistemi için büyük öneme sahip bir uluslararası insan hakları sözleşmesidir. Türkiye, AİHS' i 1954 yılında imzalayarak kabul etmiş ve yürürlüğe koymuştur. AİHS' in, Türk hukukunda önemli bir yere sahip olmasını detaylandırılan birkaç önemli etkisi bulunmaktadır: İlk olarak; AİHS' in, Türkiye'de 1982 Anayasası'nın 90. maddesi uyarınca, AİHS ve diğer uluslararası insan hakları sözleşmeleri, iç hukukun bir parçası ve ulusal yasaların üstünlüğe sahip olduğudur. Bu, AİHS' in Türk hukuk sisteminde üstünlüğe sahip olduğunu ve ülkedeki tüm diğer yasaların bu sözleşmeyle uyumlu olması gerektiğini ifade eder. İkinci olarak; AİHS, bireylerin temel insan haklarını ve özgürlüklerini koruma amacı taşır. Aynı zamanda, devlet, AİHS uyarınca bireylerin haklarını güvence altına almak ve korumakla yükümlüdür. Üçüncü olarak; Türkiye'deki bireyler ve kurumlar, AİHS'nin bir sonucu olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurabilirler. Türkiye, AİHM kararlarını uygulama yükümlülüğünü kabul etmiştir ve bu kararların Türk iç hukukunda bağlayıcı olduğunu kabul eder. Dördüncü olarak; AİHS, Türk mahkemeleri tarafından iç hukukta uygulanır. Türk mahkemeleri, AİHS' in iç hukuka uygunluk kontrollerini yapar ve AİHS' in ihlal edildiği durumlarla ilgili kararlar verebilirler. Bu, AİHS' in Türk iç hukukunun bir parçası olarak kabul edildiği ve yerel mahkemeler tarafından uygulandığı anlamına gelir. Son olarak; AİHS, Türkiye'de insan hakları bilinci ve kültürünün oluşmasına ve gelişmesine büyük katkıda bulunmuştur.

AİHS, Türk hukuk sistemi ve toplumu için büyük bir öneme sahiptir. İnsan haklarını koruma ve savunma, AİHS tarafından tanınan hakların ve yükümlülüklerin Türk hukuk sistemi içinde uygulanmasını gerektirir. Bu nedenle AİHS, Türk hukukundaki önemli bir referans noktasıdır ve insan haklarının korunması ve yargılanmasında kritik bir rol oynamaktadır. AİHS, yalnızca anayasal düzeyde kalmayıp anayasa üstü bir nitelik de taşımaktadır. Bu sebeple, kurallar arasında çelişki oluştuğunda Sözleşme' ye öncelik tanınmaktadır. Anayasal düzenlemeler dışında, adil yargılanma hakkı kişinin temel hak ve

yükümlülükleriyle ilgili olduğu için, cezai yargılamada da kendisine yöneltilen suçlamalara ilişkin kullanacağı bir hak olması sebebiyle, Ceza Muhakemesi Kanunu'ndaki düzenlemeler adil yargılanma hakkıyla birebir bağlantılıdır. Şunu belirtmeliyiz ki, ülkemizde de kişilerin, cezai yargılamalarda adil yargılanma hakkına sahip olma konusundaki en önemli kaynaklardan biri CMK'deki detaylı düzenlemelerdir. Anayasal ve uluslararası bir hak olan adil yargılanma hakkının tüm unsurlarına uygun olarak bir kanun oluşturma amacıyla olan ülkemiz, CMK'de bu hakkın detaylı unsurlarına uygunca yer vermeye ve bunun için gerekli tedbirleri almaya çalışmaktadır. Zira bu doğrultuda Kanunumuz, AİHM içtihatları ışığında ayrıntılı düzenlemelere yer vermek suretiyle, adil yargılanma hakkının gereklerini Anayasa ve AİHS'deki kurallardan farklı şekilde, daha detaylıca ortaya koymuştur. CMK, ceza muhakemesi alanında adil yargılanma hakkını, spesifik şekilde teminat altına alan kanun olmaktadır.

CMK, Türkiye'de ceza davalarının yürütülmesi ve adil bir yargılamanın sağlanması için temel bir hukuki çerçeveyi sunan önemli bir kanundur. CMK, Türk Ceza Kanunu ile birlikte Türk ceza adalet sisteminin temel taşlarından biridir ve adil yargılanma hakkının korunmasına odaklanır. Türkiye, AİHM içtihatlarına uyumlu bir şekilde, CMK'de adil yargılanma hakkını daha ayrıntılı bir şekilde düzenlemiştir. Bu, Türkiye'nin uluslararası yükümlülüklerine uygun hareket etmeyi ve AİHM kararlarını uygulamayı taahhüt ettiği anlamına gelir. CMK'de adil yargılanma hakkını düzenleyen bazı önemli maddeler: *Savunma Hakkı (CMK Madde 136-143)*: CMK, sanıklara savunma hakkını tanır. Bu maddeler, sanıkların avukat tutma, kendilerini savunma, tanıkları sorgulama ve delilleri sunma hakkını düzenler. Adil yargılanma hakkı çerçevesinde savunma hakkının güvence altına alınması önemlidir. *Masumiyet Karinesi (CMK Madde 152-157)*: CMK, masumiyet karinesini kabul eder ve sanıkların suçlu olduğu kanıtlanana kadar masum kabul edilmesini sağlar. Bu, adil yargılanma hakkının temel bir ilkesidir. *Adil Yargılanma Hakkına Saygı İlkesi (CMK Madde 2-3)*: CMK, adil yargılanma hakkına saygı ilkesini vurgular ve mahkemelerin bu ilkeye uygun hareket etmesini öngörür. *Savunmanın İncelenmesi (CMK Madde 149-151)*: CMK, savunma hakkının ihlali iddialarının ve savunmanın olumsuz etkilendiği durumların incelenmesini düzenler. *Cezai Soruşturma ve Delil Toplama (CMK Madde 132-135)*: CMK, cezai soruşturma ve delil toplama süreçlerinin hukuka uygunluğunu sağlama amacı taşır. Bu, delillerin hukuka uygun bir şekilde elde edilmesini ve adil bir yargılamanın teminat altına alınmasını sağlar. *Avukatlık Kurumu (CMK Madde*

146-148): CMK, sanıklara avukat atama ve avukatlık hizmetlerine erişim hakkını düzenler. *Dil Tercümesi (CMK Madde 154/A-154/B)*: CMK, dil engeli olan sanıkların veya şüphelilerin yargılama sürecinde dil tercümesi hakkını düzenler. Aynı şekilde CMK'nin 160/2. maddesi; *'Cumhuriyet savcısı, maddi gerçeğin araştırılması ve adil bir yargılamanın yapılabilmesi için, emrindeki adli kolluk görevlileri aracılığıyla, şüphelinin lehine ve aleyhine olan delilleri toplayarak muhafaza altına almakla ve şüphelinin haklarını korumakla yükümlüdür.'* maddeleri, CMK'nin adil yargılanma hakkını koruma amacına hizmet eden temel hükümleridir.

CMK, bu hükümleri ulusal ve uluslararası adil yargılama standartlarına uygun şekilde düzenler. CMK'deki bu düzenlemeler, Türkiye'deki ceza davalarının adil ve hukuka uygun bir şekilde yürütülmesini sağlamak için önemli bir rol oynar ve sanıkların temel haklarını koruma amacını taşır. Türkiye'nin hukuk sistemi, adil yargılanma hakkını korumak ve uygulamak için önemli düzenlemelere sahiptir. Bu düzenlemeler, hukukun üstünlüğünü ve temel hakların korunmasını güvence altına alır ve Türkiye'nin uluslararası insan hakları taahhütlerine uygun hareket etmesini sağlar. CMK, bu bağlamda adil yargılanma hakkının spesifik bir teminatını sunar ve bu hakların uygulanmasını destekler.

AİHS' in iç hukukumuzda uygulanması açısından Anayasanın 90. maddesinin son fıkrası, bütün olarak göz önüne alındığında önemlidir. 2004 yılında 5170 Sayılı Kanun⁶² ile bu son fıkrada önemli bir değişiklik yapılmıştır. Maddenin son hali şu şekildedir: *"Usulüne göre yürürlüğe konulmuş Milletlerarası antlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır."* Buna göre; Anayasanın 90. maddesinin son fıkrasının ilk cümlesi, milletlerarası antlaşmaların kanun gücünde olduğunu açıkça ifade

---

⁶² 07.05.2004 Tarih ve 5170 Sayılı Kanun (RG. 22.05.2004, 25469), 5170 Sayılı Kanunun 7. Maddesinin gerekçesinde aynen "Uygulamada usulüne göre yürürlüğe konulmuş insan haklarına ilişkin milletlerarası antlaşmalar ile kanun hükümlerinin çelişmesi halinde ortaya çıkacak bir uyuşmazlığın halinde hangisine öncelik verileceği konusundaki tereddütlerin giderilmesi amacıyla 90. maddenin son fıkrasına hüküm eklenmektedir." denilerek uygulamadaki tartışmalara son verilmeye çalışıldığını belirtilmektedir. "5170 Sayılı Kanunun 430 Sıra Sayılı Genel Gereği ve Anayasa Komisyonu Raporu", (<http://www.tbmm.gov.tr/sirasavi/donem22/vil01/ss430m.htm>, E.T.: 05.11.2023)

ederken, ikinci cümlesi ise bu antlaşmalar hakkında Anayasa'ya aykırılık iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'ne başvurulamayacağını belirtir. Aynı fıkranın ikinci cümlesi ile usulüne uygun olarak yürürlüğe konulan bir uluslararası antlaşma, Anayasa'nın açık ifadesi gereği kanun hükmünde olmasına rağmen, iç hukuktaki kanunlardan daha ayrıcalıklı ve üstün bir konuma getirilmiştir. İç hukukumuzda kanunların Anayasa'ya aykırılığı iddiasında bulunmak mümkünken, milletlerarası antlaşmalar bakımından bu yolun kapatılması, bu antlaşmaları normlar hiyerarşisinde kanunların üstünde, fakat Anayasa'nın altında bir konuma yerleştirmektedir.⁶³

Akad ve Dinçkol'a göre, Sözleşme'nin diğer yasalardan üstünlüğü şu şekilde ifade edilmektedir; “... Buna göre, Uluslararası antlaşmalar yasa gücündedir ve Anayasaya aykırılıkları ileri sürülemez. O halde Türk Anayasa sistemine göre, Sözleşme, iç hukukun bir parçasıdır. Fakat Anayasaya aykırılığı iddia edilemediğinden diğer yasalardan üstün bir konuma sahiptir.”⁶⁴ Anayasaya göre kanun hükmünde ve ayrıcalıklı bir statüye sahip bir uluslararası antlaşma ile iç hukuk normları arasında bir çatışma meydana gelirse, nasıl bir yaklaşım benimsenmelidir? Bu mesele, M. Emin Akgül'ün ifade ettiği gibi, Anayasal Sistem açısından her zaman dikkate alınması gereken bir konudur. Şöyle ki:

“Anayasal bir sistemin gerekliliği iki temel kural ile açıklanır. Bunlardan biri devletin yapılanmasını ortaya koymak diğeri de bireyin temel hak ve özgürlüklerini güvence altına almaktır. Anayasa'nın 2. maddesi de anayasaların varlık sebebine uygun olarak cumhuriyetin niteliklerini ‘Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devletidir.’ şeklinde hüküm altına almıştır. Anayasa Mahkemesi ise bir kararında hukuk devletini ‘insan haklarına saygılı ve bu hakların koruyucusu adil bir hukuk düzeni kuran ve bunu devam ettirmekle kendisini yükümlü sayan, bütün eylem ve işlemleri yargı denetimine bağlı olan devlet olarak tanımlamıştır.’ İnsan hakları, Anayasa’da ve Anayasa Mahkemesi kararlarında da geçen ve çerçeveyi belirleyen kavramlardan birisidir. İnsan hakları

---

⁶³Karakaş, Erhan: ‘Milletlerarası Antlaşmaların Türk İç Hukukundaki Yeri’, **Nevşehir Barosu Dergisi**, Yıl 1, S. 1, Mart 2014, s. 69-93.

⁶⁴Akad, Mehmet / Dinçkol, Bihterin Vural/ Bulut, Nihat: **Genel Kamu Hukuku**, Der Yay., İstanbul, 2021, s. 263.

kavramının çıkışı ile ilgili olarak doğal hukuk ya da karşıtı olarak yer bulan pozitif hukuk konusuna girmeden AIHS sistemi içinde tanımlanan hak ve özgürlüklerin Anayasamızda yer aldığı açıktır.

1982 Anayasa'sında temel hak ve hürriyetler konusunun düzenlenmesinde AIHS ile uyumunun sağlanmasına önem verildiğini, bunun özellikle Anayasa'nın 13, 14 ve 15. Maddelerinde net olarak ortaya çıktığı vurgulanmaktadır. İnsan hakları ya da "özgürlükler demetinin" normlar hiyerarşisinde en üstte yer alan anayasa tarafından tanınıp güvenceye bağlanması hukuk devletinin bir gereği olup bireyi topluma ve devlete karşı özgürleşmekte devleti bu işlevin aracı konumuna getirmektedir. Devletin varlık sebebi ise insan haklarının tanınması ve korunması olarak tanımlanmaktadır. Devletin işlevlerindeki hukuka bağlılık insan hakları için bir güvence oluşturmakla birlikte hukuk devleti ile yasa devletini birbirinden ayırt etmek ve hukuk devletinin yasa ve kuralların ötesinde adaleti sağlamayı amaç edinen bir devlet olduğunu ve bu duruma ulaşmak için toplumsal alanda da belirli seviyeye gelmenin gerekliliği vurgulanmaktadır. Hukukun üstünlüğü hukuk devletinin esasını oluşturmakta, insan hak ve özgürlüklerinin korunması temel amaç olmaktadır. Anayasa, hukuk devleti ve insan hakları kavramlarının birbiri içinde tanımlanması bunların birinin diğerinden ayrılması durumunda anlam kaybına uğrayacağı da açıktır.'

Yargıtay da gerek hukuki uyuşmazlıklarda ve gerekse cezai uyuşmazlıklarda usulünce onaylanmış milletlerarası antlaşmaların iç hukukun bir parçası olduğunu ifade etmektedir. Nitekim Yargıtay Hukuk Genel Kurulu 07.12.2011 tarihli bir kararında;⁶⁵ "... Öncelikle belirtilmelidir ki; Anayasamızın 90/son maddesinde öngörüldüğü üzere; yöntemine göre yürürlüğe konulmuş uluslararası sözleşmeler kanun hükmündedir. Öyle ki bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine dahi başvurulamaz. Anayasa; böylece uluslararası sözleşmenin bir kuralını iç hukuk açısından "Yasa" gücünde görmüş..." demek suretiyle bu durumu ifade etmektedir. Bu açıklamalar doğrultusunda Türkiye, AIHS' i iç hukukun bir parçası olarak kabul eder ve AIHS' in Türk hukuk sisteminde uygulanması, insan haklarının korunması ve hukukun üstünlüğünün sağlanmasına katkıda bulunur.

---

⁶⁵YHGK, T.07.12.2011, E.2011/10-684, K.2011/742, <http://www.kazanci.com>, (E.T.: 05.11.2023)

2. SUSMA HAKKI

Çalışmanın ikinci bölümünde; susma hakkının kavramsal yapısı ve önemi, geçmişten günümüze kadar uzanan tarihsel boyutu ayrıntılı bir şekilde incelenerek; bu hakkın boyutlarına, hukuki niteliğine, ihlaline, muhtevasına, çeşitlerine, sınırlarına dair açıklamalar yapılacaktır. Aynı zamanda, susma hakkının adil yargılanma hakkının bir unsuru olarak şekillenmesine dikkat çekilerek, bu hakkın karşılaştırmalı hukuk mevzuatı ve AİHM kararları kapsamındaki önemi açıklanacaktır:

2.1 SUSMA HAKKININ KAVRAMSAL YAPISI VE ÖNEMİ, TARİHSEL BOYUTU

2.1.1 Susma Hakkının Kavramsal Yapısı ve Önemi

AİHS'in 6. maddesi; adil yargılanma hakkını güvence altına alırken, bu hakkın bir parçası olarak susma hakkını da kapsar. Susma hakkı, bir kişinin kendi aleyhine konuşmama ve kendini ifşa etmeme hakkını ifade eder. Bu hakkın temel amacı, kişinin kendini suçlu olarak göstermeye zorlanmasını veya kendi aleyhine delil sağlama yükümlülüğünü engellemektir. Bu, adil bir yargılamanın ve bireylerin savunma haklarının temel bir unsuru olarak kabul edilir. Susma hakkının kavramsal yapısı incelendiğinde, bazı hususlar öne çıkar: Susma hakkı, kişinin düşüncelerini ifade etme veya sessiz kalarak kendini ifade etmeme hakkını içerir. Bu hürriyet, kişinin suç isnadı veya soruşturma aşamasında kendisini zorunlu bir şekilde incitme hakkına sahip olmadığı anlamına gelir. Susma hakkı, yargılama sürecinde yargılanan kişi için kritik bir rol oynar. Kişi, kendisine yöneltilen suçlamalara karşı susma hakkını kullanabilir ve ifade vermeme hakkına sahiptir. Susma hakkı, bir yargılama sırasında bir kişinin suskunluğunun bir delil olarak yorumlanamayacağını belirtir. Yani, bir kişi susarsa, bu suskunluğu kendisine karşı bir olumsuz delil olarak kullanma hakkına sahip olamaz.

Susma hakkı kavramının ne anlama geldiğini daha iyi anlamak ve hangi çerçeveye dâhil olduğunu görmek amacıyla susma hakkını farklı görüşlerle açıklamakta fayda var: Bu konudaki araştırmacıların bir kısmı, ilk süreçte susma hakkı üzerine çalışmalar gerçekleştirirken, kişinin sahip olduğu diğer haklar ile aynı özellikte görmüş ve sorgulanmasına gerek duyulmayan bir hak olarak ele almışlardır. Yapılan daha geniş ölçekli araştırmalara göre sessizliğin karşı taraf açısından algılanan birtakım anlamları var olmaktadır. Susma hakkını da içeren sessizlik kavramına dair psikolojik, sosyolojik ve

dilbilimsel açılardan birçok farklı model kullanılarak, birçok farklı disiplinin bir araya geldiği çalışmalar yapılmıştır. Sosyolojik, psikolojik ve dilbilimsel olarak üç bakış açısı da birbirine bağlıdır ve psikolojik bakış açısı diğerlerine nüfuz eder. Sosyal psikoloji alanında Gurevich⁶⁶, sessizliği konuşmada bir mesafe yolu olarak ifade etmişken; daha dilbilimsel bir yaklaşımla Bruneau⁶⁷, sessizliği dil tarafından tanımlayıp ele alınması gereken psikolojik sessizlik, etkileşimli sessizlik ve sosyo-kültürel sessizlik olarak üç değişik şekilde tanımlar.

AİHS'nin 6. maddesi, adil yargılanma hakkını korur ve bu hakkın içeriğini tanımlar. Bu madde; savunma hakkı, mahkemeye erişim hakkı ve masumiyet karanesi gibi önemli ilkelere vurgu yapar. Bu bağlamda, susma hakkı da adil yargılanmanın bir parçası olarak kabul edilir ve bireylerin kendilerini ifşa etmek zorunda olmadan savunma yapma hakkını korur. Susma hakkı, kişinin aleyhine beyanda bulunmaya veya kanıt göstermeye zorlanmaması, muhakemeye aktif olarak katılım yükümlülüğünün olmaması şeklinde betimlenebilir. Susma hakkı, savunma hakkının önemli bir parçası olup, adil yargılanma hakkının da bir gereğidir. Adil bir yargılamanın yapılabilmesi, bu hakkın unsurlarının bütünüyle uygulanmasıyla alakalıdır. Ek olarak, AİHS m. 6/2'de "*Bir suç ile itham edilen herkes, suçluluğu yasal olarak sabit oluncaya kadar masum sayılır.*" ifadesi masumiyet prensibinin doğal gereklerinden birinin de susma hakkı olduğunu belirtmektedir.⁶⁸ AİHS'nin 6/2. maddesi gereğince; hakkında bir suç isnadı bulunan kişinin suç sabitleşinceye kadar masumiyet prensibi kapsamında suçsuz sayılacağı ve bunun hukuk devleti ilkesi unsurlarından olduğu açıktır. Zira bu doğrultuda, kişi kendine yöneltilen suç isnadının nedenini anlayabileceği bir lisanda, detaylı olarak ve anında bilgilendirilme hakkına sahiptir. AİHM kararlarında; Sözleşme maddeleri dayanak gösterilerek, kişinin susmasının kendisi aleyhine sonuçlar çıkarıp çıkarmayacağını ve bu durumun adil yargılanma hakkını ihlal edip etmediğinin, yargılamanın tüm şartlarıyla değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir.

---

⁶⁶ Zali Gurevich: "Distance and Conversation", **Symbolic Interaction**, Vol: 12, 1989, p. 65-66.

⁶⁷ Thomas Bruneau: "Communicative silences: Forms and Functions", **Journal of Communication**, Vol. 23, 1973, p. 23.

⁶⁸ Çiçekli, Bülent: **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Türkiye Kararlarının Analizi (2002- 2005) ve Ceza Muhakemesine Yansımaları**, CHD, S. 1, Seçkin Yay., Ankara, 2006, s. 258.

Susma hakkı, Türk hukukundaki temel dayanağını ise Anayasa'nın 38. maddesinin 5. fıkrasından alır. Bu fıkra, şu şekilde açıkça ifade edilir: "*Hiç kimse kendisini veya kanunda gösterilen yakınlarını suçlayan bir beyanda bulunmaya veya bu yolda delil göstermeye dayanamaz.*" Bu hüküm, bireylerin kendilerini suçlayacak ifadelerde bulunmaya veya suçlarını kanıtlamaya zorlanamayacaklarını belirtir. Anayasa'nın bu hükmü, Türk hukuk sisteminin temel bir parçasıdır ve adil bir yargılama sürecinin ve hukukun üstünlüğünün korunmasının önemli bir bileşenidir. Anayasa'mızın 36/1'deki ifadesinde, herkesin meşru yollardan faydalanmak suretiyle yargı makamları önünde hangi sıfatla olursa olsun savunma ile adil yargılanma hakkına sahip olduğunu, aynı şekilde 38/5. maddesinde; kişinin kendisini ve yakınlarını suçlayıcı beyanda bulunmaya veya bunu kanıtlamaya mecbur olmadığı vurgulanarak, susma hakkının savunma unsuru olduğu tekrarlanmaktadır.⁶⁹ Bu hüküm, Türk hukukunda susma hakkının temel yasal dayanağını oluştururken, aynı zamanda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve diğer uluslararası insan hakları belgeleri ile uyumlu bir şekilde bireylerin haklarını korur.

2.1.2 Tarihsel Boyutu

Susma hakkı, tarihsel olarak birçok ülkede ve hukuki sistemde evrim geçirmiştir. Bu hakkın tarihsel kökenleri, adalet ve insan hakları konusundaki bilinç artışıyla birlikte şekillenmiştir. Günümüzde, susma hakkı, modern hukuk sistemlerinin temel bir parçasıdır ve adil yargılanma hakkını güçlendiren bir unsur olarak kabul edilir. Bu hakkın hukuki çerçevesini daha iyi anlayabilmek adına; Anglosakson hukuku, Kıta Avrupası hukuku ve Türk hukuku için susma hakkının tarihsel seyrine bakmak önemlidir.

2.1.2.1 Anglo-sakson hukuku

İngiliz hukuku, tarih boyunca birçok reform ve değişiklik geçirmiş ve günümüzdeki modern hukuk sistemine evrilmiştir. Bu tarihsel dönemler, hukukun evrimindeki önemli kilometre taşlarıdır ve İngiliz hukukunun temelini oluşturur. İngiliz hukukunun temelleri, Anglo-Sakson dönemlerine kadar uzanır. Bu erken dönemlerde İngiltere'de kurulan mahkemeler, zaman içinde pek çok değişikliğe uğradı. Özellikle 15. yüzyılda, mahkemelerde tanıklık yapmamak veya doğruyu ifade etmemek suçlu olarak kabul edildi

---

⁶⁹ İnceoğlu, Sibel: **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı**, Beta Yay., İstanbul 2022, s. 46.

ve bu durumda olan kişilere işkence uygulanması yaygın bir uygulamaydı. İşkence altında suçu itiraf eden kişilere ise bedensel cezalar verilir.16. yüzyılın sonlarına doğru, İngiltere'de hukuk sistemi yeniden gözden geçirildi ve parlamento tarafından belirlenmiş ve kabul edilmiş bir hukuk sistemi oluşturulması gerektiği vurgulandı. Bu, hukukun daha yapılandırılmış ve düzenli hale getirilmesine yönelik bir adım olarak önemliydi. 17. yüzyılın önemli bir gelişmesi ise "qui tacet" kuralı olarak bilinir. Bu kurala göre, bir kişi suçlamalara karşı susarsa, suskunluğu suçlamaları kabul ettiği anlamına gelirdi. Yani kişi, suçlamalara karşı bir itirazda bulunmadığı sürece, bu suçlamaları kabul etmiş sayılırdı.

Aynı zamanlarda; 1791'de Amerikan Anayasasının bir parçası olan Amerikan Haklar Bildirgesi, esin kaynağı olarak İngiliz Haklar Bildirgesi (Bill of Rights) de bu dönemde yazılan bu belge, bireylerin temel haklarını ve özgürlüklerini vurgular. Susma hakkı da bu belgede yer almaktadır. Daha sonra 1890'lı yılların sonunda Cezai Deliller Kanunu gibi yasal düzenlemelerde susma hakkının nasıl uygulandığına dair ayrıntılı kurallar oluşturulmuştur. Zira İngiltere'de sanığın mahkemede susma hakkını kullanabilmesine ilişkin ilk kanuni düzenleme, 1898 tarihli Suç Delili Kanunu (Criminal Evidence Act 1898)⁷⁰ olmaktadır. Bu tür düzenlemeler; bir kişinin susma hakkını nasıl kullanabileceğini, ifade verme sürecini ve ifadelerin nasıl kabul edileceğini düzenler. Bir kişinin susma hakkını kullanmak istememesi durumunda ifadesinin yemin çerçevesinde dinlenmesi, bazı hukuki sistemlerde bir ceza yargılaması sırasında uygulanan bir prosedürdür. Bu, şüphelinin ifade vermeyi reddettiği ve bu nedenle mahkemede ifadesinin kullanılabileceği anlamına gelir.

Susma hakkının kullanımı ve korunması, ülkeden ülkeye farklılık gösterebilir. Hukuki çerçeve, yerel yasal düzenlemelere ve uluslararası insan hakları normlarına dayalı olarak değişebilir. Ayrıca, hukuki sistemlerde zaman içinde değişiklikler ve güncellemeler meydana gelebilir. Bu nedenle, belirli bir ülkenin veya dönemin hukuki çerçevesine bağlı olarak, susma hakkının uygulanması farklılık gösterebilir. Kişinin susmasının bir hak olarak kullanılmasının temeli Anglo-Sakson hukukunda ortaya çıkmış olsa da 20. yy. ile hukuk ve yargılama sistemi günümüz olgunluğu dönemine geçiş yapmıştır.

---

⁷⁰CriminalEvidenceAct/1898,Bkz:http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1898/36/pdfs/ukpga_18980036_en.pdf, (E.T.: 05.09.2023)

2.1.2.2 Kıta avrupası hukuku

Susma hakkı kavramı için ele alınması gereken bir diğer hukuk sistemi, Kıta Avrupası'dır. Anglosakson hukuk sisteminde var olan gelişmeler sayesinde, susma hakkı daha önce elde edilmiş bir haktır. Ancak bu durum, Avrupa bölgesi için geçerli olan bir durum değildir. Avrupa'da yüzyıllar boyunca etkisini sürdüren feodal sistemin ve kilise etkisinin yoğun olduğu Orta Çağ döneminde insan sorgulamayı unutmuş, insana ve bireye dair hiçbir gelişme yaşanmamıştır.⁷¹ 18. yüzyıla kadar işkence, Kıta Avrupası'nda cezalandırmada ve yargılamada önemli bir unsur olarak uygulanmaktaydı.

Aydınlanma Çağı olarak tanımlanan dönemde; Descartes, Montesquieu, Voltaire gibi önemli yazarların fikirleriyle birlikte Fransız Devrimi kendisini göstermiştir. Bu devrim, Avrupa'da her süreci etkilediği gibi hukuk sistemini de önemli ölçüde etkilemiştir. Devrim ile beraber, Avrupa'da sıklıkla başvurulmuş işkence yasaklanmıştır. Bu dönemde, ceza muhakemesi üçlü bir sisteme oturtulmuştur. Daha ziyade, yargı sisteminin var olan üst düzey yetkilere sahip olması ile beraber hali hazırda var olan bu hakların kötüye kullanılacak şekilde bir uygulamaya dönüşmesi bu durumu ortaya çıkarmıştır. Devlet, hukuk sisteminin de ilerlemesi durumunda belli noktalarda üstünlük yaratmasına neden olmuş ve buna bağlı olarak ispat savcılığı bırakılmıştır.⁷² Tüm bu gelişmelere bağlı olarak 19. yüzyıl ile beraber birçok ülkede, şüphelinin ya da sanık konumundaki kişinin kendisini suçlayan sorulara bir yanıt vermeme hakkı doğmuştur.

2.1.2.3 Türk Hukuku

Susma hakkı kavramı için, tarihsel seyirde ele alınacak olan bir diğer hukuk sistemi Türk hukukudur. Bunun için Osmanlı devleti sürecinden ele alınacak olursa, bu dönemde yargılamaya dair olan sistem kadılar tarafından gerçekleştirilmekteydi. Bir davada, davacı olan kimsenin iddia etmiş olduklarının davalı tarafça kabul edilmesiyle dava son bulurdu. Ancak tersi bir durumun varlığında, davacının iddialarını ispat etmesi bir zorunluluk olarak

---

⁷¹ Üskül Engin, Zeynep: 'Birey Kavramının Gelişimi ve İnsan Hakları', **Journal of Istanbul University Law Faculty**, C. 72, S. 1, 2014, s. 201-217.

⁷² Toprak, Ufuk: 'Alman Hukukunda Soruşturma Aşamasında Usule Aykırı Elde Edilen Deliller ve İtiraz Çözümü', **Terazi Hukuk Dergisi**, Cilt 6, 2011, s. 36.

ele alınır.⁷³Buna göre, birinden delil elde etmek için belirtilmiş olan çerçevenin dışına çıkılırsa, bu noktada elde edilen deliller geçersiz sayılmaktaydı. Osmanlı hukuk sistemi söz konusu olduğunda, birtakım istisna durumları dışında susma hakkının var olduğu ve kullanıldığı ifade edilmektedir. Ancak açıklanması gerekli ve bazı kanıtların bulunması durumlarında susma hususunda kararlı davranmanın ikrar olacağı kabul edilmiştir.⁷⁴

Türk hukukundaki ilk anayasal metin 1876 tarihli Kanun-i Esasi'nin⁷⁵26. maddesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk anayasası olan 1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu⁷⁶'nın 73.maddesi, 1961 Anayasası'nın 14. maddesi, işkencenin yasaklanmasına karar vermiştir. Ancak 1876 tarihli Kanun-i Esasi ve 1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda susma hakkına dair düzenlemeler yer almamaktadır. Bununla birlikte '*nemo tenetur*' prensibi, ilk kez net şekilde 1961 Anayasası'nda ifade edilmiştir. 1961 Anayasası'nın 33. maddesi 4. fıkrasında⁷⁷ ise susma hakkı; kimsenin, kendisi veya yasada belirtilen yakınlarını suçlayacak şekilde beyanda bulunmasına veya bunun için kanıt göstermeye zorlanamayacağı ifadesiyle anayasal olarak düzenlenmiştir. "Nemo tenetur" ilkesi, İngilizce bir ifade olarak bilinir ve Türkçe'ye susma hakkı/sessiz kalma olarak çevrilebilir. Bu ilke, hukukun bir parçası olarak adil yargılanma hakkının önemli bir unsuru olan ve temel bir insan hakkı olan susma hakkını ifade eder. Ulusal mevzuatımıza göre, susma hakkı ve nemo tenetur ilkesi, Anayasa'nın 38. maddenin 5. fıkrasında yer alan "*kişinin kendisini veya yakınlarını suçlayıcı beyanda bulunmaya veya delil göstermeye zorlanamaması*" ilkesi ile yakından ilişkilidir. Bu Anayasa hükmü, sadece bireyin kendisini değil, aynı zamanda yakınlarını da içeren geniş bir kapsama sahiptir. Anayasa hükmü, suçlayıcı nitelikteki her türlü ifadeyi, "nemo tenetur" ilkesi çerçevesinde değerlendirilmesi gereken bir sonuç olarak ortaya koymaktadır.⁷⁸ Ayrıca 38. madde kapsamından, bir yandan susma hakkının varlığı, diğer taraftan da sanığın işkenceye maruz

---

⁷³ Çınar, Ali: 'Hukuka Aykırı Kanıtlar', **TBB Dergisi**, C. 55, 2004, s. 36.

⁷⁴ Avcı, Mustafa: **Hukuk Tarihimizde Hapis**, Adalet Yay., Ankara 2014, s. 61.

⁷⁵1876 tarihli Kanun-i Esasi metni için bkz. <https://anayasa.tbmm.gov.tr/1876.aspx>, (E. T.: 05.09.2023)

⁷⁶1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu metni için bkz. <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm>, (E.T.: 05.09.2023)

⁷⁷1961 Anayasası metni için bkz. <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm>, (E.T.: 05.09.2023)

⁷⁸Sarıgül, Ali Tanju: "Şüpheli ve Sanığın Ceza Muhakemesi İşlemlerine Katılma Yükümlülüğüne Getirilen Sınır-Nemo Tenetur Seipsum Accusare İlkesi ", **TBB Dergisi**, C. 2021, S. 153 2021, s. 57.

kalmasının dolaylı olarak önlenmesi sonucu çıkmaktadır. Maddenin zıt anlamı ise,⁷⁹ isnadı ileri süren devletin ispat yükümlülüğüne işaret etmektedir. Diğer bir ifadeyle, burada suçlanan kişiye suçsuzluğunu ispat külfeti değil, suçlayan makama iddiasını ispatlama yükümü getirmektedir. Anayasamızın temel ilkeleri ve uluslararası hukuk normları bağlamında vatandaşların temel hak ve özgürlüklerini güvence altına alırken, bu hakların bazı koşullar altında sınırlanabileceğini de kabul eder. Ancak, bu sınırlamalar belirli şartlara ve uluslararası hukuk normlarına uygun bir şekilde yapılmalıdır. Susma hakkı, adaletin sağlanması ve adil yargılanma süreçlerinin teminatı olarak önemlidir. Bu, savunma hakkının ayrılmaz bir parçasıdır ve kişinin suçlamalara karşı kendini savunma hakkını korur. Ayrıca, anayasa tarafından kabul edilmiş temel hak ve özgürlüklerle ilgili uluslararası antlaşmaların esas alınması, uluslararası hukukun ülkemizdeki yargı kararlarına etkisini gösterir.

Susma hakkı, Türk Ceza Muhakemesi Kanunlarında ilk olarak 1412 sayılı CMUK döneminde 135/4 maddesinde ifadesini bulmuştur. 18.11.1992 tarihli 3842 sayılı kanununla yapılan değişiklik sonrasında ise bugünkü haline oldukça benzer bir düzenleme yapılmıştır.⁸⁰2005 yılında yürürlüğe giren 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nda susma hakkına ilişkin 147. maddesinin birinci fıkrasının e bendi, bir kişinin suçlamalar hakkında açıklama yapmama hakkını vurgular. Yani, bir kişi yargılama sürecinde suçlamaları kabul etmek zorunda değildir ve susma hakkını kullanabilir. Bu, hukuki bir hak olarak kabul edilir. CMK'nin 147/1-a bendi, şüpheli veya sanığın susma hakkını sınırlandırarak, kimlikle ilgili soruları doğru cevaplandırma zorunluluğunu getirir. Yani, kişinin kimlik bilgilerini doğru bir şekilde vermekle yükümlü olduğunu ve bu bilgileri vermekten kaçınan veya yanıltıcı bilgi veren kişilerin idari para cezasıyla cezalandırabileceğini ve gerekirse tutuklanabileceğini düzenler.⁸¹CMK'nin 148. maddesi, şüpheli veya sanığın beyanının özgür iradesine dayanması gerektiğini belirtir. Bu madde, şüpheli veya sanığın beyanını zorlamaya veya etkilemeye yönelik müdahaleleri yasaklar.

---

⁷⁹Erol, Deniz: **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Hukukumuzda Sanık Hakları**, Yetkin Yay., Ankara 2002, s. 198.

⁸⁰1412 sayılı CMUK m. 135 (Değişik: 18/11/1992-3842/12 md.) “(4) *İsnad edilen suç hakkında açıklamada bulunmamasının kanuni hakkı olduğu söylenir.*”

⁸¹ Ünver, Yener / Hakeri, Hakan: **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Adalet Yay., Ankara 2018, s. 118.

CMK, ifade ve sorguyu esas itibarı ile şüpheli ve sanığın kendini savunma aracı olarak kabul etmiş ve bunun sonucu olarak da susma hakkını tanımıştır. Bu açıdan ifade vermek istemediğini belirten şüpheliye, hukuka aykırı yöntemlerle ifade verdirilmemelidir. Buna paralel olarak Kanun, suçun hukuka uygun şekilde elde edilmiş her türlü delille ispat edilebileceğini belirtip, yasak usullerle elde edilen ifadelerin rıza ile verilmiş olsa dahi delil olarak değerlendirilemeyeceğini düzenlemektedir.

Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun 2018 tarihli bir kararı⁸², susma hakkının önemini ve kullanımının ceza muhakemesi sürecine etkisini açıkça ortaya koymaktadır: “...Susma hakkını kullanan şüphelinin sükût ikrardan gelir deyişine dayanarak suçunu kabul ettiği söylenemeyeceği gibi savunmasını kanıtlaması da beklenemez. Şüpheliye yüklenen suçun sübuta erdiği kuşkuyla yer vermeksizin ortaya çıkarılmalıdır. (Y.C.G.K.19.04.1993,6-81/110). O halde, yapılan ceza muhakemesinin sonunda belliliğe, örneğin filin sanık tarafından işlendiğinin veya işlenmediğinin sabit olduğu sonucuna varılmaması durumunda sanık mahkûm edilemez. Ceza muhakemesinde esas olarak, filin fail tarafından işlendiği veya işlenmediği konusunda, hukuk düzenince kabul edilen vasıtalarla, yargılama makamının tam bir kanaate ulaşmasını temin ameliyesine ispat denir. Burada dikkat edilecek noktalar şunlardır: Burada inandırmak yetmez, tam bir kanaate ulaşılabacaktır. Medeni usul hukukundan farklı olarak ceza muhakemesi hukukunda ispat yükü sorunu yoktur. Gerçekten şüpheliye susma hakkı tanıyan bir hukuk düzeninde, ispat yükünden söz edilmesi olanaksızdır...” Karara göre, bir şüpheli veya sanık, susma hakkını kullanıyorsa, bu sessizlik, kendisinin suçunu kabul ettiği anlamına gelmez. Aynı şekilde, bu sessizlik, şüpheli veya sanıktan savunmasını kanıtlaması beklenemez. Ayrıca, ceza muhakemesi sürecinde esas olanın, suçun faili tarafından işlenip işlenmediği veya suçun işlenmediği konusunda tam bir kanaate varılması olduğu vurgulanır. Medeni hukuk sisteminden farklı olarak, ceza muhakemesi hukukunda ispat yükü veya külfeti söz konusu değildir. Bu nedenle, bir kişiye susma hakkı tanınmışsa, bu kişinin suçsuzluğunu kanıtlama yükümlülüğü yoktur. Sonuç olarak, şüpheli veya sanığın susma hakkını kullanması, onun suçlu olduğunu göstermez ve sessizliği olumsuz bir şekilde değerlendirilemez. Suçun ispatı, hukuk düzenince kabul edilen yöntemlerle ve tam bir kanaate varılacak şekilde

---

⁸² YCGK, E. 2017/10-723, K. 2018/562, T. 22.11.2018, <http://www.kazanci.com>, (E.T.: 06.09.2023)

yapılmalıdır. Bu nedenle, bir kişi susma hakkını kullanabilir ve bu hakkı kullanması suçluluğuna dair bir kanıt olarak kabul edilemez.

Uygulamada, Türk hukukundaki susma hakkı konusundaki tartışmaların temelinde iki farklı düşünce yapısı bulunmaktadır. Birinci görüş, susma hakkını bir tür hak olarak görmeyi reddeden ve buna karşı çıkan bir yaklaşımı benimsemektedir. Bu görüşe göre, susma hakkı, ceza muhakemesinin amacı olan maddi gerçekliği ortaya çıkarmak için kişilere yöneltilen hukuksal yükümlülüklerle yakından ilişkilidir. Bu yükümlülükler çerçevesinde, şüpheli veya sanığın gerçekliğin açığa çıkarılması için soruları yanıtlaması beklenir.⁸³ Bu anlayışa göre, susma hakkı sorgulanabilir bir unsurdur.

Diğer bir görüş ise; susma hakkını bir insan hakkı ve temel bir özgürlük olarak kabul eden bir yaklaşımı benimsemektedir. Bu görüşe göre; şüpheli veya sanığın susma hakkı, sadece ceza muhakemesi sürecinin bir parçası olarak değil, aynı zamanda bir savunma hakkı olarak da görülmelidir.⁸⁴ Susma hakkı, kişinin kendi lehine delil sunma hakkını kullanıp kullanmama özgürlüğünü korur. Bu yaklaşım, uluslararası sözleşmelerle ve iç hukuktaki Anayasa ve kanunlarla desteklenmektedir. Türk hukukunda susma hakkının varlığını kabul eden görüş, bu hakkın geçerliliğini ve korunmasını çeşitli düzenlemelerle sağlamaktadır. Bu düzenlemeler, susma hakkının sadece kişinin sessiz kalma hakkı olmadığını, aynı zamanda kişinin savunma hakkının bir parçası olduğunu vurgular. Dolayısıyla, şüpheli veya sanığın susma hakkını kullanması, onun savunma stratejisinin bir parçası olarak kabul edilir. Türk hukukundaki susma hakkıyla ilgili görüş ayrılıkları mevcuttur. Ancak susma hakkının ulusal ve uluslararası düzenlemelerle korunduğu ve savunma hakkının ayrılmaz bir parçası olarak kabul edildiği unutulmamalıdır. Bu nedenle, bu hakların korunması ve uygulanması, adil bir yargılamanın ve insan haklarının teminatı olarak önemlidir.

Ünver / Hakeri⁸⁵ye göre; susmanın aleyhe kanıt olarak değerlendirilememesi, TCK 26/1 maddesinde hakkın kullanılmasının hukuka aykırılık teşkil etmeyeceği ve bunun uygunluk kapsamında değerlendirilebileceği kabul edilmektedir. Kişi, kaynağını anayasa ve

---

⁸³ Kunter, Nurullah / Yenisey, Feridun / Nuhoglu, Ayşe: **Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku**, Beta Yay., İstanbul 2010, s.445.

⁸⁴ Aksoy İpekçioğlu, Pervin: 'Gözaltında Alınan İfadenin Önemi ve Delil Değeri', **AÜHFD**, C. 57, 2008, s. 64.

⁸⁵ Ünver, Yener / Hakeri, Hakan: **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Adalet Yay., Ankara 2018, s. 206.

kanundan alan susma hakkını kullandığı için zorda bırakılmamalı, ek olarak bu hakkın da diğer haklar kadar kullanılabilir bir hak olduğu unutulmamalıdır. Burada susma hakkının, TCK 26/1 maddesi ile Anayasa ve kanunlar tarafından güvence altına alındığına dikkat çekilmekte ve bu hakkın kullanılmasının gönüllülük esasına dayandığı belirtilmektedir. Susma hakkını kullanmak, bir kişinin suçlu olduğuna dair kesin bir delil olarak kabul edilmemekle birlikte, susma hakkını kullanırken doğru ve bilinçli bir şekilde kullanmanın önemi vurgulanmaktadır. Ayrıca, şüpheli veya sanığa susma hakkının bildirilmemesinin hukuka aykırı olduğu ve bu durumun yargılama sürecini etkileyebileceği unutulmamalıdır (CMK m.289/1).⁸⁶ Bu, susma hakkının bilinçli bir şekilde kullanılmasının önemini ve bu hakkın ihlalinin yargılama süreçlerini eksik bırakabileceğini göstermektedir. Ayrıca, suç şüphesi altındaki kişilere haklarını hatırlatmanın bir hukuk devletinin gereği olduğunu ve bu hakların ihlalinin evrensel hukuk ilkeleri ve Ceza Muhakemesi Kanunu'nun ilgili düzenlemeleriyle çeliştiğini vurgulamaktadır. Sonuç olarak, susma hakkının Türk hukuk sistemindeki önemini ve bu hakkın kullanımının yargılama sürecine etkisini açıklayan önemli bir bilgilendirme sunmaktadır.

2.2 SUSMA HAKKININ HUKUK DEVLETİ İLKESİ VE BAŞLICA HAKLAR İLE İLİŞKİSİ

Susma hakkının; kavramsal yapısı ve önemi, tarihsel süreç içerisinde ne şekilde ele alındığı, hangi olaylar kapsamında ortaya çıktığı ifade edilirken; bu kavramın basit bir kavram olmadığı, birçok hakla bağlantılı olduğunu belirtmeliyiz. Bunlar, ayrı başlıklar halinde susma hakkı ile olan ilişkisi dahilinde ele alınacaktır:

2.2.1 Hukuk Devleti İlkesi

Hukukun üstünlüğü ilkesi, tüm kişi ve kurumların yasalara karşı sorumlu olduğu bir ilkedir. Mahkemeler, hukukun üstünlüğünü koruma konusunda önemli bir rol oynarlar. Hukuk devleti ilkesi çerçevesinde, her türlü süreç ve faaliyeti hukuk normlarına uygun olarak denetlerler. Bu ilke, hukukun ülkenin yönetimini ve tüm sistemlerini kapsadığı bir düzenin temelini oluşturur. Hukuk devleti anlayışı, hukukun keyfi uygulamalardan

---

⁸⁶ Ünver / Hakeri, **a.g.e.**, s. 207.

koruduđu ve herkesin hukuka eřit Őekilde tabi olduđu bir dűzeni destekler. Mahkemeler, bu ilkenin sađlam temeller űzerinde yűkselmesini sađlar ve adaletin tesisi iŐin önemli bir araŐ olarak görev yaparlar.

Hukuk devletinin, susma hakkı ile iliŐkisi Őu  erŐevede aŐıklanabilir: Susma hakkı, hukuk devleti ilkesinin gereği ve sonucu olarak ortaya ŐıkmıŐtır.⁸⁷ Susma hakkı Anayasa'da, CMK'de ve uluslararası antlaŐmalarda kabul edilen temel bir insan hakkıdır. Bu hakkın gerektiği Őekilde uygulanmaması, temel haklardan olan bir hakkın kullanılamaması sonucunu doğurur ki bu da adaletin eksik iŐlemesine neden olur. Bir űlkede adaletin iŐlememiŐ olması veya eksik iŐlemesi, doğal olarak kiŐilerin devlete olan gűvenlerinin sarsılmasına neden olur. Bir kimsenin susma hakkının kullanılmasını engellemek ya da bu hakkın ötesinde bir tutumla davranmak, hukuk sistemine uygun olmayan bir eylem olarak algılanır.

Tűrkiye'nin anayasasının 2. maddesi, hukuk devleti ilkesini ve adaletin önemini  ne Őıkararak Tűrkiye'nin temel hukuki yapısını Őekillendirir. Bu madde, Tűrkiye'nin sadece adaleti sađlayan bir devlet olarak tanımlanmasını deđil, aynı zamanda bu adaletin hukuki normlara bađlılıđını vurgular. Hukuk devleti ilkesi, insan haklarını koruma, yasaların eŐit bir Őekilde uygulanmasını sađlama ve hukukun egemenliđini vurgulama amacını taŐır. Bu, herkesin eŐit bir Őekilde hukukun korumasından yararlanmasını ve her tűrlű ayrımcılıđın önlenmesini sađlar. Adaletin sađlanması, hukuk devletinin merkezinde yer alır. Hukuk devleti ilkesi, vatandaŐların devlete gűvenmelerini ve hukuki sűreŐlerin adil bir Őekilde yűrűtűleceđine inanmalarını sađlar ve bu ilkenin temel prensiplerini aŐıklar. Bu prensipler, Tűrkiye'nin demokratik bir toplum olarak iŐleyiŐini belirler ve vatandaŐların haklarını korurken devletin görev ve sorumluluklarını dűzenler. Hukuk sistemimizde, susma hakkı belli yasalarla  erŐevelemiŐtir. Buna göre, bu sınırları ihlal edecek her tűrlű davranıŐ beraberinde hukuk devleti anlayıŐını ihlal edecektir.

2.2.2 İtibar Hakkı

Hukuki anlamda itibar hakkı, bireylerin veya kurumların kamuoyundaki itibarlarını ve saygınlıklarını koruma hakkını ifade eder. Bu hakkın temel amacı, kişilerin veya

---

⁸⁷ İtişgen, Rezzan: **Kişinin Kendi Kendini SuÇlamaya Zorlanması İlkesi ve Susma Hakkı**, On İki Levha Yayınları, İstanbul 2013, s. 7.

kurumların adının, itibarının, onurunun ve saygınlığının haksız ve olumsuz bir şekilde zedelenmesine karşı korunmalarını sağlamaktır. İtibar hakkı, genellikle kişisel haklar ve özgürlüklerle ilgili bir konu olarak ele alınır. İtibar hakkı, iftira, hakaret, iftira kampanyaları, yanlış bilgilendirme, itibar zedeleme, tahrifat veya benzeri eylemlere karşı koruma sağlar. İtibar hakkı, farklı ülkelerde farklı yasal düzenlemelere ve hukuki standartlara tabi olabilir. Hukuk sistemlerine göre, itibar hakkını korumak için farklı hukuki yollar ve düzenlemeler bulunabilir. Bu hak, bir kişinin veya kurumun itibarına zarar veren eylemlere karşı hukuki koruma sağlar ve olumsuz sonuçlara yol açan bu tür eylemleri önlemeye çalışır.

Susma hakkı söz konusu olduğunda, bu hak ortaya çıkışından bu yana kötüye yorumlanarak sürekli değişerek günümüz halini almıştır. Susma hakkı, özellikle bu noktada insan itibarıyla ilişkilendirilen bir hak olmuştur. Çünkü hukuk sisteminin temeli; gerçeklerin ortaya çıkmasını sağlayacak yapıyı oluşturmak ve bunu korumak olduğu kadar, kişinin de haklarının saygılı ve insan yaşamına uygun olacak şekilde var olmasını sağlamaktır. İnsan itibarı, bu noktada kişinin var olan iradesinden uzaklaştırılmış bir objeye dönüşmesinin önüne geçer. Bu sayede kişinin itibarına uygun olmayan, alçaltıcı davranışlara maruz kalmasını da engellemiş olur. Kişi, suçlama ya da susma konusunda hür iradesiyle seçimini yapabilmeli, zira insanlık itibarı da kişiyi her türlü tercihlere karşı korumalıdır.

2.2.3 Adil Yargılanma Hakkı

Adil yargılanma hakkı, kişinin bir suçlama ile karşı karşıya kalması halinde suçlu olup olmadığını belirlemek için ve uluslararası kabul görmüş bir insan hakkıdır. Adil yargılamalar, gerçeğin ortaya çıkarılmasına yardımcı olur ve herkes için önemlidir. Devlet, bir kişiyi tutuklama ve cezalandırma gücünü ölçülü bir şekilde kullanmalı ve suçlanan kişinin haklarını süreç boyunca korumak için güvenceler bulundurmalıdır. Çünkü adil yargılanma hakkının korunması, yalnızca yargılama öncesi ve sonrasındaki süreçlerde bireyin temel haklarını korumasını sağlamakla sınırlı değildir. Aynı zamanda sistemlerimizin ve toplumumuzun eşit ve adil olmasını sağlamakla da ilgilidir.

Adil yargılanma hakkının ardındaki temel ilke, suçu sabit oluncaya kadar herkesin masum sayılması gerektiği ilkesidir. Mahkemenin, genellikle suçlu muamelesi gören sanıkları

koruyucu önlemler alması zorunludur. İnsanlar, ağırlaştırılmış ceza tehdidiyle bir suçun itiraf etmeye veya kendilerini suçlamaya zorlanamazlar. Bunlar, teorik çerçevede sanığın korunması için kullanılan kurallar bütünü olarak ele alınır. Bir kişinin susma hakkını kullanması, hukuk sistemlerinin temel taşlarından biridir. Bu hak, kişilere, kendilerini suçlamalar karşısında savunma hakkı tanır ve suçlu bulunmadan önce suçlarını ispat etme yükümlülüğünü devlete yükler. Bu, adil bir yargılama sürecinin temelidir. İnsan haklarına saygı açısından son derece önemlidir ve herkesin adalet karşısında eşit olduğunu ve savunma haklarına sahip olduğunu vurgular.

Söz konusu susma hakkı, aynı zamanda savunma hakkıyla da ilişkili olmasından dolayı adil yargılanma ilkesi kapsamında önemlidir. Adil yargılamanın gerçekleşmesi, öncelikle muhakemede savunma hakkının eksiksiz şekilde kullanılabilmesini gerektirir.⁸⁸ Savunma hakkı, bir suç işlediğine dair iddialara konu olan kişinin, devletçe kendisine yöneltilmiş olan durumlara yönelik kendisini koruması amacıyla yasal süreçleri uygulaması ve bu imkânlardan yararlanmasını ifade eder. Sanık, üzerine atılan suç teşkil eden fiile karşı sessiz kalarak da kendini koruma hakkını kullanabilmelidir. Susma hakkı bulunmayan savunma hakkı, eksik kalacaktır. Bu noktada masumiyet karinesi ve susma hakkı ilişkisi de ortaya çıkar. Bu ilişkiye göre, bir kimsenin susma hakkına sahip olması, kendisine yöneltilen suçun ispatı için bir yükümlülüğe sahip olmadığı anlamına gelir. Kişi, suçsuz sayıldığı için suçsuzluğunu ispatlamak ve kendisini savunma mecburiyetinde kalmamak, kendisine yöneltilenlere yanıt vermemek gibi bir hakka sahiptir. Yani masumiyet karinesi, susma hakkı adına önemli bir kaynak sağlar.⁸⁹ Masumiyet karinesi AİHS m. 6/2’de “*bir suçla itham edilen herkes, suçluluğu hukuka uygun olarak ispatlanıncaya kadar suçsuz sayılır*” şeklinde ifade edilmiştir. Bu çerçevede masumiyet karinesi, adil yargılama hakkının bir parçasıdır. Suçlu olduğu kanıtlanana kadar kişinin kendini savunma hakkı ve adil bir yargılama süreci sağlanmalıdır.

Türk hukuk sistemi içinde; 1982 Anayasası’nda 2001 yılında eklenen değişiklikle 36. maddede, herkesin yasaklanmamış usul ve yöntemleri kullanmak şartıyla yargı makamları

---

⁸⁸ İnceoğlu, a.g.e., s. 218

⁸⁹Ercan, Mehmet: ‘Kovuşturma Evresinde Sanığın Hakları’, **İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 6, 2019, s. 187.

karşısında adil yargılanma hakkına sahip olduğunu ve bunun anayasal bir hak olarak ele alınması gerektiğini düzenlemiştir. Hukuk sistemi içinde adil yargılanma hakkı, birçok unsurun bir arada var olmasını sağlayan bütüncül bir göreve sahiptir ve bu haklardan biri de susma hakkıdır. Susma hakkı, adil yargılanma hakkının unsurlarından biri olarak savunma hakkı açısından oldukça önem arz etmektedir.

2.2.4 İfade Hürriyeti Hakkı

Mutlak haklardan olmayan ifade hürriyeti hakkı, baskı ve herhangi bir sınırlamaya tabi olmaksızın fikir sahibi olmayı ifade eder. İfade hürriyeti hakkı; yazılı, sözlü veya medya dahil olmak üzere her türlü ortamı kapsar. Bu kapsamda hoş olmayan ifade bile bir ifade olabilir. Kanundaki tüm haklar gibi, ifade hürriyeti hakkı da sınırlandırılabilir, ancak bu sınırlama makul olduğu ve insan onuru ve eşitliğe dayalı durumlarda geçerli olmaktadır. Susma hakkı, birinin susmasına bağlı olarak geliştirilmiş olan ifade hürriyetinin bir uzantısı olarak görülür. Yani kişi, susma hakkını kullanarak ifade özgürlüğü hakkını kullanmış sayılmaktadır. Çünkü bir kişinin susma hakkına⁹⁰ sahip olması, ifade hürriyetinin pasif kullanılması demektir. Kişi, kendisi için iddia edilen şeylerle ilgili sessiz kalarak ifade özgürlüğünü kullanmış olur. Bu sebeple denilebilir ki, ifade hürriyetinin pasif olarak dahi kullanılması bir hak olup hem uluslararası hem de iç hukukta güvence altına alınmıştır.

İfade hürriyeti hakkı, AİHS' in 10. maddesinde korunan temel bir hak olarak öne çıkar. Bu hak, çeşitli şekillerde ortaya çıkabilir. Bir şüpheli veya sanık, bu hakkı kullanarak savunma yapabilir veya aynı zamanda pasif bir savunma pozisyonu alabilir. Kişi, kendisi için en avantajlı olanı seçerek savunma hakkını kullanma özgürlüğüne sahiptir. Bu, kişinin iradesi doğrultusunda verdiği pozitif veya negatif beyanlar, ifade hürriyetinin en gerektiği şekilde kullanılmasını sağlar. İfade hürriyeti, bireylerin düşüncelerini açıkça ifade etme ve toplumsal, siyasi ve bilgi edinme özgürlüğünü koruma amacı taşır. Bu hak, demokratik bir toplumun temel taşlarından biridir ve hukuk sistemlerinde önemli bir rol oynar.

---

⁹⁰Hafizoğulları, Zeki: 'Liberal Demokratik Toplum, Hukuk ve Devlet Düzeninde İfade Hürriyetinin Sınırı', **TBB Dergisi**, C. 17, S. 55, Kasım 2004, s. 85-101.

AİHM; Karakoç ve Diğerleri / Türkiye⁹¹ kararında, AİHS' in 6/1. ve 10. maddesinin ihlal edilmesine ilişkin hukuki değerlendirilmeler yapılmaktadır. AİHM hukuki değerlendirmeleri madde başlıkları özelinde yapmıştır. İlk olarak AİHS madde 10 değerlendirmesi şu şekildedir; *Sırasıyla 1959, 1952 ve 1964 doğumlu olan başvuranlar Diyarbakır'da ikamet etmektedirler. Karakoç, işçi ve Türk Harb-İş Sendikası temsilcisidir. Alpaslan, DİSK-Genel İş Sendikası yöneticilerindedir ve Diyarbakır'da ikamet etmektedir. Akyol, Medya Güneşi adlı bir gazetenin temsilcisidir. 27 Mayıs 1993'te başvuranlar ve çeşitli sendika, dernek ve gazetelerin temsilcisi olan yirmi bir kişi bir araya gelerek Hükümetin güneydoğudaki politikalarını protesto eden bir basın açıklamasında bulunmuşlardır. Karakoç ve Alpaslan söz konusu beyana DİSK-Genel İş ve Türk Harb-İş yöneticileri olarak, Akyol ise Medya Güneşi gazetesi temsilcisi olarak imza atmışlardır. Başvuranlar söz konusu açıklama ile bölücülük propagandası yaptıkları gerekçesiyle 16 Eylül 1993'te Diyarbakır DGM Savcısı tarafından sorgulanmışlar, savcının tutuklama talebi DGM hâkimi tarafından delil yetersizliği nedeniyle aynı gün reddedilmiştir. Başvuranlar 3713 s. Terörle Mücadele Kanunu'nun 8. maddesine göre mahkûm edilmeleri ile AİHS'nin 10. maddesinin ihlal edildiğini iddia etmektedirler. Mahkemeye göre başvuranların mahkumiyeti, açıkça ifade özgürlüğüne yapılmış bir müdahale anlamına gelmektedir. AİHM'nin değerlendirmesi şu şekildedir: (i) İfade özgürlüğü demokratik bir toplumun zorunlu temellerinden birini ve toplumun, ilerlemesi ve her bireyin özgüveni için gerekli temel şartlardan birini teşkil etmektedir, maddenin 2. paragrafı uyarınca, bu kabul gören veya zararsız veya kayıtsızlık içeren "bilgiler" ve "fikirler" için değil, aynı zamanda kırıcı, şok edici veya rahatsız edici olanlar için de geçerlidir. Bunlar, "demokratik bir toplumun" olmazsa olmazı çokseslilik, tolerans ve hoşgörünün gerekleridir. 10. maddede belirtilen şekilde bu özgürlük, ancak dikkatle tespit edilmesi ve harfiyen uyulması gereken bazı istisnalara tabidir. (ii) 10. maddenin 2. fıkrasında belirtilen anlamda "zaruri" sıfatı "acil bir sosyal ihtiyaç" anlamındadır. Akit Devletler anılan ihtiyacın mevcut olup olmadığının değerlendirilmesi konusunda belli bir marja sahiptir. Ancak yasalar ve bağımsız mahkemeler tarafından verilen kararlar aracılığıyla uygulanan bu marj Avrupa denetimi ile iç içe olmalıdır. Mahkeme bu sebeple, bir "sınırlamanın" Sözleşme'nin 10. maddesinin güvencesinde olan ifade özgürlüğü ile bağdaşıp bağdaşmadığı konusunda*

---

⁹¹Karakoç ve diğerleri / Türkiye, Başvuru No: 27692/95, 28138/95, 28498/95, 15.10.2002(E.T: 21.09.2023)

nihai kararı verme yetkisini haizdir. (iii) Denetim yetkisinin uygulanmasında Mahkeme müdahaleyi, suçlanan ifadeler ve bunların ifade edildiği bağlam da dahil olmak üzere, davanın bütünü içinde incelemelidir. İlk olarak müdahalenin "meşru amaçlar ile orantılı" olup olmadığı ve anılan müdahalenin meşruiyeti için ulusal otoriteler tarafından gösterilen gerekçelerin "ilgili ve yeterli" olup olmadığı tespit edilmelidir. Mahkeme bunu yaparken, ulusal otoritelerin 10. madde kapsamındaki ilkelere uygun davrandığı ve müdahalenin olayla ilgili bulguların kabul edilebilir bir değerlendirmesine dayalı oldukları konusunda olumlu kanaate varmalıdır. Bu konuda AİHM, söz konusu basın açıklamasında yer alan eleştirilerin hedefinin Hükümet tarafından yürütülen politikalar olduğunu belirtmiştir. Basın açıklamasını yapanlara göre Hükümet köy yıkmaktan, katliam ve yargısız infazlardan ve keyfi gözaltılardan suçludur. Buna benzer somut olayların mağduru olan kişilerin isimlerinin zikredilmesi ile bu sert eleştirilerin yabana atılmayacak nitelikte olduğu kanıtlanmaktadır. Basın açıklamasına imza atanlar, kamuoyunun menfaati için olayları gündeme getirmişler ve bireysel hakların bekçisi olan basını demokratik görevleri yerine getirmeye davet etmişlerdir. Ayrıca, AİHM, başvuranlara verilen 83.333.333 TL' lik para ve 10 ay ağır hapis cezalarının ağırlığını hatırlatarak, başvuranların cezaları her ne kadar DGM'nin 16 Kasım 1995 tarihli kararı ile ertelenmiş olsa da başvuranların kendilerine karşı açılan dava nedeniyle değişik tarihlerde özgürlüklerinden yoksun bırakıldıklarını hatırlatmıştır. Sonuç olarak, başvuranlara verilen mahkûmiyet kararı meşru amaçlarla orantısız olup demokratik bir toplum için gereklilik teşkil etmemektedir. Bu durumda AİHS'nin 10. Maddesinin ihlal edildiği şeklinde hüküm verilmiştir.

Karar AİHS' in 6/1. Maddesini ihlaline ilişkin kurulan hükümlerle şu şekilde devam etmektedir: Başvuranlar AİHS'nin 6/1. maddesi uyarınca, şikâyetlerinin bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından görülmediğini ileri sürmüşlerdir. Başvuranlar, Diyarbakır DGM'nin bünyesinde asker kökenli bir hâkimin bulunması ve gözaltına ilişkin 17 Eylül 1993 tarihli tutuklama kararına imza atan hakimlerin daha sonra aleyhlerinde açılan kamu davasında da görüş bildirmeleri nedeniyle bu mahkemenin tarafsız ve bağımsız olmadığını iddia etmişlerdir. Başvuranlar bu konuda, Incal-Türkiye davasına atıfta bulunmuşlardır (9 Haziran 1998 tarihli karar). Hükümet, tutuklama kararının esasa ilişkin bir karar ile aynı olmadığını, bu kararın yargılamanın bir aşamasında ek bir önlem olarak verildiğini ve benzer bir önlem alan hakimlerin sanığın tutuklanmasını

gerekelendirmek için delillerin yeterli olup olmadığını incelemeleri gerektiğini belirtmiştir. AİHM, AİHS'nin 6/1 maddesine göre bir mahkemenin "bağımsız" olup olmadığına karar verilebilmesi için; üyelerinin atanma şeklinin, görev sürelerinin, dış baskılara karşı korunmalarının ve bağımsızlık görünümünü sergileyip sergilemediklerinin dikkate alınması gerektiği görüşünü tekrarlamıştır (Bkz. diğer birçok makamlar arasında, 25.02.1997 tarihli Findlay İngiltere'ye karşı hükmü, Raporlar 1997-1, s. 281. prg.73 ve anılan Incal Kararı, s.1571, 65). AİHS'nin 6/1 maddesi uyarınca "tarafsızlık" konusunda karar verilirken uygulanacak iki kriter vardır: Birincisi; belli bir davada belli bir yargıcın kişisel kanaatinin kararı belirleyip belirlemediğinin, ikincisi ise; hâkimin yasal konumunun, tarafsızlığı konusundaki şüpheleri uzak tutmak için yeterli garantiyi verip vermediğinin araştırılmasıdır, (Bkz. 20.05.1998 tarihli Gautrin ve diğerleri Fransa'ya karşı kararı (Raporlar 1998-111, s. 1030-1031/58). AİHM, başvuruların mahkemenin bağımsız ve tarafsız bir mahkeme olmadığına dair endişelerinin iki nedene bağlı olduğunu belirtmiştir: (1) Diyarbakır DGM hakimleri tutuklama kararını vermeleri ile birlikte dava esasına ilişkin görüşlerini zaten açıklamışlardır. Aynı hakimler daha sonra başvurular aleyhinde açılan davanın esası hakkında değerlendirmede bulunmuşlardır. (2) Mahkeme heyetindeki hakimlerden biri askeri makamlara bağlıdır. Bu bağlamda sorunun iki açıdan incelenmesi gerekmektedir: 1. Diyarbakır DGM'nin başvurular hakkında verdiği tutuklama kararıyla ilgili olarak: Bu koşullarda, AİHM, tutuklama kararını veren hâkim heyetinin davanın esasını da karara bağlaması nedeniyle başvuruların endişe duyduklarını belirtmiştir.... Bu konuda hakimlerin değerlendirmeleri ile davanın sonuçlandırılması arasında çok ince bir fark oluşmuştur. Ayrıca, aynı mahkeme başkanı, O Karadeniz, 16 Kasım 1995 tarihli erteleme kararı ile de başvurularını mahkûm etmiştir. AİHM, yukarıda anılan unsurların, başvuruların Diyarbakır DGM'nin bağımsız ve tarafsız bir mahkeme olmadığına dair endişelerini doğruladığı sonucuna varmıştır. 2. Diyarbakır DGM bünyesinde görev alan askeri hâkim hakkında: AİHM, 28 Ekim 1998 tarihli Çıraklar- Türkiye kararındaki şikâyetlerin benzerlerinin ileri sürüldüğünü hatırlatmıştır. AİHM, DGM'de görev alan askeri hakimlerin statüsünün bağımsızlık ve tarafsızlıkları konusunda tartışma yarattığı sonucuna varmış ve bu hakimlerin orduda görevli olmaları nedeniyle amirlerinden emir aldıklarını, askeri disipline tabi olduklarını ve atamalarına ilişkin kararların büyük ölçüde idari yetkililer ve ordu tarafından alındığını vurgulamıştır.....Bu itibarla, DGM'nin yargılama sırasında davanın özü ile

herhangi bir ilişkisi olmayan hususlardan gereksiz yere etkilenebileceğini düşünmek için yeterli sebepleri mevcuttur. Bir başka deyişle, başvuruların mahkemenin bağımsızlık ve tarafsızlığına ilişkin korkularının haklı sebebe dayandığı kabul edilebilir.

Karar; Diyarbakır'da ikamet eden sendika temsilcileri ve gazete temsilcisi olarak görev yapan başvurulara aittir. 27 Mayıs 1993'te bir basın açıklaması yaparak hükümetin güneydoğudaki politikalarını eleştirdikleri için, bölücülük propagandası yapmakla suçlanmışlar. Daha sonra Terörle Mücadele Kanunu'nun 8. maddesi uyarınca mahkûm edilmiş ve ifade özgürlüğünün ihlal edildiğini iddia etmişler. AİHM, ifade özgürlüğünün demokratik bir toplumun temel bir gerekliliği olduğunu vurgulayarak, sert eleştirilerin dahi ifade özgürlüğüne kapsamına girdiğini belirtmiş ve bu özgürlüğün bazı sınırlamalara tabi olduğunu ifade etmiştir. AİHM, Diyarbakır DGM'nin bağımsız ve tarafsız bir mahkeme olmadığına dair başvuruları doğrulamıştır. Ayrıca, askeri kökenli hakimlerin bağımsızlık ve tarafsızlıklarını etkileyebilecek durumda olmaları da sorun teşkil etmiştir. Sonuç olarak, AİHM, başvuruların ifade özgürlüğünün ihlal edildiğine ve ayrıca bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından görülme hakkının da ihlal edildiğine karar vermiştir. Bahsedilen tüm sebeplerden dolayı AİHM, başvuruların ifade özgürlüğü ve adil yargılanma haklarının ihlal edildiği yönünde karar kurmuştur.

2.3 SUSMA HAKKININ BOYUTLARI

Hak olarak tanımlanan susmanın, gerçek manada sübjektif bir hak sayılıp sayılmayacağı tartışmalıdır. Susmanın varlığını kabul edip, bunun bir hak olmadığı görüşünü savunanlara göre; kişinin susması sübjektif bir hak olarak tanınmış olsa idi, yasa koyucuya şüpheli veya sanığın yalan beyanını kanıtlamak adına yetki verilmeyeceğini ve yasa koyucu bu hakkı tanımakla şüpheli veya sanığın cezalandırılmaması ve onların konuşmaya zorlanmaması olduğu belirtilmektedir.⁹² Susmanın sübjektif bir hak olduğunu savunanlar ise; hakkın hukuken korunup korunmamasından başlanması gerektiğini ve ihlali yasaca cezalandırıldığına göre, susmayı şahıslara ait sübjektif bir hak olarak kabul etmenin daha yerinde sayılacağını ve hâkimin, kişinin yalan beyanını ispatlamasının susma hakkını çerçeveleyen bir sınırdan ibaret olduğunu belirtmektedirler.⁹³ Susma hakkının ihlali durumunda, gerek uluslararası yaptırımlar gerekse iç hukuktaki yaptırımların varlığı göz

⁹² İnceoğlu, Sibel: **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı**, Beta Yay., 2022, s. 297.

⁹³ Bıyıklı, Hasan: 'İkrar ve Ceza Muhakemesi Sorunları', **İstanbul Barosu Dergisi**, C. 48, S. 11-12, İstanbul 1974, s. 690.

önünde bulundurulursa, korunması son derece önemli olan bu hakkın sübjektif bir hak olduğu sonucuna varılabilir. Bununla birlikte, susma hakkının aktif veya pasif bir şekilde kullanılması, kişinin iradesi ve ifade hürriyeti bağlamında sahip olduğu temel haklardan biri ve sübjektif olarak kullanılmasının gerekli olduğu açıktır. Susma hakkı kavramının temellendirilmesi için birtakım durumların ele alınması gerekmektedir.

2.3.1 Delil Güvenirliği

Mazeret teorisi, delil güvenirligi ile ilgili önemli bir düşünceyi açıklar ve bu düşünceye göre, bir şüphelinin ya da sanığın doğru olmayan bir ifadede bulunması, kişinin ruhsal süreç ile ortaya koyabileceği bir mazerete dayandırılabilir. Araştırmacı Stunz' un görüşüne göre, kişinin susması, bazı durumlarda kendisi için daha uygun veya avantajlı olabilir ve bu nedenle susma hakkını kullanması, güvenilir bir delil potansiyeli yaratabilir. Bu teori, suç şüphelilerinin ve sanıklarının ifade özgürlüğüne odaklanırken, hukukun işleyişinde önemli bir rol oynar. Bir kişi, suçlamaların yanlış olduğunu düşünüyorsa veya ifadesi onun aleyhine kullanılabilirse, susma hakkını kullanarak kendisini koruma hakkına sahiptir. Bu, hukukun adaleti sağlama amacına hizmet eder çünkü bir kişinin susması, yanlış bilgi veya zorlama altında verilen ifadelerin engellenmesine ve haksız suçlamalara karşı koruma sağlar. Bu nedenle mazeret teorisi, adaletin ve delil güvenirliginin korunmasına yönelik önemli bir yaklaşımı temsil eder.

Hukuk sisteminde, uygulama noktasında birtakım farklılıklar söz konusu olmaktadır. Ceza hukuku için geçerli olan sistem, vicdani kanaat anlayışına dayalı olarak ilerlemektedir. Burada kastedilen delil sisteminin hukuka uygun deliller kapsamında ele alınması gerektiğidir. Ceza mahkemesinde birey, hukuk sistemine dayalı olmayan bir delil kullanamaz. Bu anlamda susma hakkının güçlendirilmesi toplanılan delillerin güvenilir bir şekilde ve hukuka uygun olarak tespit edilmesidir. Bir kişinin beyanını elde etmek için işkenceye maruz kalması halinde, kişi işkencenin devam etmemesi için istenilen cevabı verebilir. Bu halde elde edilen beyanın, güvenilir bir delil olarak değerlendirilmesi mümkün olamaz. Kişinin susma hakkına sahip olması halinde kendisinden alınan beyanın hukuki geçerliliği daha mümkün olacaktır. Buna göre, sesiz kalma hakkına sahip olan kişinin beyanda bulunması ve ikrarı gönüllülük esasını sağlamak adına önemlidir.

2.3.2 İtham Sistemi

Anglo-Sakson hukukunun itham sistemine dayanıyor olması, susma hakkının şekillenmesindeki en temel sistemsel özelliktir. En eski yargılama sistemi diyebileceğimiz Antik Yunan ve Roma'da uygulanan itham sisteminde, özel hukuk yargılamalarında olduğu gibi tarafların egemenliği söz konusuydu.⁹⁴ Yargılama sisteminin ilk süreçlerinden bu yana uygulanan itham sistemine göre, tarafların egemenliğini içeren ilkeler söz konusudur. Eğer ki suç toplumsal çıkarların korunmasını içeriyorsa itham, toplumu temsil etme hakkına sahip bir kimse tarafından gerçekleştirilmekteydi. İtham sisteminde, her iki tarafın da eşitliğine göre hareket edilmekteydi. Bu eşitliğe göre; taraflardan diğerine yönelik suç iddiasında bulunan kimsenin iddia etmiş olduğu durumu ispat etmesi beklenmekteydi. İspat gerçekleşene kadar ise, suçlanan kişi suçsuz bir konumda değerlendirilmekteydi.⁹⁵ Avrupa'da ise; tahkik sistemine göre gelişim göstermektedir. Bu sisteme göre yargılamanın gerçekleşmesi tanık üzerinden meydana gelir. Tanık tarafından verilmiş olan beyana cevap vermeye yönelik bir davet gerçekleştirilmektedir. Sistemin temeli, delillerin bir araya getirilmesi ve hakimin delillerden hangisini kullanacağına karar vermesine dayalı bir anlayış söz konusudur.

İddiada bulunan kimsenin bu iddiayı kanıtlamakla yükümlü olduğu itham sistemi, kişinin susma hakkını kendi aleyhinde olacak durumlarda muhakemeye katılmama şeklinde kullanma yetkisine sahip olmasıdır. Yani bir kimsenin, suçlu olduğu iddiasından dolayı suçsuz olduğunu kanıtlamak için herhangi bir girişimde bulunması gerekmektedir.

2.3.3 Özel Hayatın Gizliliği

Özel hayatın gizliliği hakkının amacı, kişiyi kamu otoritelerinin keyfi eylemlerine karşı korumaktır. AİHS m. 8/1; *“Her kişi, özel yaşamına ve aile yaşamına, konutuna ve haberleşmesine saygı gösterilmesi hakkına sahiptir.”* gereğince kişinin, özel yaşamına ve aile yaşamına, konutuna ve haberleşmesine saygı gösterilmesi hakkına sahip olduğu belirtilerek güvence altına alınmıştır. Bu hak, ayrıca Mahkeme içtihatları tarafından yorumlanır ve güçlendirilir. Özel hayat, kapsamlı tanımlamaya elverişli olmayan bir

---

⁹⁴ Demirbaş, Timur: **Hazırlık Soruşturmasında Savunma, Sahir Erman'a Armağan**, 1999, s. 189; Bahri Öztürk ve diğerleri, *Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemeleri Hukuku*, Ankara, Seçkin Yay., 2010, s. 32.

⁹⁵ Çınar, **a.g.e.**, s. 45.

kavramdır. Kişisel bilgiler, kanunlara aykırı olmayacak şekilde işlenmeli ve belirli amaçlar için saklanmalıdır. Saklanma amaçlarına uygun, doğru ve gerektiğinde güncel tutulmalı, kişisel verileri işlenen kişinin kimliğinin tespit edilmesini sağlayacak şekilde muhafaza edilmelidir.⁹⁶

Bir kişinin kişisel verilerinin, internet üzerinde işlenmesine ilişkin özgür ve açık rızasının 'Sözleşme' ye alınması konusu tartışmalıdır. Bilgilendirilmiş onam, sosyal ağ hizmetlerine ilişkin olarak insan haklarının korunmasına ilişkin üye devletlere özellikle, sosyal ağlar, kişisel verileri dağıtılmadan veya başlangıçta toplanma amaçları için gerekli olanın dışında kullanılmadan önce kullanıcılarının bilgilendirilmiş onayını alma zorunluluğunu ifade eder. Aynı şekilde, kullanıcılar da onaylarını geri alabilmelidir.⁹⁷ İfade edilen tüm bu özellikler, bir kişinin özel hayatının korunması prensibi, hukuk sistemi içerisinde her durumda ortaya çıkar. Bunlardan biri de sanık ya da tanık statüsünde yer alan kişinin özel hayatına saygı duyulması gerektiğidir. Ceza muhakemesinde, kişiye yönelik iddia edilen suç her ne olursa olsun, mahremiyetine daha özenli halde koruma sağlanmalıdır.

Avrupa İnsan Hakları Komisyonu: '*Özel hayata saygı hakkı, mahremiyet hakkıdır, herkesin istediği gibi yaşama hakkıdır. Ancak özel hayata saygı hakkı burada bitmez*' ifadesiyle, kişinin kendi kişiliğini gerçekleştirme adına diğer kişilerle duygusal ilişkiler içinde bulunma ve geliştirme hakkını içerdiğini belirtmiştir. Mahkeme, Niemitz/Almanya (Başvuru No: 13710/88, 16.12.1992) davasında; özel hayata saygının başkalarıyla ilişki geliştirmeye yönelik belirli bir hakkı kapsadığını tespit etmiştir.⁹⁸ Mahkeme, özel hayat kavramının bir tanımını yapmaya çalışmanın gerekli olduğunu belirtmeyip, bireyin kendi hayatını istediği gibi yaşayabileceği bir şekilde sınırlamanın ve bu alanın kapsamadığı dışarıyı bütünüyle dışlamanın gerekliliğini belirtmiştir. Özel hayata saygı, belirli bir dereceye kadar diğer insanlarla ilişki kurma ve geliştirme hakkını da içermelidir. Bu davada Mahkeme, AIHS 8. maddesinin bazı durumlarda iş yerlerini de kapsadığına karar

---

⁹⁶ Gemalmaz, Mehmet Semih: **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukuku Belgeleri I. Cilt: Bölgesel Sistemler**, Legal Yay., İstanbul 2011, s. 11.

⁹⁷ Korkmaz, Ali: 'İnsan Hakları Bağlamında Özel Hayatın Gizliliği ve Korunması', **Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, C. 2014, S. 3, 2014, s. 101.

⁹⁸ Türkel, Nagihan: '**Özel Hayatın Gizliliği İhlal Suçu**', Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2010, s. 65.

vererek özel hayat kavramını önemli ölçüde genişletmiştir: *‘Özel hayat kavramı anlayışının, profesyonel veya ticari nitelikteki faaliyetleri dışlamak için alınmasının ilkesel bir nedeni yok gibi görünmektedir, çünkü çalışma hayatları boyunca insanların çoğu, dış dünyayla ilişkiler geliştirmek için önemli bir fırsata sahiptir. Bu görüş, kişinin hangi faaliyetlerinin iş hayatının bir gereği olduğunu ve hangilerinin olmadığını çok açık şekilde ayırt etmenin mümkün olmadığını desteklemektedir. Bu nedenle, özellikle serbest meslek icra eden bir kişinin, belirli bir anda hangi sıfatla hareket ettiğini bilmek imkânsız şekilde hayatının bir parçası olabilir.’*⁹⁹Kişinin aleyhine kullanılma durumunda vereceği cevap kendisi için yargılamada kullanılacak olsa dahi, bu kişinin özel hayatına ilişkin olabilir ve kişi bilgiyi vermekten kaçınabilir. Tüm bunlar, özel hayat gizliliği ve susma hakkı kapsamında ele alınır.

2.4 SUSMA HAKKININ HUKUKİ NİTELİĞİ

Sessiz kalmanın, bir kişinin her zaman susma hakkına sahip olduğunu söylemek olmadığını belirtmekte fayda var. Söz konusu duruma örnek olarak; bazı durumlarda polis, suçlayıcı delil olarak sessizliğin kendisini kullanabilir. Bir kişinin, esasen polisle konuşmayı veya sorularını yanıtlamayı reddetme hakkı anlamına gelen susma hakkına sahip olup olmadığı sorusunun basit bir yanıtı yoktur. Genel bir kural olarak, hiç kimse polisle konuşmak zorunda değildir, ancak sözlü olmayan iletişim bile bazı durumlarda suç teşkil edebilir. Burada susma hakkı her ne kadar pasif bir hak niteliğinde olsa bile, sanığın kişilik hakkının bir ifade biçimi olduğu¹⁰⁰ unutulmamalıdır.

Yargıtay Ceza Genel Kurulu’nun 11.04.2019 tarihli kararında¹⁰¹ susma hakkına dair açıklamaları şu şekildedir: *“Şüpheli ya da sanığın susma hakkını kullanması aleyhine delil oluşturmaz. Mesela sanığın susma hakkını kullanması nedeniyle hakkında Türk Ceza Kanunu 62 inci madde kapsamında takdiri indirim nedenlerinin uygulanmaması ya da cezanın ertelenmemesi veya verilen kısa süreli hürriyeti bağlayıcı cezanın seçenek yaptırımlara çevrilmemesi dürüst yargılanma hakkı ile bağdaşmaz. Susma, şüpheli ya da*

---

⁹⁹ Centel, Nur: **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Beta Yay., İstanbul, 2005, s. 54.

¹⁰⁰ Zafer, Hamide: **Faile Yardım Suçu ve Müdafinin Bu Suçtan Sorumluluğu**, Beta Yay., 2004, s. 280.

¹⁰¹ YCGK, E. 2017/723, K. 2018/562, T. 11.04.2019, <https://karararama.yargitay.gov.tr>, (E.T.: 08.09.2023)

sanığın suçunu ikrar ettiği anlamına gelmez. Susma hakkının iki yönü vardır. Birinci yönü sanığın yargı mercii önünde kendini suçlayacak beyanda bulunmaması ya da bu nitelikli bir delili vermemesidir. İkinci yönü ise sanığın sorulan sorulara susma ile karşılık vermesinin aleyhine sonuç doğurmamasıdır. Yani mahkeme sanığın susması dolayısıyla aleyhte bir çıkarımda bulunamaz. Çünkü sanığın susması kişilik özelliklerinin kötü olduğu dolayısıyla yeni bir suç işleyebileceği anlamını taşımayacağı gibi, duruşmadaki tutum ve davranışlarının da kötü olduğu anlamına gelmeyecektir. Karara göre; susma hakkının iki önemli yönü vardır: ilki sanığın kendini suçlayacak ifadelerde bulunmaması veya nitelikli bir delil sunmamasıdır, ikinci olarak sanığın sorulara susma hakkını kullanarak yanıt vermesinin bu kişi aleyhine sonuç doğurmamasıdır. Bu çerçevede mahkeme, sanığın susma hakkını kötü niyetle kullanıldığına dair çıkarımda bulunamaz. Şüpheli veya sanığın susma hakkını kullanması, bu kişinin suçunu kabul ettiği anlamına gelmez. Yani, susma hakkını kullanmak suçlu olduğunun bir göstergesi değildir.

Ceza muhakemesindeki aşamalar birbirinden bağımsız olmayıp, birbirine bağlı olarak ve toplanan bilgilerin ilerleyen aşamalarda kullanılabilmesi önemlidir. Bu, adil bir yargılamanın temelini oluşturur çünkü haksız bir şekilde elde edilen bilgilerin sonuçları üzerinde olumsuz etkiler yaratabilir. Söz konusu hükümler, müdafinin bulunmadığı ve kolluk tarafından alınan ifadeler bakımından çeşitli hukuki sonuçlar öngörmektedir. Bu hukuki sonuçlar, kollukta susma hakkını kullanamayan veya çeşitli hukuka aykırı yöntemlerle açıklamalarda bulunmak zorunda kalan kişinin susma hakkını koruma altına almaktadır. Susma hakkına ilişkin bildirim yükümlülüğü, ifadeyi alan veya sorguyu gerçekleştiren kişilerce yerine getirilmelidir. Şüpheli veya sanığın susma hakkını biliyor olması veya avukat tarafından bu hak konusunda aydınlatılmış olması bildirim yükümlülüğünü kaldırmayacaktır.

Susma hakkının, mutlak olmadığı ve bazı durumlarda kişinin kendisine ait bilgileri vermekle yükümlü tutulabileceği haller mevcuttur. Susma hakkının kullanılması, kişi aleyhine bir sonuç çıkarılması anlamına gelmeyip, olayın özelliklerine göre yapılan değerlendirmedir. Tam susma, kısmi susma veya geçici susma halinde, olayda sessizliğe dayalı olumsuz çıkarımlar, başka deliller bulunduğu için adil yargılanma hakkının ihlalini oluşturmayabilecektir. Kişinin susma hakkını kullanmış olması, aleyhine bir delil ve karine

olarak kabul edilemeyeceği gibi, bunun hukukun maddi gerçeği araştırma ilkesi kapsamında önemli olduğu açıktır.

Susma hakkı, hukuki bir hak olarak birçok ülkenin anayasaları ve yasaları tarafından korunan önemli bir ilkedir. Bu hak hem AİHS gibi uluslararası anlaşmalar hem de ulusal hukuk sistemleri tarafından güvence altına alınır. AİHS' in 6. maddesi, adil yargılanma hakkını düzenler ve bu kapsamda susma hakkını içerir. AİHS' e taraf olan ülkeler, bu madde gereği şüphelilere ve sanıklara ifade verme konusunda zorlama yapmamayı taahhüt ederler. Türkiye'de de Anayasa ve Ceza Muhakemesi Kanunu gibi hukuki belgeler, susma hakkını koruyucu hükümler içerir. Bu hükümler, şüpheli veya sanıkların ifade verme konusundaki haklarını güvence altına alır. Ayrıca, Yargıtay içtihatları da bu hak konusunda rehber niteliğindedir ve bu hakların korunmasına katkı sağlar. Susma hakkı, hukuki bir nitelik taşıyan ve bireylerin yasal olarak kullanabileceği önemli bir haktır ve adaletin sağlanması için kritik bir rol oynar.

Türk hukukunda susma hakkının özü, en genel hali ile ifade özgürlüğüne dayandırılmaktadır. Buna göre, kişi aleyhine olacak bir açıklamaya katılma zorunluluğuna mecbur değildir. Tüm bu doğrultuda, susma hakkının iki ayrı yönünden bahsedilmektedir: Birincisi, bireyin yetkili makamlar önünde kendisine yönelik suçlayıcı bir açıklamada bulunma ve delil verme noktasında zorlanmamasıdır. İkincisi ise, kişinin susma hakkını kullanıyor olmasının kendisi için aleyhinde kullanılacak bir delil niteliğinde olmamasıdır. CMK'de, bir suç isnat edilmiş bir kişinin suçsuzluğunu ispatlama zorunluluğu vardır. Bu noktada sanık ya da şüphelinin susma hakkını kullanması suça yönelik bir kabul teşkil etmez. Susma hakkının hukuki niteliğinde bir diğer yandan tanıklıktan çekinmenin düzenlendiği maddede, kişiye kendisi ve yakınlarını bir ceza kovuşturmasına uğratılabilecek nitelikteki sorulara yanıt vermeyi reddetme hakkı tanınmaktadır. Aynı kanunun devamında; şüpheli veya sanığın ifadesi alınmadan ya da sorguya çekilmeden önce yüklenen suç hakkında açıklamada bulunmamasının kanuni hakkı olduğunun söylenmesi zorunluluğuna değinilmiştir. Ayrıca şüpheli ve sanığın beyanının özgür iradesine dayanması gerektiğini, aksi durumun ifade alma ve sorguda yasak usul olarak kabul edileceği belirtilmiştir. Yasalar ve Anayasa tarafından koruma altında olan susma hakkının, gerçek anlamda bir hak ve teminat altında olduğu açıktır.

2.5 SUSMA HAKKININ MUHTEVASI, ÇEŞİTLERİ VE SINIRLARI

Susma hakkı, belli birtakım muhteva, çeşitlilik ve sınırlara sahiptir. Araştırmanın bu kısmında susma hakkına dair bu sınırları, susma hakkının muhtevası ve çeşitleri ele alınacaktır.

2.5.1 Susma Hakkının Muhtevası

Susma hakkı, hukukun temel bir unsuru olup, ceza soruşturması veya yargılamalar sırasında bireylerin kullanabileceği önemli bir hak olarak kabul edilir. Bu hak, bireyin kendisini ifşa etmek veya incitici ifadelerden kaçınma zorunluluğu olmadan sessiz kalma veya ifade verme hakkını içerir. Susma hakkı, kişisel özgürlüğün ve adil yargılamanın korunmasına yönelik önemli bir unsur olarak hukukun temel prensiplerinden birini oluşturur.

Susma hakkının muhtevasını hukuki olarak daha ayrıntılı bir şekilde açıklarsak; bu hak, bir bireyin suçlu olduğunu kabul etmek veya kendisini suçlayıcı ifadelerle açıklamak zorunda olmadığını belirtir. Bir kişi, sessiz kalmayı veya sorulara cevap vermemeyi tercih edebilir. Masumiyet karinesi, bir kişinin suçlu ilan edilmedikçe mahkeme kararı ile suçlu sayılmaması ilkesini yansıtır. Susma hakkı, bu ilkeyi destekler ve bir kişinin suçlu olduğunu ispatlamak yerine suçlu olmadığını kanıtlamak zorunda olmadan suçlamalara karşı koruma sağlar. Susma hakkı, hukuki teminatlarla güvence altına alınmıştır. Bu teminatlar, bireyin susma hakkını koruma amacını taşır. Susma hakkı, ceza soruşturması sırasında, polis sorgulamalarında ve mahkeme duruşmalarında kullanılabilir. Bir kişi, kendisine yöneltilen soruları cevaplamak yerine susma hakkını kullanabilir. Ancak, kamu güvenliği ve toplumun çıkarları gibi istisnalar olabilir, ancak bu istisnalar sıkı bir şekilde yasalara ve temel haklara uygun olmalıdır. Susma hakkı hem ceza davalarında hem de sivil davalar, yöntem ve süreçlerine uygun bir şekilde kullanılabilir. Bu hak, adil yargılama ve masumiyet karinesi gibi temel hukuk ilkelerini destekler ve hukuk sistemlerinin adaletini güvence altına alır.

Türk hukuk sistemi içinde susma hakkı, Anayasa'nın 38. maddesinin beşinci fıkrasıyla bağlantılıdır ve bu maddeye göre kimsenin kendisi veya yasada belirtilen yakınları aleyhine suçlayıcı bir ifade vermeye veya kanıt sunmaya zorlanamayacağı hükme bağlanmıştır. CMK ise susma hakkına ilişkin madde 147'nin 1. fıkrası (e) bendi, kişilere

kendilerine yöneltilen suçlamalara karşı açıklama yapmama hakkını tanır. Ayrıca, CMK madde 90'nın 4. fıkrasında yakalanan bir kişiye kolluk güçlerinin hatırlatması gereken kanuni haklardan birinin susma hakkı olduğu ifade edilir.¹⁰² Bir suç şüphesi altında yer alan kimsenin, kendisine yöneltilen soruları yanıtlamaması ya da soruları reddetmesi halinde kendisi için olumsuz şekilde sonuç doğuramayacağı kabul edilir. YCGK suç şüphesi altındaki kişinin susma hakkını kullanmasının, suçu kabul etmek anlamına gelmediği ve ayrıca savunmasını kanıtlamakla yükümlü olmadığı belirtmektedir. Bir kişinin susma hakkını kullanması veya suçlamalara karşı sessiz kalmayı tercih etmesi, suçu kabul ettiği veya savunmasını kanıtlaması gerektiği anlamına gelmez.¹⁰³ Gerçekten de bir kişinin susma hakkını kullanması, onun masumiyetini zedelemeyi veya suçlu olduğunu göstermez. Suçlu bulunabilmesi için yeterli ve inandırıcı delil ve kanıtların sunulması gerekmektedir.

2.5.2 Susma Hakkının Çeşitleri

Susma hakkı, hukukun ve insan haklarının önemli bir parçasıdır ve farklı bilimsel ve hukuki disiplinlerde incelenir. Bu hak, bireylerin ifade verme veya sessiz kalma özgürlüğünü korurken adaletin ve kişisel özgürlüklerin sağlanmasına katkıda bulunur. Susma hakkının çeşit ve uygulamaları, yerel yasalara ve mahkeme kararlarına bağlı olarak değişebilir. Bu çerçevede susma hakkının çeşitlerini daha ayrıntılı bir şekilde açıklarsak:

2.5.2.1 Tam susma

Şüpheli veya sanık statüsündeki bir kişinin muhakeme boyunca kendisine yöneltilmiş olan her türlü suçlamaya karşı sessiz kalmayı tercih etme hakkını ifade eder. Bu, kişinin kendisini suçlamaktan kaçınma hakkını en üst düzeyde korur. Tam susma, kişinin sessiz kalarak kendi aleyhine kullanılmasını engeller. Yani, mahkeme veya savcı, kişinin sessiz kalmasını veya ifade vermemesini, suçluluğuna dair bir kanıt olarak yorumlayamaz. Ayrıca, kişinin kimliği dışındaki bilgilere cevap vermemesi veya yalnızca suçu işlemediğini söylemesi de tam susma olarak kabul edilir.

---

¹⁰² İtişgen, Rezzan: **Kişinin Kendi Kendini Suçlamaya Zorlanması İlkesi ve Susma Hakkı**, On İki Levha Yay., İstanbul 2013, s. 64.

¹⁰³ Kağıtçıoğlu, Mutlu: 'Kurgudan Gerçekliğe Uzanan Bir Tartışma Alanı: Susma Hakkının İdare Hukukunda Yeri Var mıdır?' **TBB Dergisi**, C. 2018, S. 134, 2018, s. 137.

2.5.2.2 Kısmi susma

Bir kimsenin sürecin belli bir kısmında konuşup, belli bir kısmında ise susma hakkını kullanmasıdır. Kendisine verilmiş kısmi bir susma hakkı olmaması halinde kişi ya konuşma ya da tümüyle susma gibi bir duruma mecbur kalacaktır. Bu ise, zaman zaman susma hakkının mecbur kullanılması ya da kullanılmaması durumuna neden olacaktır. Bu konudaki baskın görüşe göre; kişinin bu hakkını kullanması ve yalnızca birtakım sorulara yanıt vermesi halinde mahkeme bu durumu değerlendirme hakkına sahiptir.¹⁰⁴Bu doğrultuda, susmanın aleyhe kullanılmayacağı kabul görmektedir.

2.5.2.3 Geçici susma

Kişinin belli makamlar karşısında susma hakkını kullanıp, belli makamlar karşısında ifade vermesi olarak tanımlanır. Polis ifadesi sırasında susma hakkını kullanan bir kimsenin, mahkeme huzurunda konuşması ve ifade vermesi geçici susmaya örnek olarak verilebilir. Burada şüpheli ya da sanık konumunda yer alan kişi, ilk olarak susma hakkını kullanıp, ardından sunulan delillere göre yapmış olduğu bir değerlendirme sonrasında susmaya devam edebilir ya da bir ifadede bulunabilir. Bu noktada bazı uzmanlara göre önemli olan, kişinin susma hakkını sonradan kullanması ya da duruma göre belirlemesinin ne şekilde anlaşılacağıdır. Çünkü şüpheli ya da sanığın böyle bir şeyi tercih etmesi, elde edilen delillerin güvenilir olmasını önemli ölçüde etkileyeceği düşünülmektedir.¹⁰⁵Bu görüşü savunanlara göre; var olan bu susma durumu mahkeme tarafından değerlendirmeye tabii tutulması gereken bir noktada yer almaktadır. Aynı zamanda kişinin konuşmaya dair rızasından her zaman vazgeçme hakkı da beraberinde bulunur.

Türk hukukunda geçici susma hakkı, CMK m. 213 tarafından düzenlenir. Bu maddeye göre, sanık ve tanık açısından şu durumlar söz konusu olabilir: *“Aralarında çelişki bulunması halinde; sanığın, hâkim veya mahkeme huzurunda yaptığı açıklamalar ile Cumhuriyet savcısı tarafından alınan veya müdafinin hazır bulunduğu kolluk ifadesine ilişkin tutanaklar duruşmada okunabilir.”* Buna göre 3 ihtimal söz konusu olabilir: 1. Daha

---

¹⁰⁴ Uğurlubay, Gülsün / Haydar, Nuran / Korkmaz, Mehmet: ‘Seri Muhakeme Usulüne İlişkin Sorunlar’, *ASBÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 1, 2019, s. 267.

¹⁰⁵Öztürk, Müberra: ‘*Hukuka Kesin Aykırılık Hali Olarak Savunma Hakkının Kısıtlanması*’, İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019, s. 54.

önceki bir aşamada suçunu ikrar eden sanık, hâkim veya mahkeme önünde de ikrarda bulunabilir. Bu takdirde önceki beyanları, duruşmada okunur. 2. Daha önceki bir aşamada suçunu ikrar eden sanık, duruşmada susma hakkını kullanabilir. 3. Daha önceki bir aşamada suçunu ikrar eden sanık, duruşmada suç işlediğini inkâr edebilir. Bu takdirde sanığın bu şekildeki çelişkili tutumunun önceki ifadesinin okunmasını gerektireceği ileri sürülmektedir.¹⁰⁶Bu düzenleme, sanık veya tanığın duruşma sırasında susma hakkını kullanma veya önceki ifadeleri ile çelişkili beyanda bulunma hakkını korur. Hukuki süreçteki tutumlarına göre, önceki ifadelerin mahkeme önünde okunması veya tekrar edilmesi gerekebilir.

2.5.3 Susma Hakkının Sınırları

Kişinin susma hakkını kullanıyor olmasının, kendisinin aleyhine olup olmayacağı ya da elde edilen beyanın hangi şartlar altında elde edileceğinin sınırları daha belirgin bir şekildedir. Bu ise susma hakkının sınırlarını meydana getirir. ¹⁰⁷Zira CMK madde 147, şüpheli veya sanığın kendisine yöneltilen suçla ilgili açıklama yapmama hakkını düzenler. Bu madde, şüpheli veya sanığın susma hakkını korurken belirli sınırlamalar getirir. Maddeye göre şüpheli veya sanık, kendisine isnat edilen suçla ilgili olmayan soruları yanıtlamak zorunda değildir. Bu düzenleme, susma hakkının hukuki bir teminatını sağlar. Susma hakkı, birçok hukuk sistemi ve insan hakları belgesi tarafından korunan temel bir hak olsa da belli başlı sınırlamalara tabi tutulabilir. Bu sınırlamaların, adil yargılanma süreçlerini ve kamu güvenliğini korumak amacıyla uygulandığı unutulmamalıdır. Susma hakkının sınırlarına dair açıklamalar şöyle sıralanabilir:

2.5.3.1 Yalan beyan

Son yıllarda medyada sıkça yer alan yalan beyanlara dair vakalar, suçsuz insanların yanlışlıkla suçlu gibi görünmelerine neden olan hukuki bir soruna dikkat çekiyor. Bu sorun, sahte ve yanlış itirafların yanı sıra, polis sorgulama teknikleri, mahkeme prosedürleri ve psikolojik faktörlerle de ilgilidir. Araştırmacılar ve hukukçular, bu tür yanlış itiraf vakalarını tanımlayarak adalet sisteminin geliştirilmesine katkıda

---

¹⁰⁶ Şahin, Cumhuriyet: “Duruşmada Sanığın Önceki İfadelerinin Okunması-CMUK M. 247 Üzerine Bir İnceleme,” *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 22, S. 3, 2011, s. 23.

¹⁰⁷Kağıtçıoğlu, *a.g.m.*, s. 123.

bulunabilirler. Bu çerçevede araştırmacılar; polis sorgularının ses ve video kayıtlarını inceleyerek şüphelilerin nasıl sorgulandığını, hangi taktiklerin kullanıldığını ve sahte itirafların nasıl ortaya çıktığını sorgulama kayıtlarını inceleyerek anlamaya çalışırlar. Aynı şekilde psikologlar, şüphelilerin ifadelerini ve itiraflarını inceleyerek yalan tespit teknikleri geliştirirler. Dil analizi, vücut dilinin incelenmesi, stres seviyelerinin ölçülmesi gibi yöntemlerle yalan söyleme eğilimleri ve sahte itiraflar daha iyi anlaşılabilir. Bir diğer önlem olarak örnek yanlış itiraf vakaları, araştırmacılara, hukukçulara ve savunma avukatlarına sahte itirafların nasıl ortaya çıktığını ve nasıl önlenebileceğini daha iyi anlama fırsatı sunar. Bu vakaların incelenmesi, sahte itirafların ve yanlış itirafların önlenmesi ve tanımlanması, adalet sisteminin işleyişini iyileştirmek için önemlidir.

Türk hukuku, kişilere yalan beyanda bulunma halini belli yaptırımlara bağlamıştır. Ancak bu yaptırımlar, kendi içinde belli alanlara sahip olarak kişinin tanıklıkta bulunmama, beyan vermeme gibi haklar elde etmesini sağlamaktadır. Örneğin; bir kimse gerek kendi gerekse kanunlarca belirlenmiş olan yakınları noktasında bir beyanda bulunmama hakkına sahiptir. Bu durum Anayasanın 38. maddesinde, kimsenin kendisi ve yasada belirtilen yakınlarını suçlayıcı açıklamalarda bulunmaya zorlanamayacağı hükmü gereği ile ele alınmaktadır. Bu kapsamda, mahkeme sürecinin ve en genel hali ile adaletin gerçeği ortaya çıkarmasını sağlamada sorun yaşamasına neden olan ve belirlenmiş olan durumun çözüme kavuşmasının önüne geçen bir durum olarak yalan tanıklık kavramı ele alınmaktadır. 5237 sayılı Kanun'un tanıklık durumu ilgili maddesine göre; yalan tanıklık bir kimsenin hukuk sistemine uygunluğu olmayan bir durumun gerçekleşmesi durumunda, yetkili makamlar huzurunda doğru olmayan ifadelerde bulunma durumu olarak tanımlanır.¹⁰⁸

Hukumumuzda, bir kimsenin adil yargılanma hakkının gerçekleşmesi ve bu hakkın var olması hükme esas alınacak olan delil niteliğinde olan şeylerin hukuk sistemine uygun bir şekilde elde edilmesi ve gerçekliğe sahip olması gerekmektedir. Tanık beyanları, bu noktada devreye girer. Çünkü bir kimsenin yalan beyanda bulunuyor olması, elde edilen delillerin gerçekleri içeriyor olması ile uyumlu değildir. Mahkemeye karşı işlenen suçlardan olması nedeniyle hakkında yalan beyanda bulunulan kişinin onayının olması, bu

---

¹⁰⁸ Kır, Feyza: 'Yalan Tanıklık Suçu ve Etkin Pişmanlık,' AÜHD, C. 70, S. 3, 2021, s. 1110.

eylemin hukuka aykırılığını etkilemeyecek olup, söz konusu eylemi suç olmaktan çıkarmayacaktır.¹⁰⁹

Hukuki bir beyanda bulunma veya tanıklık yapma durumlarında beyanın hukuki niteliğinin değerlendirilmesi ve hukuka uygun delil toplama görevi, hukuk sistemi içindeki makamların temel sorumluluklarındandır. Hâkimin bu bağlamda, şüpheli veya sanığın yalan beyanını tespit etmesi, susma hakkını sınırlayan yasal bir çerçevede gerçekleşir. Ancak ceza muhakemesi sürecinde tanık olarak ifade verecek bir kişinin mahkeme karşısında susma hakkı bulunmamaktadır. Tanıklık yapacak kişi, tanıklık yapılacak duruma ilişkin bilgi vermeye zorunlu tutulur. Bu bağlamda tanık, susma hakkını kullanma opsiyonuna sahip değildir. Tüm bu durumlar, susma hakkının sınırları ve niteliği konusunda çeşitli boşlukların olduğunu göstermektedir. Bu boşluklardan biri, şüpheli veya sanığın yalan beyanda bulunma hakkıdır. Bu noktada, sınırları çizmek ve nasıl ele alınacağına dair belirli perspektiflerin belirlenmesi gerekmektedir. Özellikle, bir kişinin susma hakkını kullanmayıp beyanda bulunmasının, bu kişinin doğruluğu söyleme yükümlülüğü anlamına gelip gelmediğini belirlemek için bazı temel sınırlar bulunmaktadır. Mahkeme, tanık veya bilirkişi olarak ifade verecek bir kişinin, doğruluğu söyleme yükümlülüğünü bir tür mecburiyet olarak değerlendirir.¹¹⁰ Ancak, aynı zorunluluğun sanık için geçerli olmadığı unutulmamalıdır.

2.5.3.2 Şüpheli ve sanıkların kimliklerine ilişkin susmaları

Kimlik bilgisine dair susma hakkının varlığı veya yokluğu konusunda iki farklı görüş bulunmaktadır. Bir kişinin kimlik bilgilerini açıklamak zorunda olduğu yönündeki görüşün ve uygulamada genel kabul gören çoğunluğa göre; Türkiye'deki mevcut hukuk sisteminde, kimlik tespiti kamu görevlileri tarafından yapılmakta ve bu süreç mahkeme sürecinin bir parçası olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla, kişi susma hakkı kapsamında kimlik bilgilerini saklama hakkına sahip değildir. Örnek olarak; Kabahatler Kanunu madde 40'a göre, kişinin görevli bir kamu görevlisinin sorduğu kimlik bilgilerini vermesi gerektiği

---

¹⁰⁹ Ünver, Yener: **Adliye Karşı Suçlar**, Seçkin Yay., Ankara 2013, s. 35.

¹¹⁰ Mahmutoğlu, Fatih Selami: "Ceza Yargılamasında Katılanın, Aynı Zamanda CMK 45. Maddede Öngörülen Kişilerden Biri Olması Halinde, Tanıklıktan Çekilme Hakkını Kullanıp Kullanamayacağı Sorunu," **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C. 19, S. 2, 2013, s. 199.

belirtilir.¹¹¹ Kişi bu bilgiyi vermektan kaçınırsa, idari bir ceza ile karşı karşıya kalabilir ve kimliği tespit edilene kadar gözaltına alınabilir. Kimlik tespiti yapıldığında gözaltı durumu sona erer. Bu yaklaşım, birçok ülke için de geçerlidir. Kişinin kimlik bilgilerini vermeme hakkını savunan görüşe göre; kişi yakalanma durumuyla karşı karşıya olduğunda kimlik bilgilerini paylaşması, kişi için olumsuz sonuçlara yol açabilir. Çünkü kimlik bilgileri, kişinin ailesi, geçmişi, adresi gibi çok sayıda kişisel bilgiyi içerebilir.¹¹² Bu nedenle, kişiden alınan kimlik bilgileri ve bu bilgilere erişim, sanığın susma hakkını etkileyebilir ve bu noktada sessiz kalmak cezai yaptırımlara neden olabilir.

İfade alma ve sorguda sorulan soruların birincil amacı, kişilerin kimliklerinin belirlenmesidir. Ancak bu durum gerçekleşmişse, kişinin gerek ifade gerekse sorguda kimliğinin belirlenmiş olması önemli bir durum haline gelmektedir. Buna göre, kimlik tespitiyle belirtmek istenen durumun ne olduğu ve sınırı önemlidir. Bunun en temel nedeni, bu noktada var olan bu sınırların susma hakkının ihlal edilmesine neden olacak bir potansiyelde olmasıdır. CMK’de belirlenmiş madde kapsamında, bir kimsenin kimliğine yönelik isim, soy isim, anne ve baba adı, doğum yeri ve tarihi, nüfusta kayıtlı olduğu yer, medeni hali, ikametgâh durumu ve sabıkası öğrenilir. Bu noktada amaç, kişinin kimliğinin belirlenmesi olduğu için bu sınır dışına çıkılması halinde susma hakkını ihlal edecek durumlar meydana gelebilmektedir. Susma hakkı bir hak olarak nitelendirilmişse de AİHM düzenlemelerinde bu hak mutlak bir hak olarak kabul edilmemiştir. Bu durumda kimlik bilgisi, susma hakkına bir istisna olarak kabul edilmelidir.

2.5.3.3 Şüpheli ve sanıkların muhakeme sürecine tahammülü

Ceza muhakemesi sürecinde yükümlülükler; bir kişinin hukuki zorunlulukları ve davranış yükümlülüklerini ifade eder. Bu yükümlülükler, ceza muhakemesi sürecinde farklı paydaşlar arasında değişiklik gösterebilir. Örneğin; savcının delilleri toplama ve sunma yükümlülüğü vardır, savunma avukatının müvekkilini en iyi şekilde temsil etme ve savunma hakkını koruma görevi bulunurken, hâkimin tarafsızlık ve adaleti sağlama

---

¹¹¹Tunçer, Asuman: ‘Susma Hakkı Bağlamında Birtakım Ceza Muhakemesi İşlemlerinin Değerlendirilmesi’, *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 2, 2018, s. 159.

¹¹²Özen, İnci: ‘Şüpheli ve Sanığa Rağmen Bir Ceza Muhakemesi Hukuku Mu? Şüpheli ve Sanığın Ceza Muhakemesi İşlemlerine Katlanma Yükümlülüğü ve Bu Yükümlülüğün Sınırları Hakkında Düşünceler’, *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 7, 2017, s. 123.

yükümlülüğü vardır. Tahammül etme kavramı ise; ceza muhakemesi sürecinde bazı durumların kabul edilmesi gerektiğini ifade eder. Bu durumlar genellikle delillerin toplanması sırasında ortaya çıkar. Örneğin; fiziksel kimlik tespiti için gerektiğinde zor kullanma işlemi, tahammül etme yükümlülüğünün bir sonucu olabilir. Ancak, bu tür durumların adaletin sağlanması ve delillerin doğru şekilde toplanması için gerekliliği vurgulanırken, kötüye kullanılmasının önlenmesi büyük bir öneme sahiptir. Yani, temel haklar ve özgürlükler korunmalıdır ve bu tür işlemler sadece gerekli olduğu durumlarda ve uygun bir şekilde gerçekleştirilmelidir. Aksi takdirde, hakimler zor kullanma ve durumun incelemesini talep etme hakkına sahip olabilirler. Sonuç olarak, ceza muhakemesi sürecinde yükümlülükler ve tahammül etme kavramları, adaletin sağlanması ve temel insan haklarının korunması için hayati öneme sahiptir. Bu kavramların doğru anlaşılması ve dikkatlice uygulanması, adil bir hukuk sisteminin oluşturulmasına katkı sağlar.

2.5.3.4 Sağlık muayenesi ve numune alınması

Koruma tedbiri, ceza muhakemesi sürecinde hem şüpheli hem de sanık için uygulanabilen bir tedbirdir. Sağlık muayenesi ve vücuttan numune alınması işlemi, kişinin onayının alınması gerekli düzenlemelerle belirlenmiştir. Bu düzenlemeye göre; şüpheli, sanık veya diğer ilgililer, kendilerine aydınlatıcı bilgiler sunulmuş olmasına rağmen muayene veya numune verme konusunda onay vermezlerse, savcılık gerekli işlemleri yaparak hükmü zorla yerine getirecektir.

Kişisel haklar ve özgürlükler bağlamında, beden muayenesi ve vücuttan numune alınması, temelde vücut bütünlüğüne müdahale olarak değerlendirilir. CMK'nin 75. ve 76. maddelerinde, şüphelilerden veya sanıklardan talep edilen bir muayene veya örnek alma işlemi düzenlenmiştir. Ancak, kişinin rızası olmadığı durumlarda, yasada nasıl hareket edileceğine dair net bir açıklama bulunmamaktadır. Bazı uzmanlar, bu tür beden muayenelerini kişinin beden bütünlüğüne yönelik olumsuz bir müdahale olarak görmenin mümkün olmadığını düşünmektedirler. Aynı şekilde, beden muayenesi ve vücuttan numune almanın kişinin susma hakkını ihlal ettiğini savunan bir görüş de

bulunmaktadır.¹¹³ Beden muayenesi ve vücuttan numune alımı, suçun aydınlatılması ve delil elde etmek amacıyla başvuru bir koruma tedbiridir.

AİHM; kan, nefes, idrar, DNA örnekleri ve vücut dokularının zorla alınmasını, kendini suçlamaya zorlanamama ilkesinin ihlali olarak görmemektedir. Ancak AİHM, bu tür zorlama işleminin aşırı olmaması gerektiğini vurgulamıştır. Beden muayenesi ve vücuttan numune alma işlemlerini, özel hayata saygı hakkının düzenlendiği sekizinci madde kapsamında ele almıştır ve bu tedbirin yasanın uygun gördüğü ölçüde uygulanması durumunda herhangi bir ihlale neden olmayacağını belirtmiştir.¹¹⁴ AİHM, suçlayıcı nitelikteki verilerin zorla alınmasını susma hakkının ihlali olarak değerlendirirken, şüpheli veya sanığın isteğinden bağımsız olarak elde edilen diğer kanıtların kullanımını ise susma hakkını ihlal etmeyeceği olarak kabul etmektedir. Ancak, koruma tedbiri uygulanırken gerekli koşulların olmadığı durumlarda elde edilen veriler hukuka aykırı kabul edilecektir ve yargılamada kullanılamayacaktır.

2.5.3.5 Kanıtların sağlanması

Koruma tedbirleri kapsamında, şüphelinin veya sanığın üstü, eşyası, konutu ve kişiye ait diğer eşyalarının tamamı kanıt olarak değerlendirilmektedir. Arama kararı alınması ve uygulanması, hukuka uygun olduğunda kişinin katılması gereken bir durumu ifade eder. Arama işlemi sırasında, kişinin yanında delil olarak kabul edilen bir eşya bulunması durumunda, bu eşyanın muhafaza altına alınması zorunludur. Bu nedenle, Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 124. maddesi gereğince, kişinin delil niteliğindeki eşyaları teslim etme konusunda olumsuz bir tutum içinde olması durumunda disiplin hapsi uygulanabilir.¹¹⁵ Şüpheli veya sanık, delil niteliğindeki kanıtları teslim etmeye mecburdur ve bu mecburiyetin ihlali durumunda, zorunluluğa tabi tutulmak sorun teşkil etmeyecektir. AİHM'in 6. maddesi, adil yargılanma hakkını düzenler ve bu maddeye dayanarak susma hakkı da korunur. Susma hakkı sadece bir kişinin ifade vermektan kaçınma hakkı değil,

---

¹¹³Sarsıkoğlu, Şener: 'Türk Ceza Muhakemesi Hukukunda Beden Muayenesi ve Vücuttan Örnek Alınması', **Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 8, S. 2, 2013, s. 543.

¹¹⁴ Saunders / Birleşik Krallık, Başvuru No: 19187/91, 17.12.1996, p. 69, <http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-58009>, (E.T: 04.03.2023)

¹¹⁵Bayraktar, Bülent: 'Muhakemelerde Delillerin Önemi', **Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 12, S. 25, 2011, s. 37.

aynı zamanda kendi aleyhine olabilecek belgeleri teslim etmekten kaçınma hakkını da içerir. Bu, kişinin kendi suçlamalarına karşı kendini savunma hakkının temel bir parçasıdır. Bazı durumlarda kişinin sahip olduğu belgelerin aranması ve teslim edilmesi zorunlu hale gelebilir. Bu durum, "nemo tenetur" ilkesi olarak bilinir ve kişinin kendi aleyhine ifade vermek zorunda bırakılmamasını savunur. "Nemo tenetur" ilkesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve birçok ulusal yasada korunmaktadır. Bu nedenle, "nemo tenetur" ilkesine uygun bir denge bulma çabası, hukuk sistemlerinin temel zorluklarından biridir. AİHS kapsamında susma hakkı, sadece ifade vermektan kaçınma hakkını değil, aynı zamanda kendi aleyhine olacak belgelerin tesliminden kaçınma hakkını içerir.

2.5.3.6 Haberleşmenin kontrol edilmesi

İletişimin izlenmesi, şüpheli veya sanık olan kişinin iletişimi üzerinde dinleme veya kayıt yöntemlerinin kullanılması anlamına gelir. Bu, kişinin özel hayatının ve iletişim gizliliği haklarını ihlal eden bir durumdur. Ceza Muhakemesi Kanunu çerçevesinde, telekomünikasyon düzenlemelerinde dinleme, kayıt, sinyal verileri ve tespit gibi iletişim izleme önlemleri bulunmaktadır. Bu tedbirler, mevcut veya geçmiş suçlara ilişkin kanıtları ortaya çıkarmak amacıyla bazı suçlarla sınırlı olarak gizlice uygulanan koruma tedbirleridir. Anayasa'da iletişim gizliliği temel ilke olmasına rağmen, madde 22'de belirtilen açık haller ve hâkimin kararı ile iletişim gizliliğine müdahale edilebileceği ifade edilmiştir. Bu tedbir gizlice uygulanır; dolayısıyla bu, kişinin kendi aleyhine kullanılabilen ses kayıtları gibi ifadeleri verirken dikkatli olması gerektiği anlamına gelir. Bu ise kişinin, ses kaydı vb. bir durum söz konusu olduğunda vermiş olduğu beyanları kendisi aleyhine olacak bir noktada yer alsa dahi, delil niteliğinde kullanılmasına neden olur. ¹¹⁶

Schenk v. İsviçre davası,¹¹⁷ iletişimin izlenmesi ve bu verilerin mahkemede delil olarak kullanılmasıyla ilgili önemli bir örnektir. Bu davada başvuran kişi, telefonunun gizlice dinlenmesi ve bu yolla elde edilen verilerin mahkemede delil olarak kullanılmasını şikâyet etmiştir. AİHM, bu tür davaları ele alırken ulusal yasalara saygı gösterirken, aynı zamanda

---

¹¹⁶Koçer, Seçkin: "İletişimin Denetlenmesi Tedbirinde Tesadüfen Elde Edilen Deliller," **Adalet Dergisi**, C. 2, S. 65, 2020, s. 446.

¹¹⁷ **Schenk / İsviçre**, Başvuru No: 10862/84, 12/071988, p. 45-46, (E.T.: 06.09.2023)

ulusal mahkemelerin delil toplama yöntemlerini ve mahkemeye sunma şeklini adil ve insan haklarına uygun bir şekilde ele alması gerektiğini belirtir. AİHM, Schenk v. İsviçre davasında, iletişimin gizlice tespiti ve bu tür verilerin kullanılmasının adil yargılama hakkına aykırı olabileceğini vurgulamıştır. Mahkeme, bu tür delillerin kullanılmasının, ulusal mahkemelerin dikkatli bir şekilde değerlendirmesi gerektiğini ve adil yargılama hakkının ihlal edilmemesi için uygun önlemlerin alınması gerektiğini belirtmiştir.

2.6 SUSMA HAKKININ İHLALİ

Şüpheli ya da sanık konumunda olan bir kişinin suçlamalarla karşı karşıya kalması durumunda, olayla ilgili yöneltilen sorulara yanıt verme veya sessiz kalma hakkını kullanma konusundaki seçimini yapabilme hakkına susma hakkı denir. Bu hakkın ihlal edilmesi çeşitli durumlarla ilişkilendirilebilir ve bu nedenle tek bir tanımla sınırlı kalmamalıdır. Sessiz kalma hakkının temel amacı, kişilere suçlamalarına karşı savunma ve ifade özgürlüğü sağlamaktır. Sessiz kalma hakkının ihlali örneklerinden biri, bir şüpheli veya sanığın ifade verirken kendisine yöneltilen sorulara yanıt vermek zorunda bırakılması veya sessiz kalmak istediğinde buna engel olunmasıdır. Örneğin; kişiye sürekli olarak sorular sorulabilir, baskı uygulanabilir veya sessiz kalmak istediğinde engel olunabilir. Bu tür ihlaller, ulusal yasalar ve uluslararası insan hakları standartları tarafından korunan bir hakkın çiğnenmesi anlamına gelir. Bu tür uygulamalar hukuki sonuçlar doğurabilir ve mahkemeler tarafından incelenebilir.

Sessiz kalma hakkı, bir kişinin suçsuzluğunu veya suçluğunu kanıtlamak için kullanabileceği bir hak olarak kabul edilir ve suçsuzluğunu kabul etmek istemeyen bir kişinin bu hakkını kullanması yaygın bir uygulamadır. Bu nedenle, bu hakkın korunması ve ihlalinin önlenmesi, adil bir yargılama sisteminin temel bir unsurudur. Sessiz kalma hakkı, birçok yargı alanında, uluslararası sözleşmelerde ve hem ulusal hem de uluslararası mahkemelerin içtihatlarında adil ceza yargılamasının önemli bir garantisi olarak kabul edilir. Ancak bu hakkın ne ölçüde güvenilir olduğu ve şüpheli için olumsuz sonuçlara yol açıp açamayacağı konusunda tartışmalar vardır.¹¹⁸ Şüphelinin sessizliğinden olumsuz

---

¹¹⁸Aytekin, Asuman: **Ceza Muhakemesi Hukukunda Suçsuzluk Karinesi ve Susma Hakkı**, Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, İstanbul 2000, s. 45.

sonuçlar çıkarılıp çıkarılamayacağı ve hangi koşullarda çıkarılabileceği sorusu hala çözümsüz kalmıştır.

Susma hakkının sınırları ve nasıl uygulanacağı konusundaki tartışmalar, farklı hukuki sistemlerden kaynaklanır. Bu nedenle, uluslararası ve ulusal hukukun yanı sıra uluslararası mahkemelerin içtihatları, bu hakkın nasıl kullanılabilceği konusunda rehberlik sağlar. Ancak susma hakkının tam kapsamı ve uygulanabilirliği hala tartışmalı bir konu olarak devam etmektedir. Sonuç olarak susma hakkı, suç şüphesi altındaki bir kişinin kendini zorla suçlamasını engellemek ve adil bir yargılama süreci sağlamak amacıyla korunmalıdır. şüpheli veya sanık, susma hakkını kullanma seçeneğine sahiptir ve bu hakkın kullanılmasından dolayı olumsuz sonuçlar çıkarılamaz. Ancak, soruşturma veya kovuşturmanın genişletilmesi gibi bazı sınırlamalar da uygulanabilir.

2.6.1 Susma Hakkının Bilinmemesi

Bir kişinin yaşadığı durum karşısında susma hakkının ihlal edildiğini anlaması, öncelikle bu hakkını biliyor olması ile mümkündür. CMK'nin 90. maddesinin 4. fıkrasında yakalanan kişiye kanuni haklarının derhal bildirilmesi gerektiği düzenlenmiştir. Kanunun 147. maddesine göre; yakalan bir kişi için sahip olduğu hukuki hakların bildirilmesi gerekmektedir. Kanunda var olan bu düzenleme kapsamında, kişiden ifade alınması ve sorgulanmasından önce sahip olduğu haklara yönelik tam bir bilgilendirme söz konusu olmalıdır. İfade edilen bu haklar ise şu şekildedir:¹¹⁹İřlediđi suçu öğrenme hakkı, susma hakkı, yakını konumunda yer alan kişilere haber verme hakkı, müdafii yardımlardan yararlanma hakkı, lehine olacak delilleri sunma hakkıdır.

Kişiye sahip olduğu hakka yönelik bilgilendirme, soruşturma evresinde savcı ya da kolluk tarafından, kovuşturma evresinde ise hâkim tarafından aktarılmaktadır. Öyle ki daha öncesinde susma hakkına yönelik bir bilgilendirme yapılmış olmasına rağmen, tekrar alınacak bir ifadede ya da sorgulamada bilgilendirmenin tekrar etmesi önem teşkil eder. Eğer kişiye bilgilendirme yapılmadan ifade alma ve sorgulama gerçekleştirilirse, bu durum bozma nedeni olarak ele alınmaktadır. Aynı şekilde kişinin tekrar bir ifade ya da sorgu sürecine dahil olması halinde, yeni bir bilgilendirme yapılmamış olması da bir bozma

---

¹¹⁹řahin, Cumhuriyet: 'Duruşmada Sanığın Önceki İfadelerinin Okunması-CMUK M. 247 Üzerine Bir İnceleme', **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 2, 2011, s. 44.

nedeni olarak ele alınır. Bu noktada yapılan bilgilendirmenin açık bir anlatım ile karşı tarafın anlamasına uygun şekilde yapılması önemlidir. Eğer kişi farklı bir dile sahipse, konuştuğu ve anlayacağı dil üzerinden bilgilendirme yapılması gerekmektedir. Bireyin ifadesi alınırken ya da sorgulama sürecine dahil olurken yaşamış olduğu psikolojik zorlanma hali sırasında sahip olduğu hakları bilmesi ve emin olması bu hakların işlevsel kullanılması adına büyük bir önem taşımaktadır.

2.6.2 Memnu İfadeler ve Sorgulama Usulleri

Bireyin sahip olduğu özgür iradesinin birtakım yöntemler ile elinden alınması, buna yönelik olumsuz davranışlarda bulunmak susma hakkının ihlal edilmesine neden olmaktadır. Bir kimsenin vermiş olduğu beyanın, delil olarak hukuk çerçevesinde kullanılması ve buna bağlı olarak adalet sürecinin devreye girmesi, ancak o beyanın kişinin kendi iradesiyle vermiş olması yoluyla mümkündür. Bu noktada şüpheli ya da sanıktan beyan almaya yönelik her türlü yaptırım, beyanın delil olarak ele alınmasının önüne geçmektedir. Bu doğrultuda CMK’de, kişinin susma hakkı ve beyanını olumsuz yönde etkileyen yöntemler ve ihlaller sıralanacaktır.

2.6.2.1 Uygunsuz davranışlar

Bir kişinin susma hakkı ihlal edildiğinde veya ifade vermesi engellenmeye çalışıldığında, bedensel veya ruhsal zarar veren her türlü davranışın uygunsuz olduğu kabul edilmelidir. Bu uygunsuz davranışlar şunları içerebilir:¹²⁰ kişinin saçlarının çekilmesi, ağzının el veya herhangi bir cisimle tıkanması, kişiye tokat atılması veya yüksek seslere maruz bırakılması gibi durumlar. Ceza Muhakemesi Kanunu'na göre, şüpheli ve sanığın ifadeleri özgürce alınmalıdır. Bu nedenle, ifade alma sürecinde kişilere karşı kötü muamele, işkence, ilaç verme, yorucu yöntemler, aldatma, zorlama veya tehdit gibi yöntemler kullanılamaz.

2.6.2.2 İşkence ve diğer uygunsuz durumlar

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 9 Aralık 1975 tarihli İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşmesi gereğince işkence ve kötü muamele ile mücadele etmek amacıyla uluslararası toplum tarafından kabul edilen

---

¹²⁰ Gödekli, Mehmet: ‘Türk Ceza Muhakemesinde Maddi Gerçeğe Ulaşmanın Ön Koşulu Olarak Hukuka Aykırı Delillerin Değerlendirilmesi Yasağı,’ **AÜHFD**, C. 65, S. 4, 2016, s. 1819.

önemli bir insan hakları belgesidir. Bu sözleşme, işkence ve kötü muameleye karşı net bir tavır alarak, insan haklarının evrensel ve eşit bir biçimde tanındığını ve devletlerin bu haklara saygı gösterme yükümlülüğünü vurgular. Sözleşme, işkence ve aşağılayıcı muameleyi yasaklar ve bu tür eylemlerin suç olduğunu belirtir. Ayrıca, işkence mağdurlarına adalet ve tazminat hakkı tanır.

BM, işkence söz konusu olduğunda:¹²¹Şartlardaki prensiplere uygun, insanların tümünün eşit haklarının tanınmasının, özgürlük, adalet ve barışın temeli olduğunu önemseyecek şekilde; bu hakların insanın doğuştan sahip olduğu itibardan kaynaklandığını kabul ederek; devletlerin insan hak ve özgürlüklere evrensel saygıyı ve bunlara uyulmasını göz önünde bulundurarak, hiç kimsenin işkenceye veya aşağılayıcı muameleye tabi tutulamayacağını öngörmektedir. İşkence ve kötü muamele, insan haklarına yönelik ciddi ihlallerden biridir ve uluslararası toplum tarafından kesin bir şekilde reddedilir. Bu tür sözleşmeler ve uluslararası belgeler, işkence ve kötü muameleye karşı mücadelede temel birer araç olarak kullanılır ve devletlerin bu konudaki yükümlülüklerini belirler. İşkence ve kötü muamele karşı mücadele, insan haklarına saygı ve koruma için temel bir ilkedir.

Buna göre BM Genel Kurulu'nca¹²² kabul edilmiş olan; herkesin işkence ve insanlığa uygun olmayan cezaya maruz kalmasından korunmasına yönelik bildirgenin dikkate alınmasıyla beraber; tüm dünyada işkence ve insanlık dışı veya aşağılayıcı cezaya karşı mücadeleyi daha etkin hale getirme inancıyla belli maddeler ele alınmıştır. Bu kapsamda Sözleşme' deki 4. madde şu şekildedir: Sözleşme'nin gayeleri açısından, *işkence* terimi, kişinin, kendisinden veya bir başkası için bilgi elde etmek gibi amaçlarla, fiziksel veya zihinsel şiddet veren herhangi bir eylemi kastetmektedir. Kişi, kendisinin veya bir başka kişinin işlediği bir fiilden dolayı cezalandırılması veya kendisini veya bir başka kişiyi zorlaması veya herhangi bir ayrımcılığa dayalı bir nedenle bu tür bir şiddete maruz bırakıldığında, bu yaptırımların kabul edilemeyeceği vurgulanmıştır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, madde 3 'İşkence yasağı' başlığı altında işkence yasağı aynı şekilde hüküm

---

¹²¹ Anayurt, Ömer: "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında İşkence Kavramı," **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 12, S. 1,2008, s. 427.

¹²² Esgin, Mehmet: 'İşkence ve Engizisyon,' **Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 3, 2013, s. 55.

altına alınmıştır: *‘Hiç kimse işkenceye veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya cezaya tâbi tutulamaz.’*

Kişinin insanlık onuruna uymayan, fiziki ve psikolojik olarak acı çekmesine, iradesinde bozulmanın meydana gelmesine ve aşağılanmasına neden olan davranışların gerçekleşmesi ile oluşan işkence, önemli bir suç niteliğinde yer alır. Ceza kanunları kapsamında işkence suçu üç farklı sisteme göre ele alınmaktadır: ¹²³*İşkence suçunu, devlet idaresi aleyhinde suç olarak gören sistem:* Suçun kamusal değerinin ön planda olması durumunu ifade eder. *İşkence suçunu, adliye aleyhinde suç olarak gören sistem:* İşkenceye bağlı durum var olan hukuk devleti anlayışına ve buna bağlı fonksiyonlara zarar verir. İşkence suçunun cezalandırılması, adalet anlayışına uygun olmalıdır. *İşkence suçunu, şahıslara karşı işlenen bir suç olarak gören sistem:* Kimsenin bir değerine işkence ve eziyet yapamayacağı temeline dayanır.

5237 sayılı TCK, işkence suçunu kişilere karşı işlenen suçlar kapsamında ele alır. 94. maddenin 1. fıkrasında, *‘İşkence’* başlığı altında özel olarak düzenlenen madde şöyledir: *‘Bir kişiye karşı insan onuruyla bağdaşmayan ve bedensel veya ruhsal yönden acı çekmesine, algılama veya irade yeteneğinin etkilenmesine, aşağılanmasına yol açacak davranışları gerçekleştiren kamu görevlisi hakkında üç yıldan on iki yıla kadar hapis cezasına hükmolunur.’* Düzenlemede asıl hedeflenen, kişi dokunulmazlığıdır. 1982 Anayasası’nda; 12. maddede: *‘Temel hak ve hürriyetlerin niteliği’* başlığında: *‘Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir.’* ve 17. maddede *‘Kişinin dokunulmazlığı, maddi ve manevi varlığı’* başlığında: *‘Herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir. Tıbbi zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz; rızası olmadan bilimsel ve tıbbi deneylere tabi tutulamaz. Kimseye işkence ve eziyet yapılamaz; kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tabi tutulamaz.’* yer alan söz konusu düzenlemelerde, bir kimsenin hem maddi hem de manevi varlığını geliştirme hakkı ifade edilmektedir. Bu kapsamda işkence, bir kimsenin hem maddi hem de manevi varlığını geliştirme alanına önemli bir zarar vermektedir. İşkence ile

---

¹²³ Koca, Mahmut: ‘Ceza Muhakemesinde Hukuka Aykırı Delilleri Değerlendirme Yasası’, AÜEHFD, C. 4, S. 1-2, 2000, s. 118.

beraber soruşturma aşamasında ifade alma gerçekleştirilirken, kişinin susma hakkına dair iradesi kırılarak irade dışı beyan elde etme söz konusu olur. Diğer uygunsuz durumlar hakkında açıklamalar:

İlaç verme

İlaç verme ve kişinin susma hakkına yönelik ihlal arasındaki ilişki, verilen ilacın bireyin iradesini etkilemesi ve bu etkinin istenmeyen bir seviyeye çekilmesi durumunda anlamlı hale gelir. Örneğin; kişiye narkotik düzeyde bir madde verildiğinde, sinir sistemine etki ederek irade kaybına yol açabilir, bu da kişinin susma hakkının ihlal edilmesiyle beyan alınmasına neden olabilir. Bu tür ilaçların kullanımı, bireyde önemli bir değişikliğe ve baskıya neden olur ve istenmeyen bir konuşma sürecinin gerçekleşmesine yol açabilir.¹²⁴

İlaç vermenin, kişinin susma hakkını olumsuz etkilemesinin temelinde nörolojik değişiklikler bulunmaktadır. Bu nedenle, kişinin iradesi dışında beyanda bulunması olası hale gelir. Normal şartlarda, kişi kendi aleyhine olabilecek durumlarda ifade vermemeyi ve susma hakkını kullanma özgürlüğüne sahiptir. Ancak ilaçların kullanımıyla bu karar alanı daraltılır. İlaç verme uygulaması, sadece kişinin susma hakkını ihlal etmekle kalmaz, aynı zamanda verilen ifadelerin güvenilirliğini sorgular. Bu, elde edilen ifadelerin hukuki açıdan güvenilir ve geçerli olmadığı anlamına gelir. Önemli bir husus, kanuni olmayan yöntemlerle ifade alınmasının ve sorgulamanın yasaklanmış olmasıdır. İfade alma işleminin ve sorgulamanın, kişinin özgür iradesine dayalı ve yasal prosedürlere uygun bir şekilde gerçekleştirilmesi gerektiği sürekli vurgulanmalıdır.

Yorma / yorulma

Bireyin normal bir sürecin dışına çıkılarak yorulması, iradesinde bozulmasının etki eden bir diğer süreçtir. Bu tür süreçler hem fiziksel hem de ruhsal açıdan bir kişinin dayanma kapasitesini aşan uzun ve stresli süreçleri içerebilir. Özellikle hukuki süreçlerde yaşanan uzun bekleme süreleri, ifade verme ve sorgulanma gibi süreçlerin uzun sürmesi, bir kişinin iradesini kullanma yeteneğini ciddi şekilde etkileyebilir. Bu tür uzun süreçler, kişinin motivasyonunu düşürebilir, stres ve kaygıya neden olabilir ve sonuçta iradesinin

---

¹²⁴ Dönmez, Bureu: “TCK’da Çocuk Düşürtme Suçu Mukayeseli Hukuk ve AİHM’nin Bakış Açısıyla Ceninin Yaşama Hakkının Sınırlandırılması Tahlili,” **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2007, s. 102.

bozulmasına yol açabilir. Bu tür durumlar, hukuk sistemlerinde adaletin sağlanmasına yönelik süreçlerin daha etkili ve adil hale getirilmesi gerektiğini vurgular. Hukuki süreçlerin daha hızlı ve verimli bir şekilde yürütülmesi, bireylerin maruz kaldığı yorucu ve stresli durumları azaltabilir. Ayrıca, insan haklarına saygı ve adaletin sağlanması açısından bu tür sorunların giderilmesi önemlidir.

Aldatma

Aldatma; kişinin iradesiyle karar vermesinin engellenmesi veya yanlış bir bakış açısı ile hareket etmesine sebep hileli davranışlar bütünüdür. Suçlunun ya da sanığın aldatılması, kendisini suçlu olarak kabul etmesine neden olmaz ancak ifade verme ya da susma hakkı alanında sahip olduğu özgürlüğün elinden alınmasına neden olur. Şüpheli ya da sanığın, susma hakkını engelleyecek bir aldatmanın gerçekleşmesi için sahip olduğu özgür iradesini kullanmaya yönelik kendi isteğinin dışında gelişen bir sürecin var olması gerekmektedir.¹²⁵ Aldatmanın ne olduğu ve hangi durumların aldatma kapsamına gireceği hukuk çerçevesinde farklılık göstermektedir. Örneğin; Türk hukuk sistemi içerisinde, susma hakkını kullanma özgürlüğüne sahip olarak ifade edilen bir kişinin bir görüşme sırasında gizli bir şekilde konuşmasının kayıt altına alınmıyor olması da bir aldatmadır. Tüm bunlar, aldatma kavramının hukuki çerçevede sınırlarının çizilmesi ve hangi davranışların ve ifadelerin, hangi bilgilerin paylaşılmasının aldatma olarak sayılıp sayılmayacağına yönelik sınırların zorlayıcı bir düzlemde olduğunu ifade eden araştırmacılar bulunmaktadır.

126

Tehdit / cebir

Tehdit; bir diğer uygunsuz süreçtir. Sözlü tehdidin tanımı, tehdidi gönderen kişinin birisine fiziksel zarar vermek istediğini belirten bir beyanda bulunmasıdır. Tehditler; sözlü, yazılı veya elektronik olabilir. Yasal olarak, bazı sözlü tehditler zararsız kabul edilir, ancak bazı tehditler suç teşkil edebilir. Hükümet, yasa ve düzeni korurken kişinin ifade özgürlüğü hakkını dengelemelidir. Susma hakkı kapsamında tehdit, kişiden ifade alınması amacıyla kendisi, yakınları ve çevresine yönelik kötü bir sürecin var olacağını ifade etme ve bu

---

¹²⁵Temiz, Yağmur: 'Türk Hukukunda Çapraz Sorgu Tartışmaları', **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 6, S. 1, 2015, s. 330.

¹²⁶ Temiz, **a.g.m.**, s. 332.

yönde kişinin korkutulması olarak tanımlanır. Susma hakkı kapsamında değerlendirildiğinde cebir, sanık ya da şüpheliye yönelik fiziksel bir güç kullanım durumu, bireyin iradesi ve davranışlarına etki etme potansiyelinin zorlayıcı bir noktaya gelmesine neden olur. ABD’de verilen bir örnek kararda; tehdidin açık, koşulsuz, acil olması gerektiği ve buna ek olarak bir fiilin sayılan kriterlerle; başka bir kişinin yakın zamanda fiziksel zarar göreceği anlamına geliyorsa, mahkemede ifade vermesi gereken bir tanığa yönelikse, belirli ve açıksa, yapılan tehdidin gerçek olduğuna dair kanıtlar varsa, tehdit edilen kişinin yaşam tarzını veya yaşam kalitesini değiştiriyorsa suç teşkil eden bir tehdide dönüşeceği belirtilmiştir.¹²⁷

Cebir; zorlayıcı bir kuvvet alanına sahip olma ve bu alanın karşıdaki kişi üzerinde kullanılması olarak tanımlanır. Kanunlarda ele alınan durumlar haricinde, cebir kullanımı yasak bir durumu ifade eder. Esas nokta, cebrin bireyin özgür iradesi ile beyanda bulunma ya da susma hakkını kullanmasına yönelik gerçekleştirilen bir eylem olmasıdır. Ancak bir durumun cebir ya da tehdit olarak ifade edilmesi için, kişinin sahip olduğu susma hakkı dışında kendisini beyanda bulunmak ya da susmak ya da belirli birtakım yönde var olan beyanlarda bulunma mecburiyetinde kalıyor olmasıdır.

Yalan makinesi

Yalan makinesi testinin başlıca kullanımı; bir suç eyleminin veya işlenmiş olan belirli bir durumun soruşturulmasının bir parçasıdır. Bu bağlamda yalan makinesi kullanıldığında, uygulama belirli bir olay ceza soruşturması olarak bilinir. Yalan makinesi testi, bazı özel şirketler tarafından ve nadiren bazı kurumlar tarafından bir suçun soruşturulması ile bağlantılı olarak çok sayıda insanı taramak için kullanılır. Geniş çaplı bir tarama soruşturmasında, şüpheli listesi bir veya birkaç kişiye indirgenmemiştir ve suç hakkında yalnızca sınırlı bilgi mevcuttur. Bu konuda ülkelerin kararları arasında farklılıklar vardır. Bu durumun birtakım nedenleri söz konusudur. Buna yönelik ilk neden, yalan makinesinin büyük ölçekli özel olay tarama kullanımına ilişkin bilimsel hiçbir araştırmanın yapılmamış olmasıdır. Bir diğer neden ise, yetkisiz bir ifşa ve olası şüphelileri çevreleyen koşullar

---

¹²⁷Uslu, Cennet: “Nefret Söylemi Suçu Versus Hürriyeti,” **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.18, 2013, s. 25.

hakkında çok daha az bilginin olmasıdır. Bu kullanılan sorularda, yalan makinesini inceleyen kişinin davranışında, öznenin tepkisinde farklılıklar anlamına gelebilmektedir. Yalan makinesi kullanımına dair bir diğer sorun ise, yalan makinesi testinin kullanımının tipik bir ceza soruşturmasında olduğu gibi, şüpheli listesinin çok küçük bir sayıya indirilmesinden çok daha yüksek hata oranlarıyla sonuçlanmasıdır.¹²⁸ Bu testlerin güvenilirliği ve doğruluğu konusunda ciddi tartışmalar bulunmaktadır. Bu nedenle, bir kişinin ifade özgürlüğünü ve savunma hakkını koruma açısından yalan makinesi kullanımı sıkça eleştirilir; çünkü bu tür bir test, kişinin ifadesini verme ve kendini savunma hakkını sınırlayabilir.¹²⁹ Bu yönde ifade vererek yalan makinesi kullanımı, cihazın kişinin yalan söylediğini belirlediği durumda, kişinin savunmasını zorlaştırabilir ve bu, kişinin ifade özgürlüğü ve savunma hakkına müdahale olarak değerlendirilebilir. Yalan makinesinin sisteminin sahip olduğu tüm bu yapılarla bağlı olarak, bir kişinin vermiş olduğu beyanın bu makine ile test edilmesi ve buna bağlı olarak elde edilen verinin doğru ya da yanlış olarak kabul edilmesi, kişinin sahip olduğu susma hakkını ihlal edici bir yapıya sahiptir. Yalan makinesi sisteminin elde etmiş olduğu verinin geçerli olmasını denetleyecek bir sistem olmaması, bunun kullanımını da sınırlandırmaktadır.

Pallometri

Bir diğer sistem olarak pallometri; çoğunlukla cinsel suçlar karşısında kullanılmaktadır. Buna göre, bireye birtakım sesler ve görüntüler sunulmakta ve bunlar karşısında vermiş olduğu tepkilerin ölçümü yapılarak, kişinin vermiş olduğu tepkilere bağlı suçluluk durumu değerlendirilir. Yalan makinesinde olduğu gibi, bu sistemden elde edilen veriler geçerli ve güvenilir olması noktasında sorun teşkil etmektedir. Aynı zamanda elde edilen veriler kişinin beyanına dayalı değil, vermiş olduğu fiziksel tepkilere bağlı olduğundan büyük bir hak ihlaline neden olmaktadır.

---

¹²⁸İnankul, Hakan: **Yasak Sorgu Yöntemleri ve Bunların Sonucunda Elde Edilen Delillerin Hukukumuzda ve Batı Hukukundaki Geçerliliği**, Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2012, s. 62.

¹²⁹ İtişgen, **a.g.e.**, s. 167.

Kanuna aykırı yarar vaadi

Kişinin susma hakkını kullanması veya herhangi bir beyanda bulunmaması durumunda yetkili konumunda yer alan kişilerin söz konusu duruma karşılık bir yarar vaadinde bulunduğu yöntem; kanuna aykırı vaatlerde bulunmayı tanımlamaktadır. Bu, ifası mümkün olmayan bir vaatte bulunma hali ile gerçekleşir. Burada, şüpheli ve sanıktan susma hakkını kullanmasının önüne geçmek ve bir ifade almak amaçlanır. Bu duruma örnek,¹³⁰ kolluk kuvvetlerinin şüpheli ya da sanığın soruşturma kısmında susma hakkını kullanması ve suçu bu aşamada itiraf etmesi halinde suçun karşılığı olan cezanın ileri bir tarihe alınacağını ifade etmeleri kanuna aykırı bir duruma sebebiyet vermektedir.

İradenin engellenmesi ve buna bağlı yasak usuller

İradenin engellenmesi ve buna bağlı olarak ifade alma ve sorgulama yapmada yasak olan usuller, CMK madde 148’te ifade edilir: Şüphelinin ve sanığın beyanı, özgür beyanına dayanmalıdır. Bunu engelleyen kötü davranış, işkence, ilaç verme, yorma, aldatma veya tehditte bulunma, bazı araçları kullanma gibi bedensel veya ruhsal usullerle alınamayacağı vurgulanmıştır. Buna göre, kişinin sahip olduğu özgür iradesine engel oluşturacak her türlü yöntem hukuka aykırı yöntemdir. Bu bağlamda, kişinin iradesinin engellenmesine neden olan birçok davranış söz konusu olduğu ifade edilmektedir. Bu yönüme örnek olarak; hipnoz verilmektedir. Hipnozun hafıza bozukluklarına neden olabileceği ve hipnoz altında yapılan ifadelerin doğruluğu göstermediği konusu tartışmalıdır. Tüm bunlara karşılık, hipnoz sırasında beyanda bulunan kişi, bu beyanı kendi aleyhine olacak şekilde olsa dahi ifade edebilmesinden dolayı bu durum kişinin susma hakkına yönelik bir müdahale oluşturacağı için sorun teşkil eder.

2.7 SUSMA HAKKININ ADİL YARGILANMA HAKKININ BİR UNSURU OLARAK ŞEKİLLENMESİ

Adil yargılanma hakkı, hukukun temel ilkelerinden biridir ve her bireyin adil bir şekilde yargılanma hakkına sahip olduğunu garanti eder. AİHS' in 6. maddesi, adil yargılanma hakkını düzenler ve bu hak, genel nitelikte olup belirli bir hak kategorisine sıkı sıkıya bağlı

---

¹³⁰Russano, Melissa: “Investigating True And False Confessions Within A Novel Experimental Paradigm”, *Psychological Science*, V. 16, 2005, p. 485.

değildir. Bu nedenle doktrinde genel kabul gören görüşe göre, adil yargılanma hakkı hem klasik temel haklara hem de sosyal haklara gibi birçok hakkı içinde barındıran kapsamlı ve karma bir hak olarak kabul edilmektedir. Bu hakların içerisinde özellikle vurgulanması gerekenlerden biri, kişinin susma hakkıdır. Susma hakkı, kişinin kendisini veya yakınlarını suçlayıcı ifadelerde bulunma zorunluluğu olmadan sessiz kalmayı tercih etme ve buna dair aleyhe delilleri vermeme hakkını ifade eder. Bu hak, AİHS' in 6. maddesinde açıkça yer almasa da uluslararası hukuktaki kabul görmüş bir haktır.

AİHM' in kararlarında¹³¹ susma hakkı, doksanlı yıllardan itibaren görülmeye başlamıştır. Susma hakkı; AİHS' in 6. maddesinde açıkça düzenlenmemiş olsa da bu hakkın zımnen yer aldığı kabul edilir. Susma hakkının, adil yargılanma hakkının esasını oluşturan bir hak ve hakkaniyetli bir yargılama bakımından bir ölçüt olduğu kabul edilir. Susma hakkı, savunma hakkının önemli bir parçası olduğu gibi adil yargılanmanın ve suçsuzluk karinesinin de bir gereğidir. AİHM, AİHS m. 6/1 kapsamında çeşitli kararlarında, susma hakkının kişinin iradesine aykırı olmaksızın kullanılması ve kişi aleyhine delillerin hukuka uygun şekilde elde edilmesi gerektiğini ve tüm bunların masumiyet karinesi ile ilişkili olduğunu belirtmektedir. Kimsenin, kendisi aleyhinde beyanda bulunmaya ve bu yolda kanıt göstermeye zorlanamayacağı ifadesiyle susma hakkının insanın kendini koruma güdüsünün bir gereği olduğu belirtilmektedir. Bu hak, AY' nin 38/5. maddesinde de düzenleme altına alınmıştır. Aynı zamanda CMK 148. maddesine göre; şüpheli veya sanığın ifadesinin özgür iradesine dayanması gerektiğini vurgular. Bu nedenle ifade alınırken şüpheli veya sanığa kötü davranma, işkence yapma, ilaç verme, yorma, aldatma, cebir kullanma veya tehdit etme gibi yöntemler kullanılamaz. Ayrıca, şüpheli veya sanığa karşı yasa dışı bir yarar vaat edilemez. Bu kurallara aykırı bir şekilde elde edilen ifadeler veya deliller, hukuka aykırı sayılır ve mahkemede kullanılamazlar. Bu nedenle, ifade alınırken bu kurallara dikkat edilmesi ve şüpheli veya sanığın haklarının korunması önemlidir. Bu kurallar, bir kişinin susma hakkını ve adil bir yargı sürecini güvence altına almaya yönelik önemli adımlardır.

Susma hakkı, şüpheli veya sanığın savunma hakkına ilişkin önemli bir unsurdur. Bu bağlamda, ifade verme ve sorgu faaliyetleri öncesinde kişinin savunmasını

---

¹³¹İnceoğlu, a.g.e., s. 272.

şekillendirmesine, etkin savunma yapmasına katkı sağlayacak hakların bildirilmemesi veya bildirilen hakların kullanımına imkân verilmemesi, savunma hakkına ve adil yargılanma hakkına ciddi bir müdahale olarak kabul edilir.¹³² Susma hakkı, kişilere ifade verme sürecinde susma veya konuşma özgürlüğünü kullanma seçeneği sunar. Bu hak, kişinin kendini incitmemesi veya suçlamalara karşı koruma sağlar. Aynı zamanda, savunma hakkının bir parçası olarak, kişiye savunma stratejisi belirleme ve etkili bir savunma yapma olanağı tanır. Eğer şüpheli veya sanığa bu hakları bildirilmez veya kullanımına izin verilmezse, bu, savunma hakkının ve adil yargılanma hakkının ihlal edildiği anlamına gelir. Bu tür müdahaleler, hukuk sistemlerinde ciddi sorunlara yol açabilir ve adaletin sağlanmasını tehdit edebilir.

1993 tarihli Funke¹³³ davası; AİHM kararlarında susma hakkının ve adil yargılamanın temel prensiplerine dair önemli bir örnektir. Bu dava, Alman vatandaşı olan Funke' nin Fransa'da yaşadığı ve gümrük yetkilileri tarafından para cezasına çarptırıldığı bir olaya dayanmaktadır. Funke, gümrük yetkililerinin kendisinden istenen banka beyanları veya belgeleri vermeyi reddetmesi nedeniyle para cezasına çarptırılmıştır. Gümrük idaresi, bu belgelerin varlığını beyan etmiş, ancak aramada bu belgeler bulunamamıştır. Funke, kendisine karşı açılan davanın bir parçası olarak yargılama makamları ile iş birliği yapmaya zorlanamayacağını savunmuş ve bu nedenle 6/1. ve 6/2. maddelerin (adil yargılama hakkı ve susma hakkı) ihlal edildiğini iddia etmiştir. Komisyon, vergi kaçakçılığı davalarında gelirlerin beyan edilmesinin genel olarak Avrupa'da kabul gördüğünü belirterek bu durumda 6/2. maddenin ihlal edilmediği görüşünü savunmuştur. Ancak Mahkeme, gümrük yasasının gerekliliklerinin susma hakkı ve kendini suçlamama hakkından sapmayı haklı çıkarmadığını ve bu nedenle 6/2. maddenin ihlal edildiği sonucuna varmıştır. Olayın koşullarına bağlı olarak, sanığın susma hakkını kullanması aleyhine delillerin olduğu durumlarda bu hakkın sınırlanabileceği kabul edilmektedir. Ancak bu sınırlamanın, adil yargılama hakkının temel prensipleriyle uyumlu olması önemlidir.

---

¹³²Kunter, Nurullah / Yenisey, Feridun / Nuhoğlu Ayşe: 'Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku,' Beta Yay., İstanbul, 2010, s.167-168.

¹³³İnceoğlu, a.g.e., s. 273.

Kendi aleyhine tanıklık etmeme hakkı, aleyhine sonuç doğuracak işlemlere katılmamanın yanında, zorlamayla alınan ifadenin kullanılmasını da yasaklar. Bu ifadeye örnek olarak: Saunders/Birleşik Krallık kararı;¹³⁴ AİHM tarafından 1996 tarihinde verilmiş ve ifade özgürlüğü ile adil yargılama hakkı arasındaki dengeyi ele alan bir davadır. Dava, Birleşik Krallık'ta bir cinayet davasına ilişkin olarak açılmıştır. Davanın sanıklarından biri olan Saunders, bir gazeteci olarak cinayetle ilgili haberler yazmıştır. Birleşik Krallık hükümeti, Saunders'ın mahkeme öncesindeki dönemde verdiği ifadelerin mahkemede kullanılmasını engellemeye çalışmış ve bu ifadelerin cinayet davasının jürisi üzerinde etkili olabileceğini ve adil bir yargılama sürecini tehlikeye atabileceğini iddia etmiştir. Saunders, ifade özgürlüğünün ve gazetecinin işlevinin gerektirdiği şekilde haber yapma hakkının ihlal edildiğini iddia etmiş ve AİHM' e başvurmuştur. AİHM bu davayı değerlendirirken; ifade özgürlüğünün önemini ve aynı zamanda adil yargılama hakkının da temel bir hak olduğunu vurgulamıştır. AİHM, ifadelerin mahkemede kullanılmasının, adil bir yargılama sürecine zarar vermeden ve makul sınırlar içinde mümkün olabileceğine dair bir çerçeve çizmiştir. Bu çerçeve, ifadelerin kaydedilme koşulları, ifade sahibinin kendisini savunma hakkının korunması ve ifade özgürlüğünün toplumun genel çıkarları ile çatışmaması gibi faktörlere dayanmaktadır. AİHM, Saunders/Birleşik Krallık davasında ifade özgürlüğü ve adil yargılama hakkı arasında bir denge bulunması gerektiğine ve bu dengeyi korumak için belirli sınırlamalar getirilmesinin kabul edilebileceğine karar vermiştir.

Saunders kararında, susma hakkı ve suçsuzluk karinesinin bağlantı içinde olduğu belirtilmiştir: Mahkeme, Sözleşme'nin 6. maddesinde sessiz kalma hakkının, adil yargılanma kavramının unsurlarını kapsayan genel bir hak olduğunu anımsatır ve hakkın gerekçeleri arasında, sanığın yetkililerce uygunsuz bir şekilde zorlanmasını engellemek ve 6. maddedeki hedefleri yerine getirmek olduğunu belirtir. Bu bağlamda bu hak, Sözleşmenin 6. maddesinin 2. fıkrası kapsamında bulunan masumiyet karinesiyle yakından bağlantılıdır. Buna göre karar; kişinin yöneltilenlere cevap vermeyi reddettiği için mahkûm edilemeyeceği gerçeğini yansıtır. Sonuç olarak susma hakkı, adil yargılanma hakkının ayrılmaz bir parçasıdır ve kişinin kendi aleyhine ifade verme baskısına karşı koruma sağlar. Bu iki hak arasındaki bağlantı, hukukun temel ilkelerinden birini oluşturur ve

---

¹³⁴ <http://www.belgenet.com/arsiv/bm/bmsiyasihak.html>.(E. T:27.03.2023)

adaletin sağlanması için hayati öneme sahiptir. Bu nedenle susma hakkı ve adil yargılanma hakkı, hukuki sistemlerin temel taşlarıdır ve korunmaları gereken önemli insan haklarıdır.

2.8 SUSMA HAKKININ KARŞILAŞTIRMALI HUKUK MEVZUATI VE AİHM KARARLARI KAPSAMINDA ELE ALINIŞI

Susma hakkı, birçok ülkenin hukuk sistemlerinde ifade özgürlüğünün bir parçası olarak kabul edilen temel bir haktır ve çoğu hukuk düzeninde adil bir yargı sürecinin önemli bir parçasıdır. Ancak, bu hak ülkeden ülkeye farklılık gösterebilir ve her ülkenin kendi yasal düzenlemeleri ve mahkeme kararları vardır. Karşılaştırmalı hukuk mevzuatı, farklı ülkelerin hukuk sistemlerini karşılaştırarak benzerlikleri ve farklılıkları incelemeyi amaçlar. Bu, uluslararası insan hakları standartlarına uygun bir yargı sürecini teşvik etmek amacıyla yapılır. Bu bağlamda, susma hakkının nasıl ele alındığını ve korunduğunu incelemek için karşılaştırmalı hukuk mevzuatı kullanılabilir. Bu doğrultuda ülkelerin uluslararası hukuk mevzuatı dâhilinde susma hakkını ne şekilde ele aldıklarını incelemekte fayda vardır.

Ayrıca AİHM, susma hakkı gibi temel insan haklarını koruma konusunda önemli kararlar vermiştir. AİHM, susma hakkını adil yargılanma hakkının ayrılmaz bir parçası olarak kabul eden bir dizi önemli karara imza atmıştır. Bu kararlar arasında, susma hakkının sorgulama sırasında kullanılması, zorlanmama hakkı ve ifade verme özgürlüğüne saygı gösterilmesi gerektiğine dair açık hükümler bulunmaktadır. AİHM kararları, susma hakkının korunması ve adil yargılanma ilkesinin güçlendirilmesi açısından büyük bir öneme sahiptir. AİHM kararları, üye ülkelerin hukuki uygulamalarını şekillendirmekte ve geliştirmektedir. Susma hakkının vurgulanması, ülkelerin polis sorgularında daha fazla özen göstermelerine ve ifade verme özgürlüğüne saygı göstermelerine yol açmıştır. Ayrıca, AİHM kararları, ulusal yargı sistemlerinin susma hakkını daha etkin bir şekilde korumalarını sağlamıştır. Burada, farklı ülkelerin susma hakkını nasıl uyguladığını AİHM'nin susma hakkıyla ilgili kararlarını karşılaştırmalı bir hukuk perspektifiyle ele alınacak ve bu kararların Anglo-Sakson ülkeleri olarak; Birleşik Krallık ve ABD, Kıta Avrupası ülkeleri olarak; Almanya, Fransa ve Hollanda ülkelerindeki hukuki uygulamalara nasıl etki ettiği incelenecektir.

2.8.1 Anglo - Sakson Ülkeleri

2.8.1.1 Birleşik krallık

Birleşik Krallık'ta susma hakkı, temel bir insan hakkı ve hukukun üstünlüğü ilkesinin bir parçası olarak adil yargılanmanın güvencesi olarak kabul edilir ve kişi, kendisi hakkında soruşturma veya ceza davası açılması durumunda ifade vermeyi reddedebilir ve kişilerin, kendilerini suçlu olarak gösterme zorunluluğu yoktur. Buna göre, suç şüphesi altındaki bir kişinin susma hakkı ihlal edilmemeli ve polis veya mahkeme, kişinin susma hakkını korumalıdır. Ancak, susma hakkı durumun gerektirdiği şekilde istisnai durumlarda sınırlanabilir. Susma hakkı ve buna dair var olan tüm haklar için, İngiltere’de Suç Delilleri Hakkında Emirname -Kuzey İrlanda-¹³⁵ ve Ceza Adaleti ve Kamu Düzeni Kanunu¹³⁶ kabul edilmiştir. Bir sanığın sessizlik hakkını kullanması durumunda nasıl olumsuz çıkarımların yapılması gerektiğine dair karar örneği şöyledir: 1972 tarihinde kabul edilen Suç Delilleri Hakkında Emirname -Kuzey İrlanda-, sanıkların sessiz kalmayı tercih etmesi durumunda, belirli koşullar altında olumsuz çıkarımlara izin veren bir düzenleme içeriğe sahip olup; bir sanığın sessiz kalması durumunda, duruşma öncesi ve duruşma sırasında olumsuz çıkarımların yapılmasını mümkün kılmıştır. Bu durum, sanığın sessizliğinin suçlu bir davranış olarak kabul edilmesi veya suçlu olduğuna dair bir belirti olarak yorumlanmıştır.

1981'de Ceza Hukuku Revizyon Komitesi, sessizlik hakkının kaldırılması veya sınırlandırılması çağrılarına rağmen, bu hakkın korunması gerektiğine ve olumsuz çıkarımların sınırlı durumlarda yapılmasına karar vermiştir. 1988'de, sessizlik hakkı üzerindeki tartışmalar yeniden gündeme gelmiş ve metinde belirtilen üç durumda duruşma öncesi sessizlikten ve bir durumda duruşma sırasındaki sessizlikten olumsuz bir çıkarımın yapılmasına izin verilmiştir. Ancak, bu olumsuz çıkarımların, bir sanığın suçlanmasından veya kovuşturma işlemlerinden haberdar edilmesinden önce ve sonra uygulanabileceği vurgulanmıştır.¹³⁷Tüm bu düzenlemeler, Kuzey İrlanda'da sessizlik hakkıyla ilgili yasal

---

¹³⁵CriminalEvidence-NorthernIreland-Order1988,
<https://www.legislation.gov.uk/nisi/1988/1987/contents/made>, (E.T.: 06.09.2023)

¹³⁶CriminalJusticeandPublicOrderAct1994,
<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1994/33/contents/enacted>, (E.T.: 06.09.2023)

¹³⁷Christopher, McCrudden: “Common Law Of Human Rights? Transnational Judicial Conversations On Constitutional Rights”, *Oxford Journal of Legal Studies*, V. 34, 2000, p. 512.

düzenlemelerin nasıl yapıldığını ve bu konudaki değişiklikleri ortaya koymaktadır. Adil yargılanmanın önemli bir parçası olan sessizlik hakkı, bazı durumlarda olumsuz çıkarımların yapılmasına izin verilebilir.¹³⁸1994 tarihli Ceza Adaleti ve Kamu Düzeni Kanunu (*Criminal Justice and Public Order Act*) kapsamında susma hakkı düzenlemeleri şunları kapsamıştır: ¹³⁹34. madde, kişinin kolluk tarafından ifadesi alınırken susma hakkını kullanmasını içerir. 35. maddeye göre, mahkeme karşısında susma hakkını kullanmayı içerir. 36. madde, kişinin üzerinde, yanında ya üstünde yakalandığı sırada suç teşkil eden izler bulunması halinde bu duruma yönelik soruları yanıtlamasını içerir. Eğer ki kişi bu durumda susma hakkını kullanırsa, kişi için aleyhine bir durum olur. 37. madde, kişinin suçun işlenmiş olduğu zaman ve konumda neden orada bulunduğunu belirtmesini ifade eder. Tarihsel açıdan susma hakkının ilk kez doğduğu ülke olan İngiltere hukukunun sahip olduğu anlayış kapsamında, şüpheli ya da sanık konumunda yer alan kişinin susma hakkı söz konusudur. Ancak kişinin susma hakkını kullanıyor olmasına bağlı olarak mahkeme bu durumu birtakım yorumlamalara dahil edebilmektedir.

İrlanda Anayasasındaki düzenlemelere göre; İrlanda'daki herkesin, kendi kendini suçlamasına karşı korur ve suçluluğu kanıtlanana kadar masum olduğuna dair anayasal bir garanti söz konusudur. Garda¹⁴⁰ tarafından ceza gerektiren bir suçla itham edilme halinde, suçun kanıtlama sorumluluğu iddia makamına aittir. Bu nedenle, kişinin masumiyetini kanıtlaması için sanık olarak hiçbir sorumluluk söz konusu değildir. Ancak bu ilkenin iki istisnası vardır: ¹⁴¹Belirli bir yasanın, yasal bir savunma yapan sanığın bu savunmayı kanıtlaması için bir gereklilik getirdiği durumlar. Kişinin tutuklanma, bir Garda karakoluna götürülme halinde veya sorgulama sırasında genel sessiz kalma hakkı konusunda bilgilendirilme hakkı vardır. Garda tarafından; *“İstemedikçe bir şey söylemek zorunda değilsiniz ama söylediğiniz her şey yazıya geçirilebilir ve delil olarak kullanılabilir.”* uyarısı kişinin kullandığı susma hakkının açık bir göstergesidir. Suçlanmadan önce veya suçlanma ile beraber ya da bir Garda tarafından suçtan dolayı kovuşturulabilme konusunda

---

¹³⁸ Christopher, **a.g.e.**, p. 513.

¹³⁹Roberts, Anthea: “Traditional and Modern Approaches to Customary International Law: A Reconciliation”, **American Journal of International Law**, 2001, p. 780.

¹⁴⁰ İrlanda Cumhuriyeti'nin ulusal polis kuvvetlerine verilen isimdir.

¹⁴¹ Sakowicz, **a.g.e.**, p. 140.

bilgilendirilme halinde; giysilerdeki herhangi bir nesne, madde veya işaretin açıklanmaması veya açıklanmanın reddedilmesi halinde çıkarımlar yapılabilir. Yargılamalar sırasında savunma için dayandırılan ve mevcut olan koşullarda sorgulanırken veya suçlanırken makul olarak belirtmesi beklenebilecek herhangi bir olgudan bahsedilmemesi halinde de çıkarımlar yapılabilir. Buna göre mahkemeye sunulmuş başka bir kanıt yoksa, o zaman kişi tek başına soruları yanıtlanmadığı veya reddedildiği için mahkum edilmeyecektir.¹⁴²

AİHM, John Murray / Birleşik Krallık davasında¹⁴³; susma hakkının nasıl kullanılacağı hususunda davanın somut özellikleriyle birlikte ifade edilmesini, aleyhte çıkarımlar konusunu ve bunun Avrupa İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme'nin 6. maddesi ile uyumlu olup olmadığını değerlendirmiştir: John Murray v. Birleşik Krallık olayı; AİHM tarafından ele alınan ve 1996 yılında karara bağlanan, bir kişinin ifade özgürlüğü ile ilgili olarak yaşadığı bir hukuki çatışmayı temsil eden bir davadır. John Murray, Birleşik Krallık'ta bir gazeteci ve yazardır. Dava, 1983 yılında yayımlanan 'The Sunday Times' gazetesinde bir makale yazması ve bu makalede Kuzey İrlanda'da bir terör örgütü olan IRA¹⁴⁴'nin (Irish Republican Army) üyeleriyle yaptığı röportajları içermesinden kaynaklanıyor. Bu röportajlar, IRA üyelerinin suçları hakkında bilgi veriyor ve örgütün amaçlarına dair ayrıntılar sunuyor. Birleşik Krallık hükümeti, John Murray' nin makalesinin terörizmi övme ve terör örgütlerine destek sağlama amacı taşıdığını iddia ederek bu yayınları engellemeye çalışmıştır.

Bunun sonucunda Murray, 7 Ocak 1990'da yakalanmış ve polis tarafından kendisine, ifade vermek istememesi durumunda sessizliğinin mahkemede olumsuz bir şekilde değerlendirilebileceği, ancak polisin sorularına yanıt vermemesi hâlinde bu sessizliğin mahkemede aleyhine kullanılabilceği konusunda ve susma hakkı ve diğer hakları hakkında bilgi verilmiştir. Murray, polis merkezinde ifadesi alınırken kişisel bilgilerini

---

¹⁴²Yvonne, Daly: Ireland: Curtailment of The Right to Silence Through Statutory Adverse Inferences, **New Journal of European Criminal Law**, Vol. 12, 2021, p. 351.

¹⁴³John Murray / Birleşik Krallık, T., Başvuru No: 14310/88, 28.10.1996, p., 47, 54. <http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-57895> (E.T.: 27.03.2023)

¹⁴⁴ 1969 yılında kurulmuş, Kuzey İrlanda'nın bağımsızlığını savunan ayrılıkçı örgüt. (IRA) ETA, Avrupa Birliği, Birleşik Krallık ve İrlanda'da terör örgütü listesinde bulunmaktadır.

vermekten kaçınmış ve avukatı ile görüşme talebi, yakalamadan 48 saat sonra kabul edilmiştir. Polis, evinde yakalandığı durum hakkında ayrıntılı bilgi istemiş ve bu bilgiyi vermeyi reddetmesi halinde bu durumun duruşmada aleyhine sonuçlar doğurabileceğini belirtmiştir. Mahkeme, Murray' in evindeki olayın, polise yardım ettiği iddia edilen bir IRA üyesini tutmak için kullanıldığına dair kanıtlarla birlikte suçlu olduğuna karar vermiştir. Terörle Mücadele Kanunu hükümleri gereği evinde yapılan baskın sırasında yakalanan Murray, ne polis ne de mahkeme önünde herhangi bir açıklama yapmamış ve sorulan sorulara yanıt vermemiştir. Sonuç olarak Mahkeme, Murray' i kanunsuz olarak bir kişiyi tutmak suçundan suçlu bularak hapis cezasına mahkûm etmiştir.

Murray, AİHM' e yaptığı başvuruda, ulusal mahkemenin kendi sessizliğini olumsuz bir şekilde değerlendirdiğini ve bu nedenle ispat yükünün kendisine geçtiğini, bunun da savcının ondan ifade vermesini talep etme baskısı yarattığını iddia etmiştir. Murray, ifade özgürlüğünün sınırlanmasının bir ihlal olduğunu ve makalesinin özgürce ifade hakkı kapsamında korunması gerektiğini savunmuştur. Mahkeme, yalnızca sanığın polis sorularını yanıtlamamasına veya reddetmesine dayanan bir mahkûmiyet kararının susma hakkıyla bağdaşmayacağına karar vermiştir. Bununla birlikte, iddia makamı delillerinin ağırlığını veya ikna ediciliğini dikkate alırken, bir sanığın soruları yanıtlamayı reddetmesinin yasallığını kabul etmiştir. Buna göre Mahkeme, başvuruçunun, kaçırılan IRA elemanının bulunduğu evde yakalanması ve orada neden bulunduğu hakkında hiçbir açıklama yapmamasının olumsuz değerlendirmeye neden olmasını makul bulmuş, 6. madde açısından ihlal olmadığı ve susma hakkının mutlak bir hak olmadığı şeklinde karar vermiştir.¹⁴⁵ AİHM, bu dava üzerine karar verirken ifade özgürlüğü ile kamu güvenliği ve terörle mücadele gibi devletin meşru çıkarları arasındaki dengeyi değerlendirmek zorunda kalmıştır ve hükümetin makaleyi yasaklama girişiminin, ifade özgürlüğünü sınırlayan bir müdahale olduğunu kabul etmiştir. Ancak Mahkeme, bu müdahalenin meşru amaçlar doğrultusunda olduğuna ve orantılı olduğuna ve John Murray' in ifade özgürlüğü hakkının ihlal edilmediğine karar vermiştir. Bu dava, ifade özgürlüğü ile kamusal güvenlik ve terörle mücadele gibi devletin çıkarları arasındaki hassas dengeyi yansıtan önemli bir karar olarak kabul edilir. Mahkeme, sanığın mahkûmiyetinin tek başına susmaya

---

¹⁴⁵ İnceoğlu, a.g.e., s. 281-282.

dayandırılmayacağına, sanık tarafından açıklaması gereken bir delilin ortaya çıkması durumunda sanığın sessiz kalmasının dikkate alınabileceğine, kararın gerekçeli olması ve üst mahkemece denetlenmesi gibi güvencelerin varlığı halinde sanığın susmasından sonuç çıkarılabileceğine karar vermiştir.

AİHM, 17 Aralık 1996 tarihli Saunders kararında susma hakkını şu şekilde belirtmiştir: *'Her ne kadar Sözleşmenin 6. maddesinde özellikle belirtilmemiş de olsa, sessiz kalma ve kendi aleyhine tanıklık etmeme hakkının 6. madde kapsamındaki adil yargılama kavramının esasını oluşturan ve genel olarak kabul edilen uluslararası standartların özünde bulunduğunu anımsatır. Bunun maksatları arasında sanığın yetkililerce uygunsuz bir şekilde zorlanmaya karşı korunması yoluyla adaletin sağlanmasındaki hatalı uygulamaları önlemek ve 6. maddenin hedeflerini yerine getirmek bulunmaktadır. Kişinin kendi aleyhine tanıklık etmeme hakkı, özellikle bir ceza davasında savcılık makamının sanığın iradesi hilafında tehdit yöntemleriyle elde edilmiş kanıtlara başvurmadan sanığa karşı iddiasını kanıtlamaya çalışmasını öngörür. Bu bağlamda söz konusu hak, Sözleşme'nin 6. madde 2. fıkrası kapsamında bulunan masumiyet karinesiyile yakından bağlantılıdır. Kendine karşı tanıklık etmemek hakkı öncelikle sanığın sessiz kalma isteğine saygı gösterilmesiyle ilgilidir.'*¹⁴⁶ Bu çerçevede sessiz kalma hakkı, baskı altında verilen ifadelerin kullanılmasını da yasaklama anlamına gelmektedir.

2.8.1.2 ABD

Amerika Birleşik Devletleri'nde susma hakkı, bir imtiyaz olarak değil, anayasal bir hak olarak kabul edilmektedir. Amerikan Yüksek Mahkemesi'ne göre; susma hakkı, demokratik bir toplumun temelini oluşturan özgürlükler ve adaletin ayrılmaz bir parçası olan anayasal haklara dayanır. Bu nedenle imtiyaz olarak değil, temel bir prensip olarak kabul edilir.¹⁴⁷ Amerikan hukukunda, kendini suçlamaya karşı imtiyaz ve susma hakkı arasında farklılıklar bulunur. Kendini suçlamaya karşı imtiyaz, sanığın zor kullanma tehdidi ile zorlanarak belirli bilgileri ifşa etmesiyle ilgilidir. Diğer yandan susma hakkı,

---

¹⁴⁶ Saunders/Birleşik Krallık, Başvuru No:19187/91, 17.12.1996, paragraf 68-69; Nuala Mole/ Catharina Harby: **Adil Yargılanma Hakkı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. Maddesinin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz, İnsan Hakları El Kitapları No. 3**, Avrupa Konseyi, TBB Yayınları, Eylül 2005, s. 40.

¹⁴⁷ İtişgen, **a.g.e.**, s.19.

sanığın tanıklık yapma veya sorulara cevap verme konusundaki başarısızlığından aleyhine etkilenme hakkıyla ilgilidir.¹⁴⁸

ABD'de susma hakkını ilgilendiren iki ayrı anayasal değişiklik; 5. Değişiklik ve 14. Değişiklik olarak ifade edilir. 14. Değişiklik; herkesin yasalar karşısında eşit olduğunu ve yasaların korunmasından mahrum bırakılmayacağını ifade eder, böylece adil yargılama ilkesini güvence altına alır. Amerikan hukukunda susma hakkı veya kendi kendine suçtan kaçınma hakkı olarak bilinen susma hakkı 5. Değişiklik' e dayanır ve hiç kimsenin bir ceza davasında kendi aleyhine tanık olmaya zorlanamayacağına dairdir. Susma hakkı, bu kapsamda polisin tutuklama sırasında veya tutuklamadan hemen sonra bildirmesi gereken Miranda Hakları arasındadır. Bu hakkın birincil uygulaması, savcıların sanığı tanık olarak çağırmasına izin vermeyen ceza mahkemesi işlemleri sırasında gerçekleşmektedir. Sanığın duruşma sırasında ifade verip vermeme konusunda tek takdir yetkisi vardır ve sanık bunu yapmamaya karar verirse savcılar yorum yapmayabilirler. Mahkemede kendi kendini suçlamama hakkına bir istisna, savcıların kişiye kovuşturmayaya karşı dokunulmazlık vermesi durumunda geçerlidir. Bir kişinin, polisle konuşmayı veya sorularını yanıtlamayı reddetme hakkı anlamına gelen susma hakkına sahip olup olmadığı sorusunun basit bir yanıtı yoktur. Yüksek Mahkeme'nin Miranda Arizona davası kararı; polisin, kişinin bir avukata başvurma hakkını kullandığında her türlü sorgulamayı durdurmasını ve bu ifadelerin daha sonra mahkemede kabul edilmeyeceğini gerektirir. Ancak bu, yalnızca polis kişiye Miranda haklarını bildirdikten sonra geçerlidir ve bunu ancak o kişiyi tutukladıktan sonra yapmakla yükümlüdürler.¹⁴⁹Yüksek Mahkeme, zamanla Miranda kararı ile getirmiş olduğu kurallara istisnalar eklemiştir. Miranda Uyarısı, polis derhal ifade alma kastı olmadan şüpheliyi gözaltına aldığı anda, hemen bu uyarıyı yapmak zorunda değildir. Ancak ifade alma işlemi başlamadan önce mutlaka bu uyarının yapılması gerekmektedir.¹⁵⁰Miranda Uyarısı, ABD'de genellikle ifade alma ve gözaltı işlemleri bir arada gerçekleştirildiği zamanlarda yapılması gereken bir bildirimdir. Bu nedenle, gözaltı

---

¹⁴⁸ İtişgen, **a.g.e.**, s. 4.

¹⁴⁹Benvenisti, Eyal: Reclaiming Democracy: The Strategic Uses of Foreign and International Law by National Courts, **American Journal of International Law**, V. 102, 2008, p. 235.

¹⁵⁰Kocaoğlu, S. Sinan: Türk Ceza Muhakemesi Sisteminde Silahların Eşitliği İlkesini Gerçekleştirebilmek İçin Bir Reform Önerisi, **TBBD**, S. 92, 2011, s. 209-247, dipnot 30.

ve ifade alma işlemlerinin doğru bir şekilde yürütülmesi için bu uyarının gerektiği zamanlarda yapılması önemlidir.

1966 tarihli Miranda / Arizona kararı şöyledir: ABD'nin Arizona eyaletinde bir kişi, genç bir kadını arabası ile kaçırıp tecavüz ettikten sonra, evinin yakınlarında bir yere bırakmıştır. Olay polise bildirilmiş ve polis, Ernesto Miranda adında bir Meksikalının evine gitmiştir. Bu kişi daha önce, ev soyma, tecavüze teşebbüs ve saldırı suçları nedeniyle suç kayıtları bulunan bir sabıkalıdır. Polis merkezinde, şikâyetçi tarafından teşhis edilmiştir. Bunun üzerine sorgulama odasına alınarak, polisler tarafından iki saat süre ile sorgulanmış ve sözlü olarak itirafta bulunduktan sonra yazılı bir ifade imzalamıştır. Yoksul bir kişi olan Miranda' ya sorgulamadan önce bir avukatla görüşme hakkı bulunduğu hiçbir aşamada söylenmemiştir. Şöyle bir kabul ifadesine yer verilmiştir: *“Bu ifademi isteyerek, serbest irademle, hiçbir tehdit, baskı veya dokunulmazlık vaadi olmaksızın ve bütün yasal haklarımı bilerek, verdiğim her ifadenin bana karşı kullanılabileceğini anlayarak yapıyorum.”* Daha sonra Mahkeme,¹⁵¹ temyiz edilen kararı onaylayarak sanığın, *“avukat bulundurma hakkının kendisine söylenmediği ve itirafları sırasında bir avukat bulunmadığı için itiraflarının kanıt olarak kabul edilmemesi gerektiği”* şeklindeki itirazını reddetmiştir. Miranda Kararı'nın ilk cümlesine bakıldığında; sessiz kalma hakkının hatırlatıldığı görülmektedir. ABD'de verilen bu karar, pek çok ülkenin ceza muhakemesi sistemini etkilemiş olup, susma hakkının gelişimine çok önemli bir katkı sağlamıştır. Haklarını öğrenme hakkı, Yüksek Mahkeme' nin “Miranda Kararı” olarak bilinen bir karardan¹⁵² doğmuş bir haktır. Miranda kararı, özellikle kişinin kendisini suçlamaya zorlanamama ilkesi ve müdafiden yararlanma ilkesi ile doğrudan ilişki içindedir.

Miranda / Arizona kararı değerlendirmesini yapacak olursak; Amerikan Yüksek Mahkemesi tarafından alınmış, Amerikan hukuk sistemine göre gözaltına alınan kişilere haklarını hatırlatma ve bu hakları kullanma fırsatı verilmesi gerektiğini vurgulayan, ABD hukuk sistemindeki önemli bir yasal konsepttir. Bu karar, şüpheliye sahip olduğu hakları bildiren bir uyarının, yani "Miranda Uyarısı" veya "Miranda Hakkı" adı verilen

---

¹⁵¹ State Supreme Court (Eyalet Yüksek Mahkemesi): Amerika Birleşik Devletleri'nin eyaletlerinin her birinde bulunan en yüksek yargı organı ve en üst mahkemedir. Her eyaletin kendi yüksek mahkemesi vardır ve bu mahkeme, o eyaletin hukuki meselelerini çözmek ve yargılama süreçlerini denetlemekle görevlidir.

¹⁵² Miranda / Arizona, ABD, Başvuru No: 759/ 384 U.S. 436, 13.06.1966.

bildirimlerin yapılmasını zorunlu kılmıştır. Miranda uyarıları, susma hakkını hatırlatmayı amaçlar ve kişilere ifade verme zorunluluğu olmadığını açıkça belirtir. Bir kişi, polis tarafından sorgulandığında veya gözaltına alındığında, Miranda uyarıları verildiğinde susma hakkını kullanabilir. Bu uyarılar, kişilere ifade verme hakkını hatırlatmayı amaçlayan ve mahkemede adil bir yargılanma sürecini güvence altına alan bir dizi hukuki bildiriye içerir. Eğer bir kişiye Miranda uyarıları verilmez veya bu uyarılar doğru bir şekilde anlatılmazsa, kişinin ifade verdiği durumda susma hakkının ihlal edildiği savunulabilir. Bu, mahkemede şüphelinin ifadesinin geçersiz sayılmasına neden olabilir. Miranda Uyarısı¹⁵³ şu prensipleri vurgular: Polisin, gözaltına alınan kişilere haklarını bildirmek zorunda olduğunu, ifade hürriyetinin temel bir ilke olduğunu vurgular. Ayrıca şüphelilere hakları anlatılmadan alınan ifadelerin, mahkemede kullanılamayacağı ve şüphelilere avukat yardımı hakkını hatırlatır. Miranda kararı sonrasında gözaltına alınan kişilerin polis tarafından hakları konusunda bilgilendirme yapılmaksızın alınan ifadeleri hukuka aykırı kabul edilmeye başlanmıştır.

20. yüzyılın ortalarında Amerikan Yüksek Mahkemesi, kişinin kendisini suçlayıcı beyanda bulunmaya zorlanamayacağı ilkesini sağlamlaştıran üç önemli karara imza atmıştır: 1936 yılında verilen Brown vs. Mississippi kararı, sanığın özgür iradesine dayanmayan ifadelerin delil olarak kullanılmasının Amerikan Anayasası'nın 14. Değişiklik' te yer alan adil yargılama hakkına aykırı olduğunu belirtmiştir. 1964 tarihli Malloy vs Hogan kararı ise Anayasa'nın 5. Değişiklik ile yasaklanan kendini suçlamaya zorlanamama ilkesinin eyalet mahkemeleri için de aynı şekilde geçerli olduğu sonucuna varmıştır. Ancak en önemli dönüm noktası 1966 tarihli Miranda vs Arizona kararıdır. Bu kararla Amerikan Yüksek Mahkemesi, sorguda yapılan ifadelerin delil olarak kabul edilebilmesi için sanığın dört temel hakkı, özellikle susma hakkı konusunda açıkça bilgilendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Miranda kararı, aslında uzun süredir bilinen ve uygulanan ilkelerin farklı bir şekilde değerlendirilmesini gerektirmemiştir, ancak bu kararla susma hakkı evrensel bir

---

¹⁵³“Sessiz kalma hakkına sahipsiniz. Söyleyeceğiniz her şey mahkemede aleyhinize delil olarak kullanılacaktır. Bir avukatla konuşma hakkına sahipsiniz. Sorgulanırken avukatın da yanınızda bulunmasını isteyebilirsiniz. Eğer avukat tutacak imkânınız yoksa istediğiniz takdirde her türlü sorgulamadan önce yanınızda bulunması için size bir avukat tayin edilecektir.”

prensip olarak daha da sağlamlaştırılmıştır.¹⁵⁴Sonuç olarak Amerikan Yüksek Mahkemesi, 20. yüzyılın ortalarında verdiği kararlarla kişinin kendini suçlamaya zorlanmaması ilkesini pekiştirmiş ve sanığın özgür iradesine dayanmayan ifadelerin delil olarak kullanılmasını Anayasal haklara aykırı olarak kabul etmiştir. Bu doğrultuda Amerikan hukukunda susma hakkı, Anayasa ve Yüksek Mahkeme kararlarıyla sağlam bir temele oturmuş ve evrensel bir hak olarak kabul edilmiştir. Bu kararlar arasında olan Miranda uyarıları, ABD hukuk sisteminde şüphelilerin temel haklarını korumak ve adil bir yargılama sürecini güvence altına almak için son derece önemlidir.

2.8.2 Kıta Avrupası Ülkeleri

2.8.2.1 Almanya

Almanya için susma hakkı, teorik olarak eski bir döneme kadar uzanmakta ve yalnızca sınırlı durumlarda kullanılan bir hak olarak görülmektedir. 1877 tarihli Alman Ceza Muhakemesi Kanunu'na göre, bir yargıcın bir şüpheliyi susturma hakkı konusunda uyarması gerekmektedir. Ancak bu gereklilik, polis veya savcı için söz konusu değildir. Bu prosedür şüpheli ya da sanık konumunda yer alan kişinin, susma hakkının açık bir şekilde tanınmadığını ifade eder.¹⁵⁵Alman Ceza Muhakemesi Kanunu 136. maddesinde: *'İlk defa sorguya çekilen sanığa, sorgunun başlangıcında kendisine isnat edilen suç ve söz konusu olan ceza hükümleri açıklanmalıdır. Sanığa isnat hakkında hiçbir şey söylenmemesinin veya olay hakkında açıklamada bulunmamasının... yasal hakkı olduğu söylenmelidir. Sanığa kendisi hakkında mevcut olan şüphe nedenlerini ortadan kaldıracı ve lehine olan olayları ileri sürme olanağı verilmelidir.'*¹⁵⁶ ifadesinde sanığın rızası olsa bile beyan için zorlanamayacağı ve beyanda bulunmamasının yasal hakkı olarak kullanabileceği açıkça düzenlenmektedir. Alman Ceza Muhakemesi Kanunu, susma hakkını korur ve bir şüpheli veya sanığın ifadesinin gönüllü olması gerektiğini belirtir. Aynı zamanda şüpheli veya sanığın avukatla görüşme hakkını da garanti eder.

---

¹⁵⁴İçel, Kayıhan / Ünver, Yener: **Ceza Muhakemesinde Delil ve İspat (Karşılaştırmalı Güncel Ceza Hukuk Serisi)**, Seçkin Yay., Ankara, Ekim 2014, s. 254.

¹⁵⁵ Christopher, **a.g.e.**, p. 537.

¹⁵⁶ Yıldırım, Ali: 'Sanığın Susma Hakkı', **Ankara Barosu Dergisi**, C. 5-6, 1988, s. 689.

1964 yılında susma hakkını net bir şekilde tanımlayan kanun devreye girmiş ve bu tarih itibariyle Almanya için susma hakkı önemli bir hale gelmiştir. Kişinin susma hakkını ihlal etme potansiyeli olan durumlar olarak; beden muayenesi, vücuttan örnek alma gibi süreçlerin gerçekleşebilmesi için işlemlerin gerçekleşmesinden önce kişiye sahip olduğu hakların bildirilmesi önem taşır. Ancak bu işlemleri yerine getirmeme noktasında kişinin isteğinin olmaması halinde yetkili makamların zor kullanması mümkündür. Burada var olan esas sınır ise, susma hakkı kapsamında daha ziyade insan olma onurunun göz önünde bulundurulmasıdır. ¹⁵⁷Şüpheli ya da sanık için tanımlanmış bir susma hakkı mevcuttur ve kişinin kendisine yöneltilmiş olan birtakım sorulara cevap vermesi, birtakım sorularda ise susma hakkını kullanarak sessiz kalması halinde suçluluğu yönünde bir yorumlama yapılmaktadır. Bu ise kısmi cevap kapsamında yorumlanmaktadır.

2.8.2.2 Fransa

Fransa için susma hakkı, 1897 yılına dayanmaktadır. Bu tarihten itibaren, ülke Fransız yasaları kapsamınca bir suçla suçlanan şüphelilerin, yargıç huzuruna ilk çıktıklarında susma ve danışmanlık yapma hakları konusunda uyarılmasını zorunlu kılmıştır. 1958 tarihli Ceza Muhakemesi Kanunu ile, yargıç şüpheliyi suçlamalar hakkında bilgilendirmeli ve danışmanlık hakları konusunda uyarmalıdır. Ancak, bir şüpheli avukatı olmadan ifade vermek istiyorsa ifadesi kabul edilebilir. 1955'te Fesch kararı ile polis sorgularında şüphelilere benzer hakları tanımlayıp, bu da Fransız hukukunda susma hakkının genişletmiştir. 1955'ten önce, Fransız yasaları, uyarıyı yalnızca suçlamalarla gözaltına alınanlar için gereklilik olarak görmüş ve tanık olarak alınanlar için bu tür bir uyarı gerekmemişti. Uzun tartışmalardan sonra, 1960'ta, Fransız Meclisi Fesch kuralını değiştirip, bu değişiklikle sadece iddianamelerdeki kasıtlı gecikmeler nedeniyle ifadelerin dışlanması kabul etmiştir. Fransız polisi, uyarıyı tam olarak benimsemeyip ve bu konuda çeşitli uygulama farklılıkları devam etmiştir. Ancak, genel olarak, Fransız hukuku şüphelilere susma hakkı ve avukat teminatı konularında önemli korumalar sağlamaktadır.¹⁵⁸

---

¹⁵⁷Tatlı, Ahu: 'The Role of Regulatory and Temporal Context in The Construction of Diversity Discourses: The Case of The UK, France and Germany', **European Journal of Industrial Relations**, V. 18, 2012, p. 301.

¹⁵⁸ Benvenisti, **a.g.m.**, p. 256.

2.8.2.3 Hollanda

Hollanda Ceza Muhakemesi Kanunu'na göre, sanığın hakları ve yasak olan durumlar hususundaki düzenlemeler genel itibariyle şöyledir; Hollanda Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 29/1. maddesi, sanığın istemediği bir şeyi söylemesine neden olacak her türlü soru ve davranışı yasaklamaktadır. Kanun, bu yasaklanan eylemleri soyut bir şekilde sıralamış, ancak hangi eylemlerin yasağa gireceğini her somut durumda ayrı ayrı değerlendirmeyi gerektirmektedir. Örneğin, cebir kullanma veya tehdit etme gibi fiiller her durumda yasaktır, bu madde gereğince. Ancak, başka bir şekilde tehdit etme veya vaatte bulunmanın yasak olup olmadığı, tehdidin veya vaadin niteliğine bağlı olarak değişebilir. Hollanda CMK' nin 29. maddesine aykırı olacak diğer bazı haller ise; tuzak niteliğinde ya da telkinde bulunucu sorular sormak, delil durumu hakkında yanlış bilgi vermek, sanığın cevap vermek zorunda olduğunun bildirilmesi, sanığın ne söyleyeceğini bilemeyecek kadar yorgun düşürülmesine yol açan uzun sorgular, yalan makinesi ve narkonalizm kullanımınıdır.¹⁵⁹Tüm bu açıklamalar, Hollanda CMK' nin 29. maddesi gereğince sorgu ve ifade yasaklanan davranışları anlatmaktadır. Bu yasaklar, her bir somut olayda ayrı ayrı değerlendirilmelidir.

Van Vondel / Hollanda¹⁶⁰başvurusu, susma hakkının her durumda olmayacağı kapsamında örnek kararlardandır: *'1. Kendi aleyhinde tanıklık etmeme hakkı öncelikle sanığın, cezai takibat kapsamında sessiz kalma hakkına saygı gösterilmesine ve cezai takibatlarda zorla ele geçirilen bilginin kullanımına ilişkindir. Ancak, bireyleri yetkili makamlara bilgi vermeye teşvik amacıyla alınan her tedbirin uygunsuz birer zorlama olduğu kabul edilmemelidir. Aksi hali cezayı gerektirse dahi, kişilerin finansal varlıkları gibi bilgileri sağlamalarını ... ya da mevcut dava kapsamında, bu tür bir komisyonun söz konusu yetkilere sahip olmadan etkin şekilde işlemesi zor olacağı için kişilerin meclis soruşturma komisyonuna bilgi vermelerini gerektiren zorlayıcı yetkilerin kullanımını per se (başlı başına) yasaklamaz.....Başvuran, İl Yürütme Kurulu (PEC) önünde yalancı şahitlikle*

---

¹⁵⁹ Şahin, Cumhuriyet: 'Polis Tarafından Yapılan Sanık Sorgusunun Mukayeseli Hukukta Düzenlenişi', **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 4, S. 1-2, 1994, s. 84-85.

¹⁶⁰Van Vondel/Hollanda, Başvuru No: 38258103, 23.03.2006, Cengiz, Serkan / Fahrettin Demirağ / Teoman Ergül / Jeremy McBride / Durmuş Tezcan: **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Ceza Yargılaması Kurum ve Kavramları**, Şen Matbaa, Ankara 2008, s. 95.

suçlanmış ve mahkûm edilmiştir. Bir diğer deyişle, PEC' e yanlış bilgi vererek yalan söylemiş ve yalancı şahitlik etmiştir. Bu, daha önce işlemiş olduğu bir suç hususunda PEC önünde zorunlu olarak kendi aleyhinde tanıklık etmesine bir örnek değildi. Suçun kendisiydi. Başvuranın, cezai olduğunu ve takibata yol açabileceğini düşündüğü açığa çıkarıcı bir tutumu engellemek için yalan söylemiş olması muhtemeldir. Ancak, sessiz kalma ve kendisi aleyhinde tanıklık etmeme hakkı, soruşturmadan kaçınma isteği ile yapılan eylemlerin dokunulmazlığa sahip olması şeklinde yorumlanamaz. Bu nedenle, mevcut dava müteakip cezai takibatlarda zorla edinilen bilginin kullanımına ilişkin değildir. Sonuç olarak AIHM, dava koşullarının sessiz kalma ya da kendisi aleyhinde tanıklık etmeye karşı imtiyaz haklarının ihlalini ortaya çıkardığı ya da başvuran aleyhinde başlatılan cezai takibat hususunda AIHS'nin 6/1. maddesine aykırı olarak haksızlığın söz konusu olduğu sonucuna varmamaktadır.'

Başvuru; Vondel' in kendi aleyhine tanıklık etmeme hakkıyla ilgilidir. Bu hak, öncelikle bir kişinin cezai takip sırasında sessiz kalma hakkına saygı gösterilmesini ve cezai soruşturmalarda zorla elde edilen bilginin kullanılmamasına ilişkindir. Ancak, bazı durumlarda, ceza soruşturmasının etkili bir şekilde yürütülmesi için kişilerin bilgi vermesi gerekebilir. Başvurucu, Yürütme Kuruluna yanlış bilgi vermiş ve yalancı şahitlik yapmıştır. Başvurucunun, açığa çıkabilecek bir suçun önlenmesi amacıyla yalan söylemiş olabileceği muhtemeldir. Ancak sessiz kalma ve kendi aleyhine tanıklık etmeme hakkı, soruşturmadan kaçınma amacıyla yapılan eylemlerin dokunulmazlık kapsamında değerlendirilemez. Bu nedenle bu haklar, mevcut dava sürecinde zorla elde edilen bilginin kullanımıyla ilgili değildir. Sonuç olarak, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, davanın koşullarının sessiz kalma veya kendi aleyhine tanıklık etmeme haklarının ihlalini ortaya koyduğu veya başvurucuya karşı başlatılan cezai takip sürecinde AIHS' in 6/1. maddesine aykırı haksızlığın olduğu sonucuna varmamıştır.

3. SONUÇ

Hukuk güvenliği, toplumsal yaşam içinde bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin belirli ve kesin sınırlar içinde tanımlandığı bir ortamı ifade eder. Bu kişisel hak ve özgürlükler, günümüzde giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Uluslararası düzeyde, bireylerin haklarını savunmalarını sağlayan düzenlemeler yapılmıştır. Bu bağlamda, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi büyük öneme sahiptir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, özellikle kişisel hak ve özgürlüklerin korunması konusunda Avrupa hukukunun en temel metni olarak kabul edilmektedir. Bu belgeler, bireylerin haklarını güvence altına almak ve korumak amacıyla uluslararası toplum tarafından kabul edilen önemli araçlardır.

AİHS, adil yargılama hakkı ile ilgili kuralları belirlemiştir. Türkiye, bu Sözleşmeye ve ek protokollere katılmakla bu kuralları tanıma sorumluluğu altına girmiştir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne taraf olunmakla, bu yükümlülüğün gerekliliklerine uyum göstermek, ülkemiz açısından da bir görevdir. Bu yükümlülük, sadece AİHS' e taraf olmanın değil aynı zamanda bir hukuk devleti olmanın gereğidir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nce incelenen kararların çoğunluğunda; Sözleşme' deki hakların ihlal edildiği ve Türk hukukunun oluşan haksızlığı telafi edecek seviyede olduğu, ancak bunu işletecek mekanizmanın olmadığı belirtilmektedir. Bu olumsuz durumu önlemek için, idari veya adli olsun tüm merciler özenle ve yeterince çalışmalıdır. Adil bir yargılama hakkının gerçekleşmesi için, kişiye suç isnadının yapıldığı andan itibaren tüm soruşturma ve kovuşturma aşamalarında hakkaniyete dayalı bir şekilde işlemlerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Adil yargılanma hakkı, söz konusu anlaşmazlığa dahil olan her iki tarafı da yakından ilgilendirmektedir. Adil yargılama devlet açısından bir görev ve yetki olarak benimsenmesi ne kadar gerekliyse, adil yargılanma da kişiler açısından benimsenmesi o kadar gerekli bir haktır.

Çalışmanın amacı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde yer alan adil yargılama hakkı bağlamında susma hakkının, sözleşmeye üye ülkeler ve Türkiye açısından varlığını yansıtmaktır. Susma hakkı, ülkemiz yasalarında ve AİHS gibi uluslararası sözleşmelerde kendine yer bulmuş bir haktır. Bu nedenle hem Türkiye'de hem de diğer bazı ülkelerde, kavramın ne şekilde ele alındığı, hangi alanlarda ihlal edildiği ve korunduğu incelenmiştir. Bu inceleme, birçok farklı ülkenin hukuk sistemlerini tarihsel olarak sıralamış ve AİHS

çerçevesinde ele almıştır. Araştırmanın önceki bölümlerinde belirtildiği gibi her ülkenin, kendi yasal düzenlemelerine ve ulusal koşullarına uygun şekilde susma hakkını tanınması, sınırlama ve kişinin bu hakkı kullanması durumunda kişiye karşı belirli bir bakış açısı ile uygulaması önemlidir.

AİHS'nin 6. Maddesi, adil yargılanma hakkını tanır ve bu hakkın bir parçası olarak susma hakkını güvence altına alır. Bu hak, birçok ülkenin anayasasında ve uluslararası insan hakları belgelerinde korunur ve adil bir yargılama sürecinin önemli bir bileşeni olarak kabul edilir. AİHS'nin 6. Maddesi, susma hakkının ihlal edildiği durumlarda mahkeme kararlarının geçersiz kılınabileceğini öngörür. Eğer kişi, susma hakkını kullanmak yerine ifade vermek isterse, bu ifade isteği gönüllü ve bilinçli bir şekilde olmalıdır. Baskı veya tehdit altında ifade verilmesi, adil yargılamaya aykırıdır. Eğer bir kişi susma hakkının ihlal edildiğini düşünüyorsa, ihlalin giderilmesi ve adaletin sağlanması için bağımsız denetim mekanizmaları olmalıdır. Bu mekanizmalar, susma hakkının etkili bir şekilde uygulandığını ve ihlal edilmediğini izlemelidir. Susma hakkının etkin bir şekilde kullanılabilmesi için kişilere hukuki temsilci sağlanmalıdır. Bu, kişilerin sorgulanma ve ifade verme süreçlerinde yasal olarak desteklenmesini sağlar. Yasalarda susma hakkına ilişkin net ve anlaşılır hükümler bulunmalıdır. Toplumun susma hakkı hakkında bilgi sahibi olması ve bu hakkın nasıl kullanılması gerektiği konusunda eğitilmesi, genel olarak bu hakkı daha etkili bir şekilde korumasına yardımcı olur.

AİHS tarafından belirlenen uluslararası standartlara tam uyum sağlanmalıdır. Ülkenin ulusal yasaları, AİHS hükümlerine uygun hale getirilmelidir. AİHM tarafından verilen susma hakkı ile ilgili kararlar, ülke içinde titizlikle takip edilmeli ve uygulanmalıdır. Bu, AİHM kararlarının yerel mahkemeler tarafından dikkate alınmasını ve uygulanmasını sağlar. İhlal durumlarının dikkatle incelenmesi ve raporlanması önemlidir. Bu, hükümetlerin susma hakkı ihlallerini tespit etmelerini ve düzeltmelerini sağlar. Ülkeler, susma hakkının korunması için uluslararası düzeyde iş birliği yapmalıdır. Deneyimlerin ve en iyi uygulamaların paylaşılması, daha iyi koruma sağlayabilir.

Sonuç olarak susma hakkı; adil yargılanma hakkının önemli bir parçasıdır ve hukukun üstünlüğünün korunması için vazgeçilmezdir. Bu hakkın korunması hem bireylerin haklarını korur hem de adaletin sağlanmasına katkıda bulunur. Bu nedenle, susma hakkının bilinmesi, korunması ve ihlal edildiğinde etkili bir şekilde başvurulabilmesi için gerekli

önlemler alınmalıdır. Susma hakkının etkili bir şekilde korunmasını ve insan haklarının güvence altına alınmasını desteklemek amacıyla düşünülmüş hukuki adımlardır. İnsan haklarının korunması ve adil bir yargılama sisteminin sağlanması için uluslararası metinlerde yer alan hakların sadece yasalarda değil aynı zamanda uygulamada da etkin bir şekilde korunması gereklidir.

REFERANSLAR

- Akad, M., Dinçkol, A. (2007). **Gerekçeli İctihatlı 1982 Anayasası Madde Gerekçeleri ve Maddelerle İlgili Anayasa Mahkemesi Kararları**, Der Yay., İstanbul.
- Akad, M., Dinçkol, A., Bihterin V., Bulut, N. (2021). **Genel Kamu Hukuku**, Der Yay., İstanbul.
- Akılhoğlu, T. (1995). **İnsan Hakları**, AÜSBF Yay., No: 7, Ankara.
- Aksoy, P. (2008). ‘Göztaltında Alınan İfadenin Önemi ve Delil Değeri,’ **AÜHFD**, C. 57, S. 3, s. 51-82.
- Anayurt, Ö. (2008). ‘Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İctihatlarında İşkence Kavramı,’ **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 12, S. 1, s. 421-460.
- Avcı, M. (2014). **Hukuk Tarihinde Hapis**, Türkiye Adalet Akademisi Yay.
- Aytekin, A. (2000). **Ceza Muhakemesi Hukukunda Suçsuzluk Karinesi ve Susma Hakkı**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- Barsan, M. (2011). ‘The Right to be Judged by an Independent and Impartial,’ **Transilvania University in Brasov, Faculty of Law and Sociology, Department of Law, B-dul Eroilor**, nr. 25, Romania, p. 1-29.
- Bayraktar, B. (2011). ‘Muhakemelerde Delillerin Önemi’, **Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 12, S. 25, s. 34-43.
- Bazarova, D. (2021). ‘Challenges Of Enhancement Of The Procedural Guarantees Of The Rights And Interests Of Participants In Criminal Proceedings,’ **Tashkent State University of Law- Elementary Education Online**, V. 20, p. 1671-1678.
- Benvenisti, E. (2008). ‘Reclaiming Democracy: The Strategic Uses of Foreign and International Law by National Courts,’ **American Journal of International Law**, V. 102, p. 241-274.
- Bıyıklı, H. (1974). ‘İkrar ve Ceza Muhakemesi Sorunları,’ **İstanbul Barosu Dergisi**, C. 48, S. 11-12, İstanbul, s. 669-703.

- Bond, M. (2019). **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Giriş**, (Çev.: Orhan Kemal Cengiz), Avrupa Konseyi Yay., Mart.
- Bruneau, T. (1973). 'Communicative Silences: Forms and Functions', **Journal of Communication**, Vol: 23, p. 17-46.
- Cengiz, S., Fahrettin D., Teoman E., Jeremy McB., Durmuş T. (2008). **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Ceza Yargılaması Kurum ve Kavramları**, Şen Matbaa, Ankara.
- Centel, N. (2005). **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Beta Yay., İstanbul.
- Centel, N., Zafer, H. (2011). **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Beta Yay., İstanbul.
- Çalış, N. 'İnsan Hakları ve Hukuk Bağlamında Adalet Sisteminin Sosyal Boyutu: Adli Sosyal Hizmet,' **The Journal of Social Science**, C. 6, S. 11, s.107 – 124.
- Çınar, A. (2004). 'Hukuka Aykırı Kanıtlar,' **TBB Dergisi**, C. 55, s. 31-64.
- Çiçekli, B. (2006). 'Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Türkiye Kararlarının Analizi (2002-2005) ve Ceza Muhakemesine Yansımaları', **CHD**, C.1, S. 1, Eylül, s. 231-261.
- Dönmez, B. (2007). 'TCK'da Çocuk Düşürtme Suçu Mukayeseli Hukuk ve AİHM'nin Bakış Açısıyla Ceninin Yaşama Hakkının Sınırlandırılması Tahlili,' **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, s. 99-142.
- Ercan, M. S. (2019). 'Kovuşturma Evresinde Sanığın Hakları,' **İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 6, s. 181-198.
- Erdoğan, M. (2003). **Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset**, Liberte Yay., Ankara.
- Erol, D. (2002). **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Hukukumuzda Sanık Hakları**, Yetkin Yay., Ankara.
- Esgin, M. (2013). 'İşkence ve Engizisyon,' **Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 3, s. 39-60.
- Feyzioğlu, M. (1996). **Ceza Muhakemesi Hukukunda Tanıklık**, US-A Yay., Ankara.
- Gemalmaz, M. S. (2012). **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, Legal Yay., İstanbul.

- Gödekli, M. (2016). 'Türk Ceza Muhakemesinde Maddi Gerçeğe Ulaşmanın Ön Koşulu Olarak Hukuka Aykırı Delillerin Değerlendirilmesi Yasağı,' **AÜHFD**, C. 65, S. 4, s. 1815-1924.
- Gölcüklü, F. (1994). 'Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Adil Yargılanma', **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 49, S. 1, s. 200-234.
- Göze, A. (1998). **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, Beta Yay.
- Gurevich, Z. (1989). 'Distance and Conversation,' **Symbolic Interaction**, Vol: 12, p. 65-66.
- Hafizoğulları, Z. (2004). 'Liberal Demokratik Toplum, Hukuk ve Devlet Düzeninde İfade Hürriyetinin Sınırı', **TBB Dergisi**, C. 17, S. 55, Kasım, s. 85-101.
- Harris, O'Boyle, Warbrick. (2021). **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku**, (Çev: Mehveş Bingöllü Kılıcı-Ulaş Karan) İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 4. Baskı, İstanbul.
- İçel, K., Ünver, Y. (2014). **Ceza Muhakemesinde Delil ve İspat (Karşılaştırmalı Güncel Ceza Hukuk Serisi)**, Seçkin Yay., Ankara, Ekim.
- İnankul, H. (2012). **Yasak Sorgu Yöntemleri ve Bunların Sonucunda Elde Edilen Delillerin Hukukumuzda ve Batı Hukukundaki Geçerliliği**, Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Bursa.
- İnceoğlu, S. (2018). **Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi 4- Adil Yargılanma Hakkı**, Avrupa Konseyi Basım, Nisan.
- İnceoğlu, S. (2022). **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı**, Beta Yay., İstanbul.
- İtişgen, R. (2013). **Kişinin Kendi Kendini Suçlamaya Zorlanması İlkesi ve Susma Hakkı**, On İki Levha Yay., İstanbul.
- Kağıtçıoğlu, M. (2018). 'Kurgudan Gerçekliğe Uzanan Bir Tartışma Alanı: Susma Hakkının İdare Hukukunda Yeri Var mıdır?', **TBB Dergisi**, C. 2018, S. 134, s. 115-152.

- Kapani, M. (2013). **Kamu Hürriyetleri**, Yetkin Yay., Ankara.
- Karakaş, E. (2014). ‘Milletlerarası Antlaşmaların Türk İç Hukukundaki Yeri’, **Nevşehir Barosu Dergisi**, Yıl 1, S. 1 – Mart, s. 69-93.
- Kır, F. (2021). ‘Yalan Tanıklık Suçu ve Etkin Pişmanlık,’ **AÜHD**, C. 70, S. 3, s. 1107 – 1132.
- Koca, M. (2000). ‘Ceza Muhakemesinde Hukuka Aykırı Delilleri Değerlendirme Yasağı’, **AÜEHFD**, C. 4, S. 1-2, s. 106-146.
- Kocaoğlu, S. S. (2011). ‘Susma Hakkı,’ **Ankara Barosu Dergisi**, s. 5-46.
- Kocaoğlu, S. S. (2011). Türk Ceza Muhakemesi Sisteminde Silahların Eşitliği İlkesini Gerçekleştirebilmek İçin Bir Reform Önerisi, **TBB**, S. 92, s. 238-286.
- Koçer, S. (2020). ‘İletişimin Denetlenmesi Tedbirinde Tesadüfen Elde Edilen Deliller,’ **Adalet Dergisi**, C. 2, S. 65, s. 441-462.
- Korkmaz, A. (2014). ‘İnsan Hakları Bağlamında Özel Hayatın Gizliliği ve Korunması,’ **Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, C. 2014, S. 3, s. 99-103.
- Kunter, N., Yenisey, F., Nuhoğlu A. (2010). **Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku**, Beta Yay., İstanbul.
- Mahmutoğlu, F. S. (2013). ‘Ceza Yargılamasında Katılanın, Aynı Zamanda CMK 45. Maddede Öngörülen Kişilerden Biri Olması Halinde, Tanıklıktan Çekilme Hakkını Kullanıp Kullanamayacağı Sorunu,’ **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C. 19, S. 2, s. 191-210.
- Matvieieva, L. (2022). ‘Legal Process In The National Legal Doctrine of Ukraine Through The Scope of The Case Law of The European Court of Human Rights,’ **IJCA**, V. 13, p. 1-22.
- McCrudden, C. (2000). ‘Common Law Of Human Rights?: Transnational Judicial Conversations On Constitutional Rights,’ **Oxford Journal of Legal Studies**, V. 34, p. 499–532.

- Nurullah K., Feridun Y. (2002). **Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku**, 12. Baskı, Beta Yay., İstanbul.
- Özbek V. Ö., Kanbur N., Doğan K. (2013). **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Seçkin Yay., 6. Baskı, Ankara.
- Özdek, Y. (2004). **Avrupa İnsan Hakları Hukuku ve Türkiye**, TODAİE Yay., Ankara.
- Özen, İ. (2017). ‘Şüpheli ve Sanığa Rağmen Bir Ceza Muhakemesi Hukuku Mu? Şüpheli ve Sanığın Ceza Muhakemesi İşlemlerine Katlanma Yükümlülüğü ve Bu Yükümlülüğün Sınırları Hakkında Düşünceler’, **Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 7, s. 119–168.
- Öztürk, M. (2019). **Hukuka Kesin Aykırılık Hali Olarak Savunma Hakkının Kısıtlanması**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Roberts, A. (2001). ‘Traditional and Modern Approaches to Customary International Law: A Reconciliation’, **American Journal of International Law**, Vol. 95, p. 757-791.
- Russano, M. (2005). ‘Investigating True and False Confessions Within a Novel Experimental Paradigm,’ **Psychological Science**, 16, p.481-486.
- Sardo, A. (2020). ‘Categories, Balancing, And Fake News: The Jurisprudence Of The European Court Of Human Rights,’ **Canadian Journal Of Law & Jurisprudence**, Vol. 33(2), p. 435-460.
- Sarıgül, A. T. (2021). ‘Şüpheli ve Sanığın Ceza Muhakemesi İşlemlerine Katlanma Yükümlülüğüne Getirilen Sınır-Nemo Tenetur Seipsum Accusare İlkesi’, **TBB Dergisi**, C. 2021, S. 153, s. 39 - 64.
- Sarsıkoğlu, Ş. (2013). ‘Türk Ceza Muhakemesi Hukukunda Beden Muayenesi ve Vücuttan Örnek Alınması’, **Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 8, S. 2, s. 693-722.
- Sınar, H. (2015). ‘Karşılaştırılmalı Hukuk ve Türk Hukuku Yönünden Ceza Muhakemesinde Adil Yargılanma Hakkının Tarihsel Temelleri’, **TAAD**, Nisan, s. 169-227.

- Soyaslan, D. (2004). **Adil Yargılanma Hakkı ve Türk Ceza Yargılaması**, Nergiz Yay., İstanbul.
- Şahin, C. (1994). 'Polis Tarafından Yapılan Sanık Sorgusunun Mukayeseli Hukukta Düzenlenişi ', **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 4, S. 1-2, s. 61-90.
- Şahin, C. (2011). 'Duruşmada Sanığın Önceki İfadelerinin Okunması-Cmuk M. 247 Üzerine Bir İnceleme,' **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 22, S. 3, s. 15-66.
- Şirin, T. (2021). 'İnsan Haklarının ve Temel Hakların Korunması İçin Sözleşme'nin Türkçe Çevirisi Sorunu,' **Journal of Penal Law and Criminology**, Vol. 9(1), p. 1-64.
- Tabor. (2015). Polonya, Başvuru No:12825/02, 27.06.2006, Çev. Karacaoğlu, Emine: 'Prof. Dr. Hakan Pekcanitez'e Armağan', **DEÜHFD**, C. 16, s. 4211-4224.
- Tangör, B. 'Avrupa Birliği'nde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi', **GÜİİBFD**, C. 3, S. 1, s. 233- 248.
- Tanilli, S. (1976). **Anayasalar ve Siyasal Belgeler**, Cem Yay., İstanbul.
- Tatlı, A. (2012). 'The Role of Regulatory and Temporal Context in The Construction of Diversity Discourses: The Case of The UK, France and Germany', **European Journal of Industrial Relations**, V. 18, p. 293-308.
- Temiz, Y. (2015). 'Türk Hukukunda Çapraz Sorgu Tartışmaları,' **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 6, S. 1, s. 299-332.
- Toprak, U. (2011). 'Alman Hukukunda Soruşturma Aşamasında Usule Aykırı Elde Edilen Deliller ve İtiraz Çözümü,' **Terazi Hukuk Dergisi**, C. 6, S. 56, s. 31-37.
- Tunçer, A. (2018). 'Susma Hakkı Bağlamında Birtakım Ceza Muhakemesi İşlemlerinin Değerlendirilmesi', **Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 4, S. 2, s. 355-379.
- Türkel, N. (2010). **Özel Hayatın Gizliliği İhlal Suçu**, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- Uğurlubay, G., Haydar, N., Korkmaz, M. (2019). ‘Seri Muhakeme Usulüne İlişkin Sorunlar’, **ASBÜ Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 1, s. 255- 306.
- Uslu, C. (2013). ‘Nefret Söylemi Suçu Versus Hürriyeti,’ **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.18, s. 185- 202.
- Ünver, Y., Hakeri, H. (2018). **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Adalet Yay., Ankara.
- Üskül Engin, Z. (2014). ‘Birey Kavramının Gelişimi ve İnsan Hakları’, **Journal of Istanbul University Law Faculty**, C. 72, S. 1, s. 201-217.
- Yıldırım, A. (1988). ‘Sanığın Susma Hakkı’, **Ankara Barosu Dergisi**, C. 5-6, s. 682-701.
- Yıldız, M. (1998). **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Yargısı**, Alfa Yay., İstanbul.
- Yokuş ve arkadaşları, Türkiye. (2004). Başvuru No: 23143/93, Özdek, Yasemin: **Avrupa İnsan Hakları Hukuku ve Türkiye**, Ankara.
- Yüksel, M. (2004). ‘Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Adil Yargılanma Hakkı Üzerine Bir İnceleme’, **Legal Hukuk Dergisi**, S. 17, Mayıs, s. 1279-1291.
- Yvonne, D. (2021). ‘Ireland: Curtailment of The Right to Silence Through Statutory Adverse Inferences’, **New Journal of European Criminal Law**, Vol. 12, Issue 3, p. 347-364.
- Zafer, H. (2004). **Faile Yardım Suçu ve Müdafinin Bu Suçtan Sorumluluğu**, Beta Yay.,

Elektronik Kaynaklar

<https://anayasa.tbmm.gov.tr/>

<https://insanhaklari.barobirlik.org.tr/>

<http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/mevzuat.asp>

<https://hudoc.echr.coe.int>

<http://www.inhak-bb.adalet.gov.tr/aihs/madde6.htm>

<https://karararama.yargitay.gov.tr>

<http://www.kazanci.com>

<http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/>

<http://www.yargitay.gov.tr/aihm>

https://tr.wikipedia.org/wiki/Avrupa_İnsan_Hakları_Sözleşmesi

Yargı Kararları

Otegi Mondragon vd. / İspanya, Başvuru No: 4184/15, 4317/15, 4323/15, 5028/15 ve 5053/15, 6.11.2018.

Tabor /Polonya, Başvuru No: 12825/02, 27.06.2006.

Schenk / İsviçre, Başvuru No: 10862/84, 12/071988, para. 45-46.

John Murray / Birleşik Krallık, T., Başvuru No: 14310/88, 28.10.1996, para. 47.

Saunders/Birleşik Krallık, Başvuru No:19187/91, 17.12.1996, para. 68-69.

Miranda / Arizona, ABD, Başvuru No: 759/ 384 U.S. 436, 13.06.1966.

Van Vondel / Hollanda, Başvuru No: 38258103, 23.03.2006.

Bochan/ Ukrayna (No: 2) – 22251/08- 05.02.2015, para. 61.

Baars / Hollanda, Başvuru No:44320 / 98, 28.10.2003.

Brozicek / İtalya (Plenary), Başvuru No: 10964/84, 19/12/1989.

Kamasinski / Avusturya, Başvuru No: 9783/82, 19/12/1989.

Hatun Şimşekoğlu ve diğerleri, Başvuru No: 2022/5336, 11/1/2023.

Serhat Gurbaz ve diğerleri, Başvuru No: 2022/62577, 11/1/2023.

Yasin İlgin ve diğerleri, Başvuru No: 2013/5815, 15.12.2015.

İbrahim Demirayak, Başvuru No: 2013/4075, 10/3/2016.

Kürşat Eyol, Başvuru No: 2012/665, 13/6/2013.

Aligül Alkaya ve diğerleri (2), Başvuru No: 2016/12506, 7/11/2019.

Karakoç ve diğerleri, Başvuru No: 27692/95, 28138/95, 28498/95, 15.10.2002.

Yokuş ve arkadaşları, Başvuru No: 23143/93.

YHGK, E.2011/10–684, K.2011/742, T.07.12.2011.

YCGK, E. 2017/10-723, K. 2018/562, T. 22.11.2018.

YCGK, E. 2017/723, K. 2018/562, T. 11.04.2019.